

Олон Улсын
Хөдөлмөрийн
Байгууллага

ГЭР БҮЛ, ХӨДӨЛМӨР,
НИЙГМИЙН ХАМГААЛЛЫН ЯАМ

► Албан бус эдийн засгийг албажуулах цахим системийн үнэлгээ

М.АЛТАНСҮХ, О.АМАРТҮВШИН

Олон Улсын
Хөдөлмөрийн
Байгууллага

ГЭР БҮЛ, ХӨДӨЛМӨР,
НИЙГМИЙН ХАМГААЛЛЫН ЯАМ

► Албан бус эдийн засгийг албажуулах цахим системийн үнэлгээ

Албан бус эдийн засгийг албажуулах төсөл

М.АЛТАНСҮХ, О.АМАРТҮВШИН

2024 он

► Агуулга

► Агуулга	4
<u>Хураангуй</u>	5
1. <u>Ажлын үндэслэл, аргачлал</u>	10
1.1. <u>Үндэслэл</u>	10
1.2. <u>Зорилго</u>	11
1.3. <u>Судалгааны аргачлал</u>	11
1.3.1. <u>Баримт бичгийн шинжилгээ</u>	11
1.3.2. <u>Оролцогч талуудын ярилцлага, хэлэлцүүлэг</u>	12
1.4. <u>Ажлын хүрээ, хязгаарлагдмал байдал</u>	12
2. <u>Монгол Улсын албан бүс хөдөлмөр эрхлэлтийн өнөөгийн байдал</u>	13
3. <u>Процессын болон системийн шинжилгээ</u>	20
3.1. <u>Процессын шинжилгээ</u>	20
3.2. <u>Мэдээллийн системийн шинжилгээ</u>	32
3.3. <u>Албан бүс эдийн засгийг албажуулах цахим системийн бусад орны туршлага</u>	46
3.4. <u>SWOT шинжилгээ</u>	53
4. <u>Албан бүс эдийн засгийг цахимаар албажуулах стратеги</u>	57
4.1. <u>Ejob.gov.mn платформын нэмэлт хөгжүүлэлт, сайжруулалт</u>	58
4.2. <u>Ebusiness.mn платформын сайжруулалт</u>	60
4.3. <u>Бусад системүүдтэй хийгдэх интеграц</u>	61
4.4. <u>Албан бүс хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэл, мэдээллийн сан үүсгэх</u>	64
5. <u>Дүгнэлт, зөвлөмж</u>	68
<u>Хавсралт 1. Албан бүс секторт ажиллагчдын өгөгдлийн сан үүсгэхэд ашиглах өгөгдлийн эх сурвалжууд</u>	73
<u>Хавсралт 2. Уулзалт хийсэн хүмүүсийн мэдээлэл</u>	79
<u>Ашигласан материал</u>	81

Хураангуй

Албан бус хөдөлмөр эрхлэлт нь олон улс орны, тэр тусмаа хөгжиж буй, буурай хөгжилтэй буюу эдийн засгийн бүтэц, нийгмийн хамгааллын бодлого тааруу улсын хөдөлмөрийн зах зээлд тулгарч буй томоохон асуудал юм. Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллага (ОУХБ)-ын “Албан бус эдийн засаг ба зохистой хөдөлмөр: Албан эдийн засагт шилжихийг дэмжих бодлогын гарын авлага”-д албан бус хөдөлмөр эрхлэлт нь олон орны өмнө тулгарч буй хамгийн чухал сорилт хэмээн тэмдэглэсэн байна. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид нь ажлын байрны аюулгүй байдал, нийгмийн хамгаалал, тэтгэвэр, тэтгэмжид хамрагдах зэрэг хүний суурь эрхийн нэг болох хөдөлмөрлөх эрхээ эдэлж чадахгүй орхигддог.

Энэхүү судалгааны ажлын зорилго нь албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг албажуулах, ажиллагчдыг нийгмийн хамгаалалд хамруулах, зохистой хөдөлмөрийг бий болгох боломжийг үнэлэх явдал юм. Цахим систем ашиглаж албажуулах үйл явцыг хялбаршуулснаар иргэдэд төрийн үйлчилгээг шуурхай хүргэх боломж бүрдэнэ.

Манай улсын хувьд албан бус эдийн засгийг албажуулахад юуны өмнө ажиллагчдыг нийгмийн хамгаалалд хамруулах, зохистой, аюулгүй ажлын байр бий болгох арга хэмжээг тогтвортой авч хэрэгжүүлэх, татварын бааз суурийг өргөтгөх явдал юм. Ялангуяа хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийг сайн дурын нийгмийн даатгалд хамруулснаар тэтгэвэр, тэтгэмж авах боломжтой болж, амьдралын чанар нь сайжирч тэднийг ирээдүйд учирах эрсдэлээс хамгаалах юм.

Дараагийн алхам нь бизнес эрхлэгчдийг хуулийн этгээдээр бүртгэх, хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах, орлогоосоо татвар төлөх, ингэснээр тэд албан ёсоор бизнес эрхлэн олон арга хэмжээнд хамрагдана. Хөдөлмөрийн гэрээ байгуулснаар ажилтан албан журмын нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдан, зохистой, аюулгүй ажлын байраар хангагдах нөхцөл бүрдэнэ. Татварын бааз суурь ч мөн өргөжин тэлэх юм.

Монгол Улсын хувьд 2022 оны байдлаар хөдөө аж ахуй (ХАА)-н салбарыг оруулаагүй нийт ажиллагчид 886,500 бөгөөд тэдгээрийн 24.3 хувь буюу 215,378 нь албан бусаар хөдөлмөр эрхэлж байна. Харин ХАА-н салбар буюу малчдыг оруулвал нийт 500,300 албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид байна. Энэ нь нийт ажиллагчдын 42.4 хувийг хамарч байна. ХАА-н салбарыг оруулаагүй дүнгээр 76,759 албан бус ажиллагчид (35.6 хувь) албан салбарт ажиллаж байна. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр хүмүүс албан ёсоор бүртгэлтэй аж ахуйн нэгжид ажиллаж байгаа ч албан ёсоор хөдөлмөрийн гэрээ байгуулаагүй, татвар төлдөггүй, нийгмийн хамгаалалд хамрагдаж чадахгүй байна гэсэн үг юм. Энэ нь нэлээд анхаарал татахуйц хэсэг бөгөөд үүнийг хөдөлмөрийн, нийгмийн даатгалын, татварын улсын байцаагчийн хяналт шалгалтаар илрүүлэх боломжтой.

ХАА-н салбарыг оруулаагүй дүнгээр албан бус салбар дахь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид 137,871 (64.0 хувь) байна. Хөдөлмөр эрхлэлтийн статусын хувьд цалин хөлстэй ажиллагчгүй, зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэгчид хамгийн өндөр буюу 106,300 (49.4 хувь) байна.

Албан бус эдийн засгийн чиглэлээр хийж байсан суурь судалгаагаар хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид бизнесээ албан болгоход ямар бэрхшээл тулгарна гэж үзэж буйг тодруулахад 63.5 хувь нь татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх нь гол бэрхшээл

гэж үзсэн бол 31.8 хувь нь татвар хураамжийн тухай хуулийн талаар мэдлэг дутмаг, 28.6 хувь нь нягтлан бодох бүртгэлийн дүрэм журмын төвөгтэй байдал, 25.3 хувь нь үндсэн хөрөнгө, тоног төхөөрөмж дутмаг байдаг гэжээ.

Мөн анхаарал татсан нэг үзүүлэлт бол 10 хувийн нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (НӨАТ) юм. Бизнес эрхлэгчид төрийн мэдээллийн системд бараа, ажил, үйлчилгээгээ бүртгүүлэх нь тулгарч буй гол саад бэрхшээл гэжээ. Өнөөгийн байдлаар бизнес эрхлэгчид 50 сая төгрөгийн орлогын босго давсан бол НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлдэг. Энэ босго дүнг хамгийн багадаа 200 сая төгрөг болгох шаардлагатай талаар судалгаанд дурдсан байна.

Хэдийгээр олон хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн цар хүрээ хэвээр хадгалагдаж байгаа ч ажилтнуудаа аюулгүй ажлын байраар хангах, нийгмийн хамгаалалд хамруулах замаар ирээдүйд учрах эрсдэлийг багасгахад төрийн бодлого чиглэх нь чухал юм. Иймээс албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбараар тодруулж, тухайн зорилтот бүлэгт чиглэсэн бодлого боловсруулах хэрэгтэй юм.

Энэхүү судалгаагаар албан бус эдийн засгийг албажуулахад шаардагдах төрийн үйлчилгээний өнөөгийн процессын шинжилгээг хийсэн. Төрийн үйлчилгээг иргэдэд шуурхай, хүртээмжтэй хүргэх үүднээс цахим үйлчилгээг нэлээд нэвтрүүлж байна. Үүний үр дүнд албан бусаас албан эдийн засагт шилжих, төрийн үйлчилгээний хүнд суртал, хүндрэл төвөгшил багасч байна. Төрийн мэдээллийн e-mongolia.mn, e-business.mn, e-tax.mn, ndaatgal.mn, ejob.gov.mn зэрэг цахим системүүдтэй болж иргэд, бизнес эрхлэгчдэд цахимаар цогц үйлчилгээ үзүүлж байна. Үүний үр дүнд цаг хугацаа хэмнэн иргэд зайнаас төрийн үйлчилгээ авч байна.

Гэсэн хэдий ч шинээр хэрэглээнд нэвтэрч буй зарим системүүд буюу [e-business](http://e-business.mn), [ejob](http://ejob.gov.mn) зэрэг платформуудын хувьд байнгын хөгжүүлэлт, сайжруулалт зайлшгүй шаардлагатай байна. Учир нь тухайн системүүдийн процессын төвөгтэй байдал нь иргэд, бизнес эрхлэгчдэд хүндрэлтэй байна. Энэ нь дан ганц системийн хөгжүүлэлт, үйлчилгээтэй холбоотой гэхээс илүүтэйгээр, уламжлалт процесс, хууль эрх зүйн орчны зохицуулалт нь эдгээр системийг тодорхой түвшинд гацааж, шат дамжлага бүхий процессыг үүсгэж, цахимжуулалтын үр дүнд сөргөөр нөлөөлж байна.

Процессыг хялбаршуулах, цахимжуулах үйл ажиллагааг сайжруулах шаардлага байгаа хэдий ч орон нутгийн, хувиараа албан бус бизнес эрхэлж байгаа иргэдийн хувьд цахим хэрэглээний үр чадвараас хамаарч цахим технологийн хүртээмж сул, цахим хуваагдал байгааг давхар анхаарч үзэх хэрэгтэй. Энэ асуудлыг цаашид техник технологийн асуудалтай хамтад нь авч үзэх шаардлагатай.

Цаашид цахимжуулах, цахим хуваагдлыг багасгах, төрийн байгууллагуудын зохицуулалтыг сайжруулах, процессыг хялбаршуулах шаардлагатай. Тиймээс албан бус эдийн засгийг албажуулахад цахим шийдлүүд ашиглах нь үр ашигтай төдийгүй хүртээмжтэй юм. Засгийн газраас авч хэрэгжүүлж буй цахим санаачилга ([e-mongolia](http://e-mongolia.mn), [e-business](http://e-business.mn)) болон хувийн хэвшлийн цахим шийдлүүд (төлбөрийн систем, ажилд зуучлах систем, комплиансийн хяналтын систем)-ийг хооронд нь нягт уялдуулах, ингэж хамтран ажилласнаар албан бус, бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдийн онцлог хэрэгцээг тодорхойлон, үр дүнд хүрэх зорилготой.

Албан бус эдийн засгийг албажуулах үйл явцад оролцдог системүүдийн шинжилгээг мөн энэ үнэлгээний хүрээнд хийсэн. Манай улсад цахим үйлчилгээний үндсэн системүүд нэгэнт үүссэн бөгөөд эдгээр нь албан бусаас албан эдийн засагт шилжихэд голлох

үүргийг гүйцэтгэж байна. Эдгээр систем нь хувийн хэвшлийн системүүдтэй мэдээлэл солилцох боломжтой байх зохицуулалтыг мөн шийдэж өгсөн байна.

- E-Mongolia.mn нь төрийн 1233 төрлийн үйлчилгээг цахимаар хүргэж, албажуулах үйл ажиллагааг дэмжиж байна.
- E-Business.mn нь аж ахуйн нэгж байгууллага (ААНБ) үүсгэн байгуулах, бүртгэх үйл явцыг хялбарчилж, албан бус эдийн засгийг албажуулах цахим шийдэл юм.
- Татварын цогц систем нь татвар төлөх үйл явцыг автоматжуулж, иргэн, ААНБ-ыг татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх, татвар төлөх боломжийг олгож байна.
- Нийгмийн даатгалын систем нь хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийг сайн дурын нийгмийн даатгалд хамрагдах боломжийг олгож, тэдэнд шаардлагатай нийгмийн даатгалын үйлчилгээ үзүүлдэг.
- ХУР систем нь төрийн байгууллагуудын мэдээллийн сангуудыг холбож, албажуулах процессыг хялбаршуулах суурь тогтолцоог хангаж байна.
- Ejob систем нь ажил хайгч болон ажил олгогчдыг холбож, хөдөлмөр зуучлал, хөдөлмөр эрхлэлтийн төрийн үйлчилгээг үзүүлэхэд чухал үүрэгтэй оролцдог.

Дээрх системүүдийн уялдааг сайжруулах, зээл, санхүүгийн дэмжлэг олгох, үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг иргэн, ААНБ-д чиглэсэн үйлчилгээ үзүүлэхэд төрийн болон хувийн системүүдийг уялдуулах, хамтын ажиллагааг сайжруулснаар албан бусаас албан хэвшилд шилжих үйл явцыг илүү үр дүнтэй болгоно.

Түүнчлэн албан бусаар ажиллагчдын нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөр эрхлэлт, бизнесийг албажуулахад цахим систем ашиглах боломжийг судалсны үр дүнд дараах зөвлөмжийг өгч байна. Үүнд:

1. SWOT шинжилгээнд үндэслэн ejob системийг илүү өрсөлдөх чадвартай, ашиглахад хялбар, нийгэмд үр өгөөжтэй систем болгон хөгжүүлэх боломжтой. Ejob систем албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэх, мэдээлэл хадгалах, боловсруулах, төрийн байгууллагуудтай мэдээлэл солилцох үндсэн систем, мэдээллийн сан байх боломжтой. Энэ платформ нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн ажил эрхлэлт, мэргэжлийн сургалт, зөвлөгөө, хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээлэл, судалгааг нэг дор төвлөрүүлж, бүртгэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Ингэснээр албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид болон ажил олгогчдын мэдээлэл, хөдөлмөр эрхлэлтийн нөхцөл байдал бодитой, тодорхой болж төрийн байгууллагууд тэдэнд чиглэсэн зорилтот бодлого, арга хэмжээ авах боломжийг олгох юм. E-job платформыг ашиглах замаар албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн статистик мэдээллийг нарийвчлан гаргаж, тэдэнд үзүүлэх нийгмийн хамгааллын үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, ажил олгогчдод шаардлагатай зөвлөгөө, сургалтыг цаг алдалгүй хүргэх боломжтой болно.

Сайжруулалт хийх модулиуд:

1. Ажил зуучлал
2. Онлайн портал, мобайл аппликэйшн
3. Статистик тайлан

Шинээр хөгжүүлэх модулиуд:

1. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэх модуль
2. Төлбөр ба эскроу дансны модуль

3. Хөдөлмөрийн гэрээний модуль
4. Нийгмийн хамгааллын хамрагдалтын модуль

Мултитенант хөдөлмөр зуучлалын систем:

Хөдөлмөр зуучлалын хувийн биржүүдийг ejob платформ дээр нэгдсэн байдлаар ажиллах мултитенант SaaS (software-as-a-service) систем хэлбэрээр хөгжүүлэхэд чиглэгдэнэ. Энэ нь хөдөлмөр зуучлалын байгууллагууд өөрийн үйл ажиллагааны дотоод системгүй үед ejob платформыг ашиглан өдөр тутмын үйл ажиллагаагаа зохион байгуулах боломжийг олгох бөгөөд дараах функцүүдийг агуулна. Үүнд:

1. Тусгайлсан өгөгдлийн сан
2. Ерөнхий интерфейс
3. Системийн хэрэглээнд үндэслэн хандах эрх тогтоох (RBAC)

Эдгээр сайжруулалтууд нь хөдөлмөрийн зах зээлийг илүү зохион байгуулалттай, системтэй болгоход томоохон түлхэц өгөх юм.

2. Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийг бизнесээ албажуулахад нь e-business.mn системд хандах холболтыг хийх юм. E-business.mn систем нь ААНБ байгуулахад шаардагдах зарим тусгай зөвшөөрлийг цахимаар авах боломжийг бүрдүүлсэн төрийн цахим үйлчилгээний нэг юм. Бизнесээ албажуулахад цахим системийг ашиглах боломж бүрдсэн ба харин энэ үйл ажиллагаатай холбоотой хөгжүүлэлт, дүрэм, журмын талаар хүндрэл байсаар байна. Үүнийг аль болох ойрын хугацаанд шийдэж, дүрэм журамд холбогдох өөрчлөлт оруулах шаардлагатай юм.

E-business.mn системд бизнесээ бүртгүүлэхэд дараах бэрхшээл учирч байна. Үүнд:

- А. Нэрийн баталгаажуулалт. Шинээр байгуулах ААНБ-ын нэрийн давхцыг цахимаар шалгаж байгаа хэдий ч улсын бүртгэгч нягталж үзсэний дараа тухайн нэрийг баталгаажуулж байгаа юм. Ихэнх тохиолдолд улсын бүртгэгч тухайн нэрийг баталгаажуулахаас татгалзсан байдаг. Ингэснээр ААНБ нэр сонгох нь энгийн боловч тун бэрхшээлтэй алхам болдог. Иймд ААНБ-ын нэр санал болгох, мөн нэрийн давхцал, ойролцоо нэршлийг шалгах процессыг бүрэн автоматжуулснаар бүртгэлийн нэр баталгаажуулахад шаардагддаг 2 хоногийг хэмнэнэ.
- Б. Бүртгэлийн маягтыг цахимжуулах. ААНБ байгуулахад шаардагдах бүртгэлийн маягтуудыг улсын бүртгэлийн системд мэдээлэл татах хувилбараар байршуулсан. Үүнийг иргэн хэвлэж, холбогдох мэдээллийг үнэн зөв бөглөсний дараа дахин сканнердаж e-business системээр илгээх, эсвэл нэг цэгийн үйлчилгээний төвийн бүртгэлийн мэргэжилтэнд цаасан хэлбэрээр өгдөг. Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар нь бүртгэлийн процессыг бүрэн автоматжуулж e-mongolia платформоор дамжуулан ААНБ-д электрон гэрчилгээ олгодог. Тиймээс бүртгэлийн маягтуудыг цахимжуулахад шаардагдах мэдээллийг e-mongolia платформоос автоматаар татан авах бүрэн боломжтой юм. Энэ нь техник, технологийн хувьд боломжтой ч улсын бүртгэлийн тухай хууль, дүрэм журамд холбогдох өөрчлөлтийг хийх хэрэгтэй.
- С. Төлбөрийн автоматжуулалт. ААНБ байгуулах, бүртгүүлэхтэй холбоотойгоор иргэн нэр баталгаажуулах, хяналтын дугаар, тэмдэгтийн хураамж, тамга, гарын үсгийн баталгаажуулалт зэрэг олон төрлийн төлбөрүүд төлөх шаардлагатай. Эдгээрээс тэмдэгтийн хураамжийг банкинд заавал биечлэн очиж тушаах шаардлага үүсдэг. Төлбөрийн системүүдийг интеграци хийхэд энэхүү алхмыг бүрэн автоматжуулж, e-business платформоор дамжуулан төлбөр төлөх боломжтой юм.

3. E-job платформыг “SaaS” байдлаар хөгжүүлэх нь хөдөлмөрийн биржүүд болон бусад оролцогч талуудын хэрэглээг илүү үр дүнтэй, шуурхай, зохион байгуулалт сайтай болгох давуу талтай.

4. Манай улсын хөдөлмөрийн зах зээлд албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид чухал үүрэг гүйцэтгэдэг ба тэдний мэдээллийг бүрэн гаргах нь нийгэм, эдийн засгийн бодлогод чухал ач холбогдолтой. Мэдээллийн сан нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн талаар өргөн хүрээний мэдээллийг агуулж, тэдний хөдөлмөр эрхлэлт, ажиллах орчин, нийгмийн хамгаалал, эдийн засгийн хувь нэмэр зэрэг олон талыг хамарвал давуу талтай. Мэдээллийн сан үүсгэхэд мэдээллийн хоёрдогч эх сурвалж болохуйц Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрын сайн дурын нийгмийн даатгалын мэдээлэл, эрүүл мэндийн даатгалын мэдээлэл, Татварын ерөнхий газрын НӨАТ-ын е-баримт бүхий хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл, Үндэсний статистикийн хороо (ҮСХ)-ны мал тооллогын сан буюу А дансанд үндэслэсэн малчдын мэдээлэл, Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний ерөнхий газрын төсөл, хөтөлбөрт хамрагдсан хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл, ҮСХ-ны ААНБ, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн 2021 оны тооллогын мэдээллээс тодорхой мэдээллийг авах боломжтой. Ингэснээр албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн сангийн цар хүрээ, хэрэглээ, бодит байдал сайжрах юм.

1. Ажлын үндэслэл, аргачлал

1.1. Үндэслэл

Монгол Улс зах зээлийн эдийн засагт шилжсэн цагаас албан бус хөдөлмөр эрхлэлт нь нийгмийн үзэгдэл болж оршоор байгаа бөгөөд хүний хөдөлмөрлөх эрх, нийгмийн хамгаалалд хамрагдах боломж, эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх шаардлагыг хэрэгжүүлэхэд саад учруулж байна. Энэ нь зөвхөн Монгол улсын онцлог бус хөгжиж буй орнуудад түгээмэл байгаа асуудал бөгөөд албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн шинж чанарт тохирсон, зохистой шийдэл гаргах шаардлагатай байгаа юм. Иймд ОУХБ-аас албан бус эдийн засгийг албажуулах, албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг багасгах зорилго бүхий төрийн бодлогыг зорилтот бүлэгт нь хүргэх үүднээс “Албан бус эдийн засгийг албажуулах төсөл”-ийг манай улсад хэрэгжүүлж байна. Төслийн хүрээнд Гэр бүл, хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамнаас санаачлан, албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг албажуулах, зорилтот бүлэгт чиглэсэн төрийн бодлогыг үр дүнтэй хүргэх цахим системийн суурь нь болох өгөгдлийн сангийн системийн загвар, функциональ шаардлагуудыг боловсруулж байгаа билээ.

Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэлжүүлэн, тэдэнд төрийн олон талт дэмжлэг, үйлчилгээг шуурхай хүргэх санаачилга нь манай улсын салбарын бодлогын баримт бичгүүдэд эртнээс тусгалаа олсон байдаг. 2006-2015 онд хэрэгжсэн албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг албан хэлбэрт шилжүүлэх стратегийг тодорхойлсон “Төрөөс албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар баримтлах бодлого”-д хувь хүний эдийн засгийн үйл ажиллагааны эрх чөлөөг хүндэтгэх, албан эдийн засагт шилжих санаачилгууд болон хөдөлмөр эрхлэх боломжийг дэмжих явдал хэмээн тодорхойлсон. Тус ажлын хүрээнд олон зорилтуудыг дэвшүүлсэн ба үүний нэг нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэлийг бий болгох хэмээн тодорхойлсон.

Түүнчлэн Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг болох “Алсын хараа 2050”-ын хүрээнд 2021-2030 онд албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн бүртгэл, түүний мэдээллийг сайжруулах зорилго тавьжээ. Мөн уг баримт бичигт албан бус салбарт ажиллаж буй малчид болон хөдөлмөр эрхлэгчдийг нийгмийн даатгалд хамруулах тусгай хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Монгол Улсыг 2020-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлд албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн бүртгэл, мэдээллийг боловсронгуй болгох зорилт тавьжээ. (“Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, 2020)

Төрөөс хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар баримтлах бодлогыг 2016-2026 оны хооронд хоёр үе шаттай хэрэгжүүлж байсан. Зохистой хөдөлмөрийг дэмжих хүрээнд албан бус хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой тодорхой зорилтуудыг уг бодлогод тусгасан ба тухайлбал, албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн эзлэх хувийг 2020 онд 14.1 хувь, 2025 онд 11.7 хувь болгож үе шаттай бууруулахаар тусгасан. Мөн нийгмийн даатгалд хамрагчдын тоог 2020 онд 1,129.3 мянга, 2025 онд 1,220.1 мянгад хүргэж, нэмэгдүүлэх зорилт тавьж байсан.) Өмнө нь батлагдаж байсан “Төрөөс албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар баримтлах бодлого”-той нэгэн адил Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль болон төрөөс хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бодлогын аль алинд нь хөдөлмөр эрхлэлтийн бүртгэл, мэдээллийн систем, мэдээллийн санг бүрдүүлэхээр тусгажээ.

ОУХБ-ын 2015 оны 104 дэх удаагийн Бага хурлаас “Албан бусаас албан эдийн засагт шилжих тухай” 204 дүгээр зөвлөмжийг боловсруулан, нийтэлсэн. Мэдээлэл цуглуулалт, Хяналт-Шинжилгээ гэсэн Зөвлөмжийн 8 дугаар бүлэгт (а) хүйс, нас, ажлын байр болон бусад нийгэм, эдийн засгийн шинж байдлаар нь ангилсан албан бус эдийн засгийн нэгжүүд, ажилчдын тоо болон тэдгээрийн харьяалагдах салбарууд зэрэг албан бус эдийн засгийн хэмжээ, бүтцийн талаарх статистик мэдээллийг боломжийн хирээр, зохих ёсоор цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх, түгээх, (б) албажуулах үйл ажиллагаанд гарч буй ахиц дэвшилд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх ёстой хэмээн зөвлөсөн байдаг. (ILO, 2015)

1.2.Зорилго

Энэхүү ажлын зорилго нь албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг албажуулах, ажиллагчдыг нийгмийн хамгаалалд хамруулах, зохистой хөдөлмөр эрхлэлтийг бий болгох үүднээс өнөөгийн мэдээллийн системүүдийг нэгтгэх боломж, бололцоог үнэлэн дүгнэх явдал юм. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг албажуулахад цахим системийг ашиглан албажуулах, бүртгэх, процессыг хялбаршуулснаар эдгээр иргэдэд төрийн үйлчилгээг шуурхай хүргэх боломж бүрдэх юм.

1.3.Судалгааны аргачлал

Энэхүү судалгааг гүйцэтгэхэд хоёр арга зүйг ашигласан. Үүнд: баримт бичгийн шинжилгээ ба оролцогч талуудын ярилцлага. Ингэхдээ өнөөгийн байдлыг зөв дүгнэн, албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэх, албажихад цахим системийн зураглалыг оновчтой тодорхойлох зорилго тавьсан болно.

1.3.1. Баримт бичгийн шинжилгээ

Албан бус эдийн засаг болон хөдөлмөр эрхлэлтийн өнөөгийн байдал, дүр төрхийг тодорхойлох үүднээс үндэсний хэмжээний судалгаа, захиргааны тоон мэдээнд дүн шинжилгээ хийх. Түүнчлэн өмнө нь хийгдсэн судалгаа, шинжилгээний ажлын тайлан, олон улсын байгууллагаас гаргасан зөвлөмжийг шинжлэн судлах. Мөн төрөөс баримталж буй бодлого, хэрэгжилтийн байдал, системийн хэрэглээ, шинжилгээний ажлыг гүйцэтгэх үүднээс баримт бичгийн шинжилгээг хийлээ. Баримт бичгийн шинжилгээнд олон төрлийн судалгаа, шинжилгээний ажил ашигласан бөгөөд дараах томоохон эх сурвалжуудыг дурдъя. Үүнд:

- ОУХБ. Resolution concerning statistics on the informal economy, adopted by the 21st International Conference of Labour Statisticians, 2023
- ОУХБ. Албан бусаас албан эдийн засагт шилжих 204 дүгээр зөвлөмж. 2015 он
- ОУХБ. Албан бус эдийн засаг ба зохистой хөдөлмөр: Албан эдийн засагт шилжихийг дэмжих бодлогын гарын авлага. 2013 он
- ОУХБ болон ХНХСИ хамтран. “Монгол Улсын албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн төлөв байдал” түүвэр судалгаа. 2021 он
- ҮСХ. Ажиллах хүчний судалгаа. 2023 он
- Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институт. “Албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн бүтэц, төлөв байдлын судалгаа”. 2013 он
- ҮСХ. Далд эдийн засгийг хэмжих судалгаа, тооцоо 2015–2018 он. 2020 он

1.3.2. Оролцогч талуудын ярилцлага, хэлэлцүүлэг

Баримт бичгийн шинжилгээнд тулгуурлан, асуудлыг тодруулах үүднээс оролцогч талуудын төлөөлөл, мэргэжилтэн нартай ганцаарчилсан ярилцлагыг зохион байгууллаа. Засгийн газрын төлөөлөл Гэр бүл, хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам, Цахим хөгжлийн яамны холбогдох газар, хэлтсийн дарга, мэргэжилтэн нартай, хэрэгжүүлэгч агентлаг, газрууд Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар (НДЕГ), Хөдөлмөр халамжийн үйлчилгээний ерөнхий газар (ХХҮЕГ), Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар (УБЕГ), Татварын ерөнхий газар (ТЕГ), Үндэсний дата төв зэрэг байгууллагын төлөөлөл, түүнчлэн ҮСХ-ны холбогдох мэргэжилтэн нартай ганцаарчилсан ярилцлагыг зохион байгуулсан.

Түүнчлэн Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайдын тушаалаар байгуулагдсан Албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг албан салбарт шилжүүлэх санал боловсруулах зорилго бүхий ажлын хэсгийн гишүүд болон бусад оролцогч талуудын холбогдох газар, хэлтсийн мэргэжилтэн нарыг оролцуулсан хэлэлцүүлгийг 2 удаа, ejob платформын хэрэглэгчид болох хөдөлмөрийн хувийн биржүүдийн төлөөллийг оролцуулсан 1 удаагийн хэлэлцүүлгийг тус бүр зохион байгуулж, санал, зөвлөмжийг тусган ажилласан.

Ярилцлага, хэлэлцүүлэгт оролцсон оролцогчдын мэдээллийг Хавсралт 2-оос харна уу.

1.4. Ажлын хүрээ, хязгаарлагдмал байдал

Төслийн зөвлөх баг тус ажлыг гүйцэхдээ албан бус эдийн засаг, хөдөлмөр эрхлэлтийн эх сурвалж, учир шалтгааныг тайлбарлахдаа бусад хоёрдогч эх сурвалжуудыг ашигласан. Албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн өнөөгийн байдал, илэрч буй шинэ хэлбэрүүд, эдийн засгийн салбаруудад тархсан байдал, учир шалтгааныг тайлбарлахдаа ҮСХ-ны “Ажиллах хүчний судалгаа”-аас авсан статистик мэдээлэл, ОУХБ болон Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институт (ХНХСИ) хамтран 2021 онд хийсэн “Монгол Улсын албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн төлөв байдал” түүвэр судалгаа болон бусад эх сурвалжийг ашигласан.

Гэхдээ зөвлөхийн ажил нь албан бус эдийн засгийн нэгж болон албан эдийн засагт ажиллаж буй албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэлийг хялбарчлах, бизнесээ албажуулахад цахим системийг хэрхэн ашиглах, бусад системтэй хэрхэн уялдах, шинжилгээний ажил, системийн зураглал, түүнд ашиглах мэдээллийн сангуудад голлон анхаарч ажиллалаа. Тус ажлын хүрээнд дараах ажлуудыг гүйцэтгэсэн. Үүнд:

- Албан бус эдийн засгийг албажуулахтай холбоотой одоогийн төрийн мэдээллийн системүүдийн процессын зураглал гаргаж, цахим систем ашиглан албажуулах үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх арга замыг боловсруулах. Ингэхдээ албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн харилцдаг өнөөгийн цахим системүүдэд системийн шинжилгээ хийх;
- Дээрх ажлын хүрээнд холбогдох төрийн томоохон систем болох e-mongolia, e-tax, e-business, e-daatgal, e-job гэсэн системийг судлан, мэдээлэл солилцох, дүгнэлтийг хийх;
- Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэлийг хялбарчлах арга замыг тодорхойлох, тэдэнд хандсан төрийн үйлчилгээг оновчтой хүргэх боломж, бололцоог судлах, тодорхойлох;
- Албан бус эдийн засгийг албажуулах буюу ААНБ-ыг цахимаар (ebusiness.mn) бүртгэхэд гарч буй хүндрэл бэрхшээлийг илрүүлэх;
- Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид бизнесээ албажуулах, төрийн үйлчилгээг авахад хялбар болгох зорилго бүхий систем дэх цахимжуулалт, хөгжүүлэлт хийх боломж, бололцоог судлах, зөвлөмж өгөх;

2. Монгол Улсын албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн өнөөгийн байдал

Дэлхийн улс орнуудад, тэр тусмаа хөгжиж буй болон буурай хөгжилтэй, эдийн засгийн бүтэц, нийгмийн хамгааллын бодлого тааруу орнуудын хөдөлмөрийн эдийн засагт тулгарч буй томоохон асуудал нь албан бус эдийн засаг, албан бус хөдөлмөр эрхлэлт юм. Албан бус эдийн засаг хэмээх ойлголт, түүнийг үр дагаварыг 1970-аад оны эхэн үед хэлэлцэж эхэлсэн. Эдийн засгийн антропологич Кейт Харт (Keith Hart) Гана улсад хийсэн судалгааныхаа явцад албан бус салбар нь тогтмол биш бөгөөд өргөжин тэлдэг болохыг цохон тэмдэглэж, хэлэлцүүлсэн байдаг. (Hart, 1973)

2002 оны Олон Улсын Хөдөлмөрийн Бага Хурлаас гаргасан “Зохистой хөдөлмөр болон албан бус эдийн засгийн тухай түнхаглал” нь албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгч, тэдний үйл ажиллагаа, цар хүрээний талаарх ойлголтыг өргөжүүлэхэд томоохон ололт болсон гэж үздэг. Түүнчлэн ОУХБ-ын “Албан бус эдийн засаг ба зохистой хөдөлмөр: Албан эдийн засагт шилжихийг дэмжих бодлогын гарын авлага”-д албан бус хөдөлмөр эрхлэлт нь олон орны өмнө тулгарч байгаа хамгийн гол сорилт хэмээн тэмдэглэсэн байна. Учир нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид нь хүний суурь эрхийн нэг хөдөлмөрлөх эрхээ эдлэхдээ ажлын байран дахь аюулгүй байдал, нийгмийн хамгааллын төрийн бодлого, тэтгэвэр, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, хөнгөлөлт, тэтгэмж, хөдөлмөрийн хууль тогтоомжоос орхигдон, өндөр насандаа үгүйрэл хоосролтой нүүр тулдаг болохыг судлан, анхааруулах болсон. (ОУХБ, 2013)

Мөн албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг Монгол, Филиппин болон Шри Ланк улсуудын ажиллах хүчний судалгаанд суурилан шинжилсэн байна.

Манай орны хувьд ҮСХ-ны дарга, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайдын 2019 оны А/09/08 тоот хамтарсан тушаалаар батлагдсан “Хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлал”-д албан бус хөдөлмөр эрхлэгч гэдэгт дараах хүмүүсийг хамааруулна гэжээ. Үүнд:

- Тухайн хугацаанд хөдөлмөрийн харилцаа нь хууль эрх зүйн хүрээнд бүрэн зохицуулагдаагүй, орлогын албан татвар, өвчтэй байсны тэтгэмж, ээлжийн амралт олгодоггүй, нийгмийн хамгааллын бусад асуудал хангагдаагүй нөхцөлд ажиллаж буй цалин хөлстэй ажиллагч;
- Албан бус салбарт ажиллаж буй зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн нэгжийн ажил олгогч болон цалин хөлстэй ажиллагчгүй бие даасан ажиллагч;
- Зөвхөн өөрийн эцсийн хэрэглээнд зориулан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж буй өрхөд цалин хөлстэй ажиллагч;
- Хувь нэмэр оруулагч гэр бүлийн гишүүд орно хэмээн тодорхойлсон.

Мөн аргачлалд албан бус салбар гэдгийг “Хөдөө аж ахуйн бус салбарт орлого олох зорилготойгоор зах зээлд бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээ борлуулдаг өрхийн хоршоологдоогүй аж ахуй нэгжийг ойлгоно. Тэд ямар нэгэн бүрэн хөтөлсөн данс тооцоогүй, албан ёсны бүртгэлийг дагаж мөрддөггүй буюу аж ахуйн зохион байгуулалтын хэлбэрт ороогүй, орлогын албан татварын талаарх мэдээлэлд бүрэн хамрагдаагүй байдаг” гэсэн бол албан салбар дахь албан бус хөдөлмөр эрхлэгч гэдгийг “Албан салбар дахь албан бус ажлын байранд хөдөлмөр эрхэлж буй ажиллагч” хэмээн тодорхойлон, судалгаа шинжилгээнд ашиглах болсон. (ҮСХ, 2019)

Манай Улсын өнөөгийн албан бус эдийн засаг, хөдөлмөр эрхлэлтийг албажуулахад анхаарах асуудал нь юуны өмнө ажилчдыг нийгмийн хамгаалалд хамруулах, зохистой, аюулгүй ажлын байрыг бий болгох, орлогын татварын бааз суурийг өргөтгөх зэргийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэхдээ цахим системийг үр дүнтэй ашиглах явдал юм.

Үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх хэмээн тодотгож буй учир нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг нэн тэргүүнд сайн дурын нийгмийн даатгалд хамруулах замаар нийгмийн хамгааллын суурь түвшнийг нэмэгдүүлж, учирч болох эрсдэлийг багасгах, өндөр насанд амьдралын чанарыг дордуулахгүй байх үүднээс тэтгэвэр, тэтгэмж авах боломж бололцоог өсгөх юм.

Дараагийн алхам нь албан бус эдийн засгийг албажуулах буюу албан бус хөдөлмөр эрхлэгч, ажил олгогч нь өөрийн бизнесээ албажуулан ААНБ байгуулан, бүртгүүлэх явдал юм. Ингэснээр тухайн албан бус хөдөлмөр эрхлэгч, ажил олгогч нь ажилчидтай хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах замаар албан журмын нийгмийн даатгалд хамруулан, орлогын татвар төлөх боломж бүрдэх юм. Хөдөлмөрийн гэрээ байгуулж, албан журмын нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгалд бүрэн хамруулснаар нийгмийн хамгааллын баталгаа хангагдаж, зохистой, аюулгүй ажлын байр бий болно. Татварын бааз суурь ч нэмэгдэнэ.

Улс орон бүр албан бус эдийн засгийг албажуулахыг зорьж, түүнд чиглэсэн төрийн олон талт бодлого хэрэгжүүлж буйг оролцогч талуудын түвшинд давуу тал, ач холбогдлоор нь үнэлж, дүгнэх нь зүйтэй юм.

Ажиллагчдын хувьд

Албан бус эдийн засгийг албажуулан, ААНБ байгуулснаар ажиллагчдын нийгмийн хамгаалал, ажлын байрны чанар сайжирна. Нийгмийн хамгааллын тогтолцоо нь ажилчин өвдөх, эрүүл мэндийн хүндрэл бэрхшээл гарсан тохиолдолд өөрөөс гарах зардлыг багасгах боломж бүрдэнэ. Түүнчлэн ирээдүйд тэтгэвэрт гарч, санхүүгийн орлого тасалдалгүйгээр авах боломж бүрдэнэ. Өөрөөр хэлбэл ажилчин өвчилсөн, бэртэж гэмтсэн, хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон, жирэмсэн болон амаржсан хугацаандаа, эсхүл өндөр настай болсон үед орлогын наад захын баталгаатай болно гэсэн үг. Ингэснээр ирээдүйгээ илүү сайхан төлөвлөх, эдийн засгийн боломжоо сайн ашиглах, өнөөгийн сэтгэл ханамж өндөр байна. Нийгмийн хамгааллын сайн тогтолцоо нь ард иргэдийг хоол тэжээл, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, боловсрол, үр чадварын сургалт, нийгмийн оролцоог дэмжих замаар ядуурлыг бууруулах, хүүхдийн хөдөлмөрөөс сэргийлэх, аж жаргалтай гэр бүлийг бий болгоход шууд нөлөөлдөг юм.

Ажил олгогч буюу ААНБ-ын хувьд

Ажилчид нийгмийн хамгаалалд бүрэн хамрагдсанаар дээр дурдсан үр шимийг хүртсэнээр ажлын ирц сайжирч, илүү тогтвортой, урам зоригтой, бүтээмжтэй ажиллах нөхцөл боломжийг бий болгодог. Ингэснээр тухайн байгууллагын өрсөлдөх чадвар, хөдөлмөрийн бүтээмж сайжирдаг.

Нийгмийн даатгал нь ААНБ-ын санхүүгийн эрсдэлээ хуваалцах, ялангуяа үйлдвэрлэлийн ослын (ажилтанд олгох нөхөн төлбөр), жирэмсний болон амаржсаны (цалинтай чөлөө), ажлаас халсны (ажилгүйдлийн тэтгэмж) эрсдэлийг багасгах чухал хэрэгсэл.

Түүнчлэн хууль тогтоомжийг сахин биелүүлэх, хяналт шалгалтаас үл эмээх, төрийн байгууллагын худалдан авалтад оролцох, төрийн тусгай хөтөлбөрүүдэд хамрагдах, банкны зээлд хамрагдах, бизнесийн гэрээ, хэлцлийн хэрэгжилтийг хангуулах, өмчийн эрхээ хамгаалуулах зэрэг өргөн боломжийг ААНБ-д бий болгодог.

Улс оронд

Нийгмийн хамгаалал бол хүнд оруулж буй хөрөнгө оруулалт, хүний хөгжлийг хангах, эрсдлээс хамгаалах чухал хэрэгслийн нэг. Нийгмийн хамгаалалд олон хүнийг хамруулж, хүрээгээ тэлснээр тус тусгай сангийн орлогын бааз суурь нэмэгдэнэ.

Хамгийн гол үзүүлэлтийн нэг бол зохистой, аюулгүй ажлын байр бий болох юм. Ингэснээр эрүүл, чадварлаг бие хүн төлөвших боломж бүрдэнэ.

Албан бус эдийн засгийг албажуулснаар татвар хуримтлуулах бааз, суурь нэмэгдэж, улсын орлого бүрдүүлэлт сайжирна.

Эцэст нь нийгмийн хамгаалал сайжирч, иргэдийн орлого тогтвортой болсноор эрүүл, аз жаргалтай, нийгмийн оролцоо өндөр, өрсөлдөх чадвар бүхий нийгмийг хөгжүүлэх боломж бүрдэх юм.

Яагаад албан бус байдал оршсоор байна вэ?

Хөгжиж буй орон болон буурай хөгжилтэй оронд элбэг тохиолдолд энэхүү нийгмийн үзэгдлийн учир шалтгаан олон хүчин зүйлээс хамаардаг. Манай орны хувьд дараах учир шалтгааныг суурь судалгаагаар тодруулсан байдаг. Үүнд:

- ▶ Орлогын албан татвар, албан журмын нийгмийн даатгалын хувь, хэмжээнээс үүдэлтэй нөхцөл байдал
- ▶ Хэрэгжүүлэхэд төвөгтэй захиргааны дүрэм, журам, тайлагналтын процесс
- ▶ Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн боловсролын түвшин, ур чадвар болон мэдээллийн хомсдол

Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн хөдөлмөрийн харилцаа болон нийгмийн хамгааллын асуудлыг зохицуулах, албажуулахад төрийн тодорхой бодлогын арга хэмжээг боловсруулан, урт болон дунд хугацаанд үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх шаардлага олон оронд тулгарсаар байна. Хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшнийг судалж, учир шалтгаан, түүний шийдлийг хайхдаа дараах матрицыг ашиглавал илүү ойлгомжтой болно.

▶ Хүснэгт 1. Хөдөлмөр эрхлэлтийн матриц

	Албан эдийн засаг	Албан бус эдийн засаг
Албан хөдөлмөр эрхлэлт	1	
Албан бус хөдөлмөр эрхлэлт	2	3

Хөдөлмөрийн зах зээлийн 2022 оны жилийн эцсийн тайлангаас мэдээллийг авч, албан эдийн засагт ажиллаж байгаа албан хөдөлмөр эрхлэлтийг авч үзье .

▶ Хүснэгт 2. Хөдөлмөрийн зах зээлийн үзүүлэлт

Үзүүлэлтүүд	2019	2020	2021	2022
Ажиллах хүч	1,273,900	1,250,600	1,225,400	1,265,200
Ажиллагчид	1,146,200	1,162,900	1,125,600	1,180,500
Ажилгүй хүн	127,700	87,700	99,800	84,700
Ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам, мянган хүн	832,200	877,500	926,800	894,400
Боломжит ажиллах хүч	58,800	70,700	71,400	44,900
Бусад ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам	773,400	806,800	855,400	849,400

Ажиллах хүчний оролцооны түвшин, %	60.5	58.8	56.9	58.6
Хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин, %	54.4	54.6	52.3	54.7
Ажилгүйдлийн түвшин, %	10.0	7.0	8.1	6.7

Эх сурвалж: YCX, www.1212.mn

2022 оны байдлаар улсын хэмжээнд 1,180,500 ажиллагчид байна. Албан журмын нийгмийн даатгалд хамрагдаж буй даатгуулагчдын тоог авч үзье.

► **Хүснэгт 3. Нийгмийн даатгалд даатгуулагчдын тоо**

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	2023
Нийгмийн даатгалд даатгуулагчид	987,484	1,013,190	1,019,114	1,069,628	1,105,843
Албан журмаар даатгуулагчид	825,186	826,064	862,071	913,090	953,835

Эх сурвалж: YCX, www.1212.mn

Албан салбар дахь албан хөдөлмөр эрхлэлт 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар 913,090 гэж тооцож болно. Эдгээр хүмүүс хөдөлмөрийн харилцаанд оролцож, албан журмын нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдаж, нийгмийн хамгааллын наад захын хамгаалалтад ордог гэсэн үг.

Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг тодруулах үүднээс албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн нийт тоог авч үзье.

► **Хүснэгт 4. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн тоо**

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	
					per cent
Албан бус хөдөлмөр эрхлэгч, ХАА-н салбарыг оруулсан	476,075	481,409	464,010	500,304	42.4*
Албан эдийн засаг	85,016	82,397	60,759	79,137	15.8
Албан бус эдийн засаг	383,821	395,197	399,780	420,267	84.0
Өрхийн тоо	7,238	3,815	3,470	900	0.2
Албан бус хөдөлмөр эрхлэгч, ХАА-н салбарыг оруулаагүй	195,241	209,877	178,070	215,378	24.3
Албан эдийн засаг	82,542	79,833	59,949	76,759	35.6
Албан бус эдийн засаг	110,117	126,608	116,626	137,871	64.0
Өрхийн тоо	2,582	3,436	1,495	749	0.4

*ХАА-н салбарыг оруулаагүй нийт ажиллагчдад эзлэх хувь

Эх сурвалж: YCX, www.1212.mn

Улсын хэмжээнд 2022 оны байдлаар ХАА-н салбарыг оруулаагүй ажиллагчид 886,500 бөгөөд тэдгээрийн 24.3 хувь буюу 215,378 хүн нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид юм.

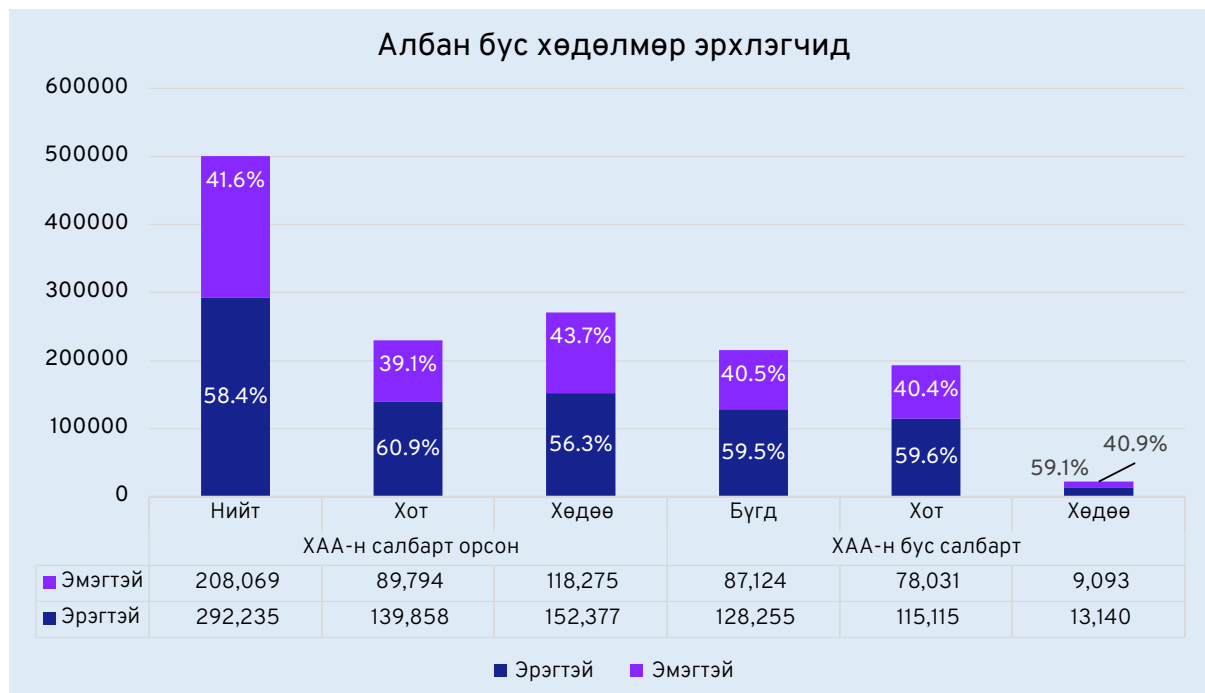
► Хүснэгт 5. ХАА-н бус салбарт албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид, статус, үйл ажиллгааны нэгжээр

Хөдөлмөр эрхлэлтийн статус	Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид		Үйл ажиллагааны нэгж		
	Тоо	Хувь	Албан	Албан бус	Өрхийн тоо
Нийт ажиллагч	215,400	100	76,700	137,900	800
Зах зээлд бүтээгдэхүүнээ борлуулдаг өрхийн аж ахуй	6,500	3.0	-	6,500	-
Цалин хөлстэй ажиллагчгүй аж ахуйн нэгж	700	0.3	-	700	-
Цалин хөлстэй ажиллагчгүй, зах зээлд бүтээгдэхүүнээ борлуулдаг өрхийн аж ахуй	106,300	49.4	-	106,200	100
Гэрээт ажилтан	1,000	0.5	-	1,000	-
Цалин хөлстэй байнгын ажилтан	16,500	7.7	13,900	2,600	-
Цалин хөлстэй түр ажилтан	50,500	23.4	40,900	9,600	-
Тохиолдлын хөдөлмөр эрхлэгч	28,700	13.3	18,900	9,100	700
Цалин хөлстэй дагалдан ажилтан, мэргэшиж буй дадлагажигч ажил	1,600	0.7	1,300	300	-
Хувь нэмрээ оруулагч гэр бүлийн гишүүн	2,900	1.3	1,400	1,500	-
Дээрх аль ч төрөлд үл хамаарах ажиллагчид	700	0.3	300	400	-

Эх сурвалж: YCX, www.1212.mn

Хүснэгт 5-аас харахад цалин хөлстэй түр ажиллагч, цалин хөлстэй тохиолдлын ажиллагч, цалин хөлстэй байнгын ажиллагч, цалин хөлстэй дагалдан ажилтан, мэргэшиж буй дадлагажигчид нийтдээ 97,300 буюу 45.2 хувийг хамаарч байна. Эдгээр иргэд нь хөдөлмөрийн харилцаанд орж, цалин хөлс авдаг, гэхдээ цалингаасаа нийгмийн хамгааллын болон орлогын ямар нэгэн татвар төлж чадахгүй, эрсдэл үүсэх тохиолдолд нийгмийн хамгаалалгүй цалин хөлстэй ажиллагсад гэсэн үг. Харин цалин хөлстэй ажиллагчгүй, зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн эрхлэгчид 49.4 хувь байна. (YCX, 2024)

► **Зураг 1. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид хүйс, байршлаар**

Эх сурвалж: YCX, www.1212.mn

ХАА-н салбар буюу малчдыг оруулбал нийт албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид 500.3 мянга буюу нийт ажиллагчдын 42.4 хувь байна. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн 270,600 буюу 54.1 хувь нь хөдөө орон нутагт байгаа бол ХАА-н бус салбарт албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн 193,200 буюу 89.7 хувь нь хот суурин газарт амьдарч байна. Өөрөөр хэлбэл ХАА-н бус салбарын албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бараг 10 хүн тутмын 9 нь хот, суурин газарт байна. Түүнчлэн ХАА-н бус салбарын албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн 40.5 хувь нь эмэгтэйчүүд байна. (YCX, 2024)

Албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн шалтгаан нь олон янз. Тухайн эдийн засгийн онцлог, татвар эрхзүйн орчин, хувь хүний хандлага зэрэг олон хүчин зүйлсээс хамаардаг талаар судлаачид тэмдэглэсэн.

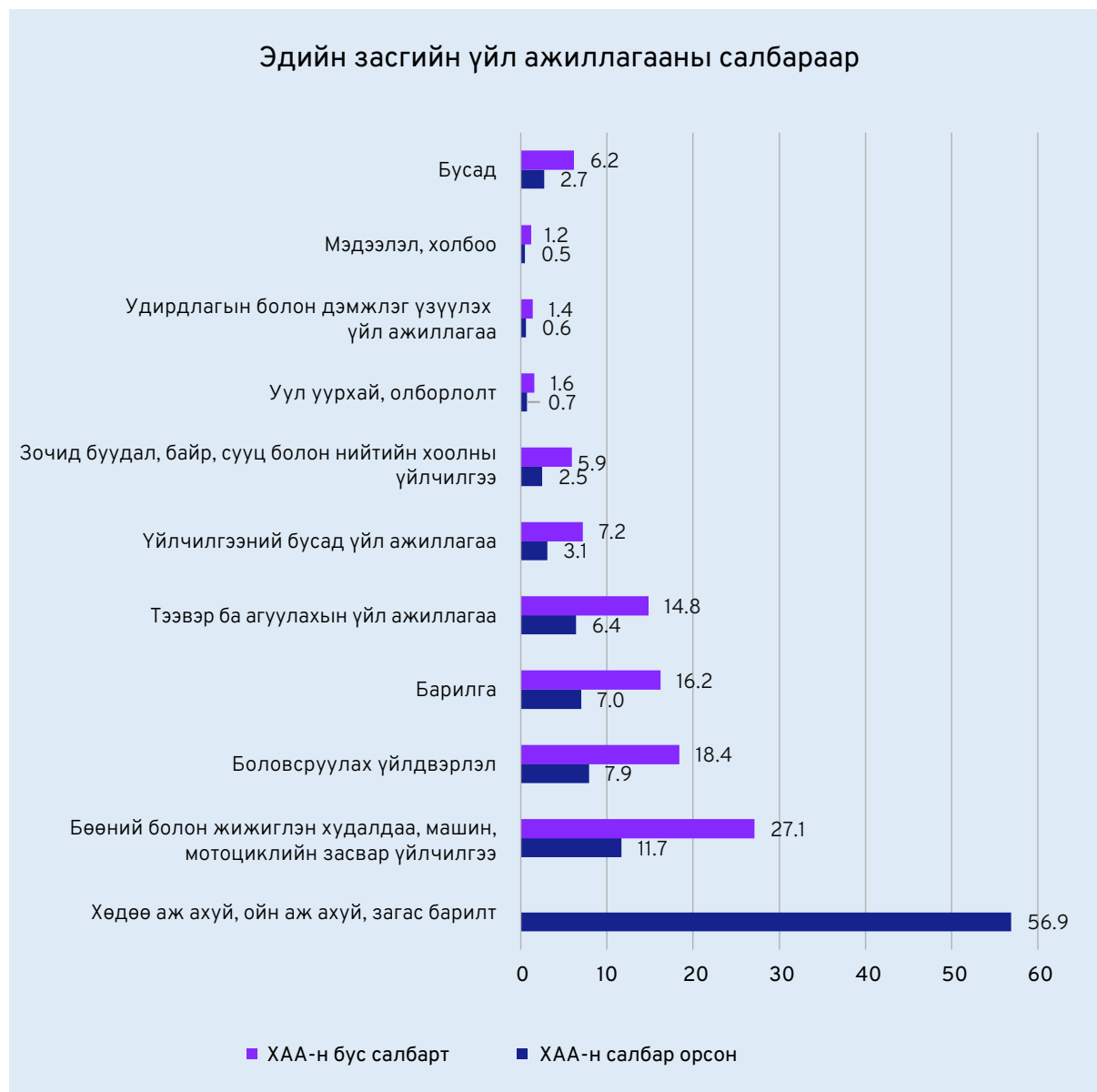
Манай оронд хийгдсэн суурь судалгаанд хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдээс бизнесээ албан болгоход ямар бэрхшээл тулгарна гэж үзэж буй талаар тодруулахад 63.5 хувь нь татвар, даатгалын шимтгэл төлөх, 31.8 хувь нь татвар, хураамжийн тухай хуулийн мэдлэг дутмаг, 28.6 хувь нь нягтлан бодох бүртгэлийн журмын нарийн төвөгтэй байдал гэсэн бол 25.3 хувь нь үндсэн хөрөнгө/тоног төхөөрөмж дутмаг гэжээ. (ОУХБ, ХНХСИ, 2021)

Мөн НӨАТ-ын 10 хувийн татвар нь бизнес эрхлэгчид төрийн системд бараа, үйлчилгээ, ажлаа бүртгүүлэхэд тулгарч буй гол саад бэрхшээлийн нэг юм. Өнөөдрийн байдлаар 50 сая төгрөгийн орлогын босгыг давсан бараа, үйлчилгээ, бизнес бүхий хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийг НӨАТ төлөгчөөр тооцож, энэхүү татварыг төлөх нөхцөл бүрддэг. Энэхүү босго мөнгөн дүн нь өөрчлөгдөх зайлшгүй шаардлагатай бөгөөд хамгийн багадаа 200 сая төгрөг болгох шаардлагатай талаар судалгаанд дурдагдсаар байна. (ЭЗСЭШХ, 2015)

Түүнчлэн эдгээр бүлэг хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдлэг, мэдээллийн дутмаг байдал, үр чадварын хомсдол ч үндсэн шалтгаануудын нэг юм. Судалгаанаас албан бус салбарын ажилчдын дийлэнх нь хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль (76-83 хувь), бодлого (81-85 хувь), хөдөлмөрийн тухай хууль тогтоомжууд (69-78 хувь) болон холбогдох эрх зүйн баримт бичгийн талаар мэдлэггүй байгаагаа илэрхийлжээ. (ОУХБ, ХНХСИ, 2021)

Хэдийгээр олон хүчин зүйлийн нөлөө, албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн цар хүрээг хэвээр хадгалж байгаа хэдий ч аюулгүй ажлын байр, нийгмийн хамгаалалд хамруулах замаар ирээдүйд учрах эрсдэлийг багасгах үүднээс төрийн бодлого чиглэн, ажиллах нь чухал юм. Иймээс албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг эдийн засгийн үйл ажиллагааны үндсэн салбараар тодруулж, түүнд чиглэсэн бодлогоо тодорхойлох хэрэгтэй юм.

► **Зураг 2. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбараар, салбарын ажиллах хүчинд эзлэх хувь**

Эх сурвалж: YCX, www.1212.mn

ХАА-н бус салбарт албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн хувьд 58,400 буюу 27.1 хувь нь бөөний болон жижиглэн худалдаа, машин мотоциклийн засвар үйлчилгээ, 39,500 буюу 18.4 хувь нь боловсруулах үйлдвэрлэл, 34,800 буюу 16.2 хувь нь барилгын, 31,900 буюу 14.8 хувь нь тээвэр ба агуулахын үйл ажиллагааны салбарт ажиллаж байна. (YCX, 2024)

3. Процессын болон мэдээллийн системийн шинжилгээ

Албан бус салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй иргэд бизнесээ албан болгож, ААНБ байгуулах процесс нь нийгэм, эдийн засаг, эрх зүйн олон талт харилцааг багтаасан төвөгтэй үйл явц юм. Энэхүү процессыг зөвхөн хууль эрх зүйн орчин бүрдүүлэхээс гадна дэд бүтцийн таатай орчин, эдийн засгийн хөшүүрэг, нийгмийн хамгааллын болон татварын үр дүнтэй дэмжлэг, тэтгэмж, үр чадвар олгох зэрэг олон хүчин зүйлээс хамаардаг байна.

Энэ бүлэгт албан бус салбарт бизнес эрхэлж буй хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, иргэдийг албан ёсны бүртгэлд хамруулах, татварын болон нийгмийн хамгааллын системд оруулах, хууль эрх зүйн зохицуулалтад нийцүүлэх зэрэг өнөөгийн нөхцөл байдлыг шинжлэн, тодорхойлохыг зорьсон. Процессын шинжилгээний үр дүн нь цахим арга хэрэгслийг боловсронгуй болгох, албажуулах бодлогын арга хэмжээний суурь болох юм.

3.1.Процессын шинжилгээ

Албан бус хөдөлмөр эрхлэлт, эдийн засгийг албажуулах гэдэг нь манай улсад дараах байдлаар тодорхойлогдож байна. Үүнд:

- Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон бусдад цалин хөлсөөр ажиллаж буй албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг юуны өмнө нийгмийн хамгааллын наад захын суурь түвшний баталгааг авах үүднээс сайн дурын нийгмийн даатгалд хамруулах;
- Улмаар албан ёсоор бүртгэлгүй бизнес эрхлэгчийг бизнесээ албажуулан ААНБ байгуулан, татварын болон нийгмийн хамгааллын бүртгэл, системд бүртгүүлж, эрх үүргийн харилцаанд оролцуулах.

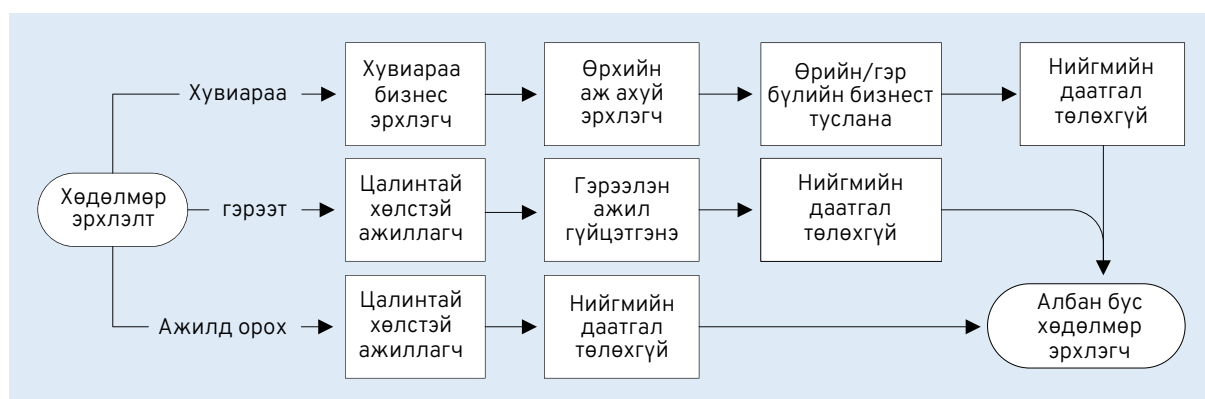
Энэхүү процесс дараах үе шаттай байна. Үүнд:

- **Албан бус хөдөлмөр эрхлэгч:** Хөдөлмөрийн гэрээгүй ажилладаг албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид сайн дурын нийгмийн даатгалд хамрагддаг. Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч нь татвар төлөх зорилгоор бүртгүүлсэн дансгүй бол мөн сайн дураар нийгмийн даатгалын шимтгэл төлж болно. Монгол улсад албан бусаар хөдөлмөр эрхэлж байгаа ямар ч хүн нийгмийн даатгалын шимтгэлээ сайн дураар цахим системээр төлөх боломж нээлттэй байдаг.
- **Бизнесийн бүртгэл:** Улсын бүртгэлийн системд өөрийн эрхэлж буй бизнесээ хуулийн этгээдээр бүртгүүлж ААНБ болох;
 - ▶ **Санхүү, татварын бүртгэл:** Хуулийн этгээд болсноор албан ёсны татвар төлөгч болно. Түүнчлэн ажилчиддаа албан журмын нийгмийн даатгалын системд бүртгэлжүүлж, хамруулах;
 - ▶ **Бизнес шаардлагатай тусгай зөвшөөрөл:** Хууль, журамд тусгайлан заасан нөхцөлд түүнд шаардагдах тусгай зөвшөөлийг хууль ёсны дагуу авч, тавигдах шаардлагыг хангах;

Албан бус хөдөлмөр эрхлэгч

Албан бусаар хөдөлмөр эрхэлж буй одоогийн процессыг тоймлон харуулъя.

► Зураг 3. Албан бус хөдөлмөр эрхэлж буй процессын тойм зураглал

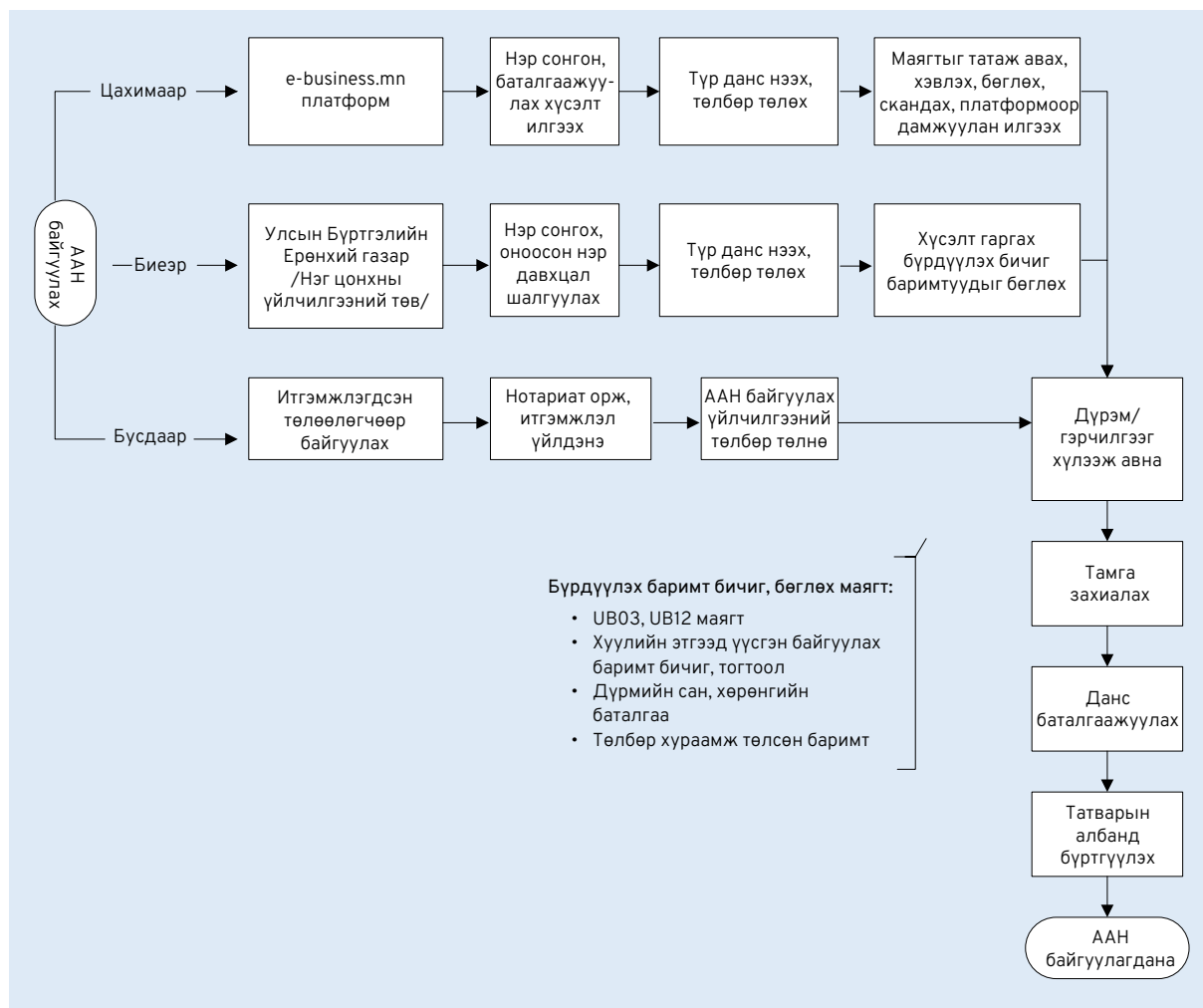

Юуны өмнө эдгээр албан бус хөдөлмөр эрхлэгч иргэдийг сайн дурын нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгалд хамруулан, нийгмийн хамгааллын суурь зарчмыг ханган, учирч болох эрсдэлээс хамгаалах явдал нь нэн тэргүүний зорилт юм.

Аж ахуйн нэгжээр бүртгүүлэх

ААНБ байгуулах үйл явц ажлын 2-5 хоног шаарддаг бөгөөд бичиг баримтын бүрдэл цаасан хэлбэрээр, цахимаар, эсхүл бусдаар буюу өөр хүнд итгэмжлэл үйлдэн, бүртгүүлж болдог. Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэгт заасан “Хуульд өөрөөр заагаагүй бол улсын бүртгэлийн байгууллага энэ хуулийн 16.1, 16.2, 16.3-т заасан баримт бичгийг бүрэн гүйцэд хүлээн авснаас хойш гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжийг бүртгэх эсэх талаар ажлын 5 өдрийн дотор, бусад хуулийн этгээдийг улсын бүртгэлд бүртгэх эсэх талаар ажлын 2 өдрийн дотор шийдвэр гаргаж, энэ тухай өргөдөл гаргагчид бичгээр, эсхүл цахим хэлбэрээр мэдэгдэнэ” хэмээн заасан.

► **Зураг 4. Аж ахуйн нэгж байгуулах алхмын ерөнхий зураглал**

2021 онд Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар (УБЕГ)-ын e-mongolia платформоор дамжуулан ААНБ байгуулах процессыг бүрэн цахимжуулсан нь сайшаалтай. Үүний үр дүнд иргэд ААНБ байгуулж, аж ахуйн нэгжийн гэрчилгээг цахим хэлбэрээр хүлээн авч, улсын бүртгэлд бүртгэгдсэнийг илэрхийлэх тэмдэг бүхий албан бичгийг мөн цахимаар хүлээн авах боломж бүрдсэн байна. Энэхүү шийдэл нь e-business.mn платформ ашиглалтад орсноор бүх үйл ажиллагаа, процесс нь энэ шинэ платформ руу шилжсэн юм. Уг платформыг ашиглан, цахимаар бүртгүүлэх шийдэл нэгэнт бий болсон ч энэхүү үйл ажиллагаанд тодорхой саад, бэрхшээл буюу цаасаар баримт бичиг шаардсаар байна.

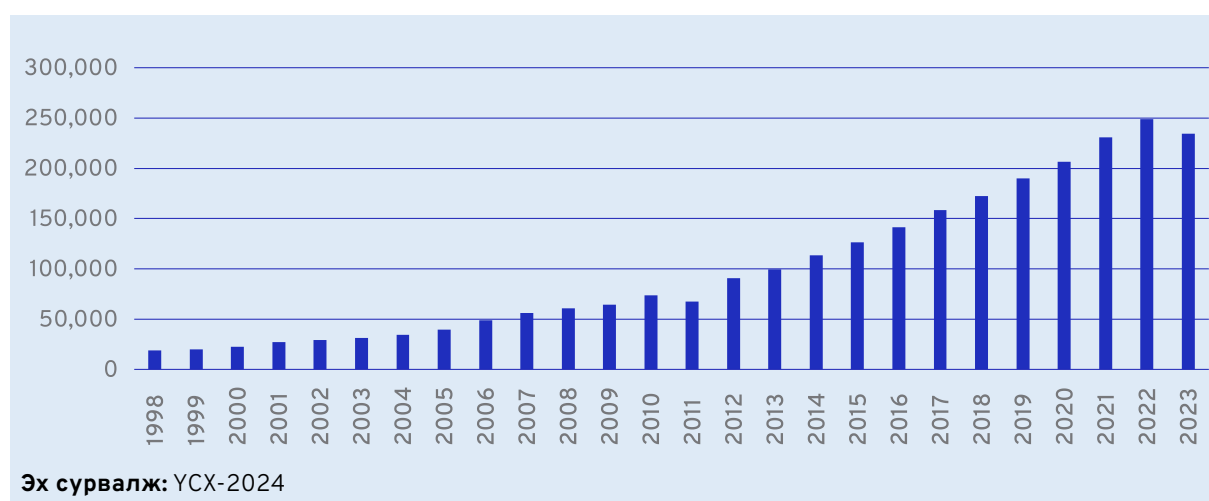
ААНБ байгуулахтай холбоотой зардлыг дараах хүснэгтэд харуулав.

► **Хүснэгт 6. Аж ахуйн нэгжийг бүртгүүлэхтэй холбоотой зардал**

Зардлын ангилал	Өөрөө бүртгүүлэх (Цахимаар)	Өөрөө бүртгүүлэх (Биечлэн)	Итгэмжлэлээр бүртгүүлэх
Нэр баталгаажуулах	10,000₮	10,000₮	Үйлчилгээнд багтсан
Тэмдэгтийн хураамж	44,000₮	44,000₮	Үйлчилгээнд багтсан
Тамга, тэмдгийн хяналтын дугаар олгох	10,000₮	10,000₮	Үйлчилгээнд багтсан
Шуудан хоёр талдаа	10,000₮		
Тамга захиалах	50,000₮ - 150,000₮	50,000₮ - 150,000₮	Үйлчилгээнд багтсан
Нийт Зардал	124,000₮	114,000₮	250,000₮

Бизнес регистрийн санд бүртгүүлсэн байгууллагуудын тооноос харахад Монгол Улсад ААНБ байгуулах бүртгэлийн жилийн дундаж өсөлт нь 1998 оноос хойш ойролцоогоор 10.59 хувь байна. Ковидын үед ч ААНБ байгуулах процесс тогтвортой үргэлжилсэн харагдаж байна.

► **Зураг 5. Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж, байгууллагын тоо**

Татварын бүртгэл

Шинээр байгуулагдсан ААНБ нь татварын системд бүртгүүлэх үйл ажиллагаа бүрэн цахимжсан. Гэхдээ татварын системд дан ганц ААНБ бүртгүүлэх биш хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч иргэн мөн бүртгүүлж, холбогдох татварыг төлдөг хууль, эрх зүйн орчинтой.

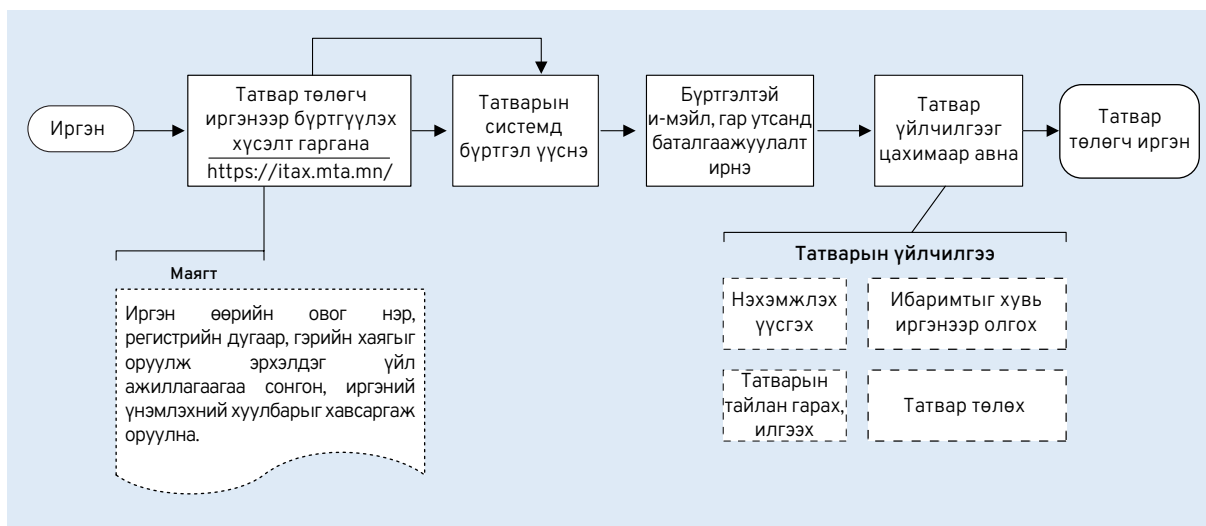
Албан бусаар хөдөлмөр эрхэлж буй иргэн аж ахуйн нэгж байгуулах замаар албан салбарт шилжиж байгаа тохиолдолд харъяаллын дагуу татварын албанд бүртгүүлж, хуулийн дагуу ААНБ-ын орлогын албан татвар (ААНОАТ), хувь хүний орлогын албан татвар (ХХОАТ), нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (НӨАТ), онцгой бараа бүтээгдэхүүн борлуулдаг бол онцгой албан татварыг (ОАТ) тайлагнан, төлөх үүрэг хүлээнэ.

Энэ үйл ажиллагаа бүрэн цахимжсан. Татварын Ерөнхий хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.2-т “Татвар төлөгч нь татварын тооцоог хийхдээ энэ хуульд заасан нийтлэг журмыг баримталж, нэгдсэн системд холбогдсон кассын машин, тоног төхөөрөмж, компьютер болон бусад дагалдах хэрэгслийг улсын бүртгэлд бүртгэх үүрэгтэй, стандартын шаардлага хангасан байх ёстой. Мөн орлого, зарлагын гүйлгээг баримтжуулах, цахим төлбөрийн баримт үйлдвэрлэх, татварын бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн санд мэдээлэл хэвлэх, илгээх, дамжуулах зэрэг болно. Татвар төлөгч нь борлуулалтын мэдээллийг

татварын бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн санд 14 хоногийн дотор илгээж, бүртгүүлнэ” хэмээн заасан байна.

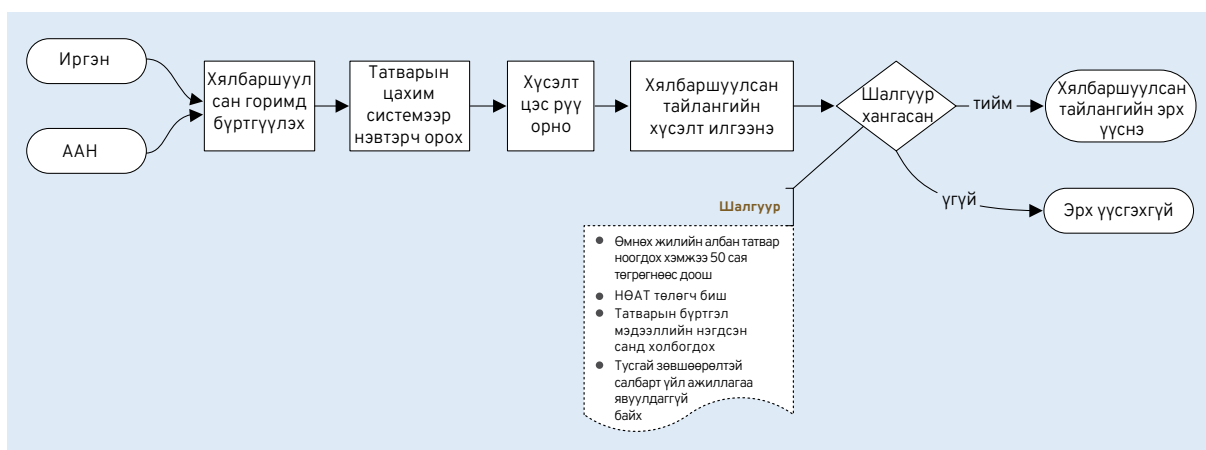
Мөн татварын хууль, журмын дагуу дан ганц ААНБ биш хувиараа хөдөлмөр эрхэлж буй иргэн ч албан татвар төлөх зохицуулалттай. Энэхүү бодлого нь эдийн засгийн бүхий л үйл ажиллагааг татварын тогтолцоонд хамруулах зорилготой ба бүрэн цахимжсан бүртгэлийн системээр дамжуулан албан болон албан бусаар эдийн засгийн харилцаанд оролцогчид адил тэгш хууль биелүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн.

► Зураг 6. Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, иргэн татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх

Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч иргэн татвар төлөгчөөр бүртгүүлсэн тохиолдолд жилд нэг удаа тайлан гаргах ба хувь хүний орлогод 10 хувийн татвар ноогдуулдаг. Жилийн борлуулалтын орлого нь 50 сая төгрөгөөс доош аж ахуйн нэгж, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч иргэнд татварын хялбаршуулсан горим ашиглах боломжийг Татварын ерөнхий газраас бүрдүүлсэн. Бүртгэл баталгаажсан бол аж ахуйн нэгж, иргэн татварын тайлангаа улирлаар биш жилээр гаргаж өгөх үүрэг хүлээнэ.

► Зураг 7. Татварын хялбаршуулсан горимд бүртгүүлэх

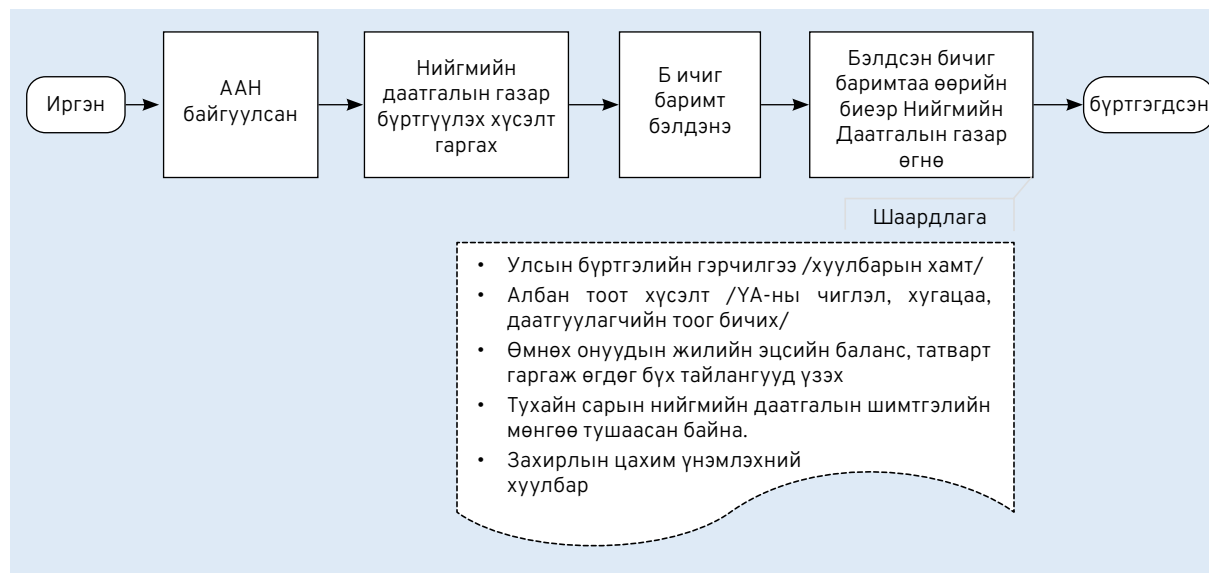

Энэ нь албан бусаар үйл ажиллагаа эрхэлдэг иргэд жилийн борлуулалтын орлого нь 50 сая төгрөгт хүрэх тохиолдолд өргөн хэрэглэдэг шийдэл юм. Тэд татварын цахим системээрээ нэвтрэн хялбаршуулсан горимоор тайлан илгээх хүсэлтээ гаргана. Ингэснээр тухайн иргэн, аж ахуйн нэгж жилд нэг удаа тайлан гаргах бөгөөд орлогын

нэг хувийн татвар төлөх боломжтой болдог. Монгол Улсад хэрэгжиж байгаа НӨАТ-ын сугалаанд оролцохын тулд хэрэглэгчид е-баримтыг шаарддаг болсон. Тиймээс хувиараа бизнес эрхлэгчид ч мөн адил е-баримт хэвлэж өгөх шаардлагатай болсон. Е-баримт хэвлэж өгсөн тохиолдолд татвар төлөх үүрэг хүлээнэ. Албан бусаар бизнес эрхлэгчид ийм нөхцөлд ихэнхдээ татварын хялбаршуулсан бүртгэлийг сонгодог. Нөгөө талаас худалдан авагч тал нь компани эсхүл өөр ямар нэг байгууллагын статустай бол албан ёсны баримт бас шаардана. Энэ процессийг энгийн, шуурхай болгох нь тэдгээр бизнес эрхлэгчид баримт өгөх, мөн татвар төлөх үүргээ биелүүлэх боломж олгоод зогсохгүй хуулийг мөрдөх хэмнэлттэй арга зам болох юм. Ингэснээр хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид албан бусаас албан эдийн засагт шилжих сонирхлыг нэмэгдүүлнэ.

Тэднийг албажуулснаар бизнес эрхлэгч хөдөлмөрийн гэрээ байгуулсан бүхий л ажилчдыг нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн албан журмын даатгалд бүрэн хамруулж, ажил олгогчид ноогдох даатгалын хувь хэмжээгээр шимтгэл төлөх үүрэг хүлээнэ. Нийгмийн даатгалын тухай ерөнхий хуулийн 20 дугаар зүйлийн 20.1-д “Ажил олгогч нь улсын бүртгэлийн байгууллагаас гэрчилгээ авснаас хойш ажлын 14 хоногийн дотор холбогдох нийгмийн даатгалын байгууллагад нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөгчөөр бүртгүүлнэ” гэж заасан. Хэрэв хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч иргэн эсвэл компани нь ажилтангүй бол бүртгүүлэх шаардлагагүй. Мөрдөж эхэлсэн Нийгмийн даатгалын тухай ерөнхий хуулийн дагуу албан бус секторт үйл ажиллагаа эрхэлж буй хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид нийгмийн даатгалын системд сайн дураараа даатгуулах боломжтой. Эдгээр иргэд холбогдох нийгмийн даатгалын байгууллагатай сайн дурын нийгмийн даатгалын гэрээ байгуулснаар өөрсдийн мэдүүлсэн орлогын үндсэн дээр тэтгэврийн даатгал, тэтгэмжийн даатгал, үйлдвэрлэлийн осол болон мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалд хамрагдах боломжтой.

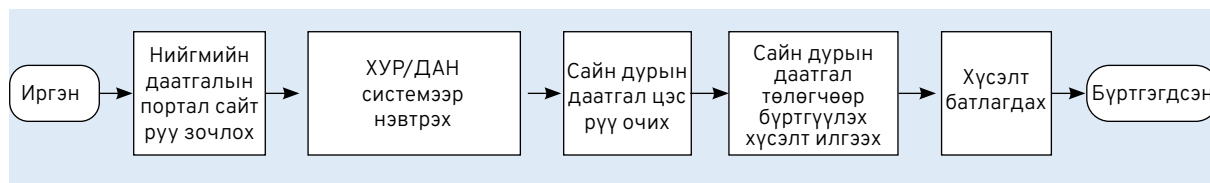
► **Зураг 8. Ажил олгогч байгууллага нийгмийн даатгалд бүртгүүлэх**

2021 онд шинэчлэн батлагдсан Хөдөлмөрийн тухай хууль нь хөдөлмөрийн гэрээ, ажлын байрны аюулгүй байдал, нийгмийн даатгал, ажлын нөхцлийн талаар дэлгэрэнгүй заалтуудыг багтаасан төдийгүй хуулийн 4-р бүлэгт хувь хүмүүс хооронд хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах нөхцлийг заасан. 2024 оны нэмэлт өөрчлөлтөөр уг хуульд тоон гарын үсэг ашиглахыг зөвшөөрсөн байна.

Доорх график нь иргэд цахимаар сайн дурын нийгмийн даатгалд бүртгүүлэх үйл явцыг харуулж байна. Энэ заалт нь албан бусаар ажилладаг хүмүүст албан ёсны ажилтнуудтай адил нийгмийн хамгааллын арга хэмжээнд хамрагдах боломжийг олгож, тэдний санхүүгийн аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ нийгмийн даатгалын хамрах хүрээг өргөжүүлэх Засгийн газрын үйл ажиллагааг дэмжиж байна.

► Зураг 9. Сайн дурын нийгмийн даатгалд бүртгүүлэх

Тусгай зөвшөөрөл

Тусгай зөвшөөрөл шаардлагатай үйл ажиллагаа эрхлэх бол холбогдох эрх бүхий байгууллагаас зөвшөөрлөө авна. Монгол банк, Санхүүгийн зохицуулах хороо, Мэдээлэл харилцаа холбооны зохицуулах хороо, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам, Хуульчдын холбоо зэрэг эрх бүхий байгууллагад хүсэлт гаргаж, холбогдох тусгай зөвшөөрлийг авдаг. Тусгай зөвшөөрөл авах энэхүү харилцааг мөн цахимжуулж, төрийн нэг цонхны цахим үйлчилгээнд <https://license.mn/> платформоор дамжуулан зөвшөөрлөө авах боломжтой.

Албажуулахад анхаарах гол зүйл

Албан бус эдийн засгийг албажуулах өнөөгийн нөхцөл байдлыг сайтар ойлгож, дүн шинжилгээ хийх үүднээс төрийн бодлого, үйл ажиллагааг тодорхой үе шатуудад ялгамжтайгаар авч үзэх нь чухал юм. Энэ үүднээс дараах байдлаар тайлбарлая. Үүнд:

- Албажуулахын өмнөх үе шат
- Албажуулах үе шат
- Албажуулсны дараах үе шат

Бидний дээр дурдсан ААНБ-ын бүртгэл, санхүү, татварын бүртгэл, тусгай зөвшөөрөл зэрэг нь албажуулах үе шатад хамаарч байна.

Харин албажуулахаас өмнөх болон дараах үе шатыг мөн авч үзэх хэрэгтэй. Ерөнхийд нь өнөөгийн байдлыг зураглан, тоймловол дараах байдалтай байна.

Албажуулахаас өмнөх үе шат

- ▶ Албан бус салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж буй хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, бүсдад цалин хөлсөөр, гэрээгээр ажиллагч, малчин, тариаланч, өрхийн аж ахуй эрхлэгч иргэдийн нийгэм эдийн засгийн байдал
- ▶ Албан бус салбарт ажиллагчдад албан салбарт шилжихийн ач холбогдол, шаардлагын талаар мэдээлэл өгөх, тэдний идэвхтэй оролцоог хангах

Албажуулах үе шат

- ▶ ААН байгуулах бүртгэлийн үйл явцыг хялбаршуулах, төвөг чирэгдэл, зардал багатайгаар албан салбарт шилжих боломж бололцоог бүрдүүлэх
- ▶ Бизнесийн эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, хууль эрх зүйн хүрээнд үйл ажиллагаагаа явуулах шаардлагатай алхмуудыг авч хэрэгжүүлэх.
- ▶ Зохистой ажлын байранд зуучлах, ажил, бизнесээ бүртгүүлэх
- ▶ Төрийн нэг цонхны үйлчилгээ, цахим платформын шийдлээр хангах

Албажуулсны дараах үе шат

- ▶ Санхүүгийн үйлчилгээнд хамруулах, банк, санхүүгийн байгууллагууд болон төрийн санхүүгийн дэмжлэгт хамруулах
- ▶ Татварын болон нийгмийн хамгааллын тогтолцоонд хамруулах
- ▶ Хөдөлмөр эрхлэхтэй холбоотой мэргэжлийн үр чадварын сургалт, сургалтын тэтгэлэгт хамруулах
- ▶ Хөдөлмөрлөх эрх, бизнесийн үр чадвар, менежмент, санхүүгийн боловсролыг дээшлүүлэх сургалт, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх
- ▶ Үйл ажиллагаагаа тогтворжуулах, өргөжүүлэхэд, ажлын байр шинээр үүсгэхэд дэмжлэг үзүүлэх

Албажуулсны дараах үе шатыг бизнесээ тогтвортой үргэлжлүүлэх, татварын бааз сууриа нэмэгдүүлэх, хүний нөөцөө хөгжүүлэх зэрэг олон талт үйл ажиллагаагаар тайлбарлах бөгөөд өнөөгийн хууль, эрхзүйн хүрээнд нэлээд өргөн хүрээтэй асуудал юм.

Албажихаас өмнөх үе шат буюу хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид ямар эрх зүйн орчин, төрийн дэмжлэг шаардлагатай, ямар туслалцаа дэмжлэг хэрэгтэй байгаа зэрэг асуудалд төвлөрөх нь чухал.

Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд өөрийн бизнесийг өргөжүүлж бэхжүүлэхэд туслах, мөн хөдөө орон нутагт ажлын байр нэмэгдүүлэх, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, чадавх бэхжүүлэх сургалт, зөвлөгөө өгөх, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх тусгай хөтөлбөрүүд байдаг. Эдгээрийг Хөдөлмөр Эрхлэлтийн Үндэсний зөвлөлийн тогтоолоор баталсан үндэсний хөтөлбөрүүдээр дамжуулан хэрэгжүүлж байна.

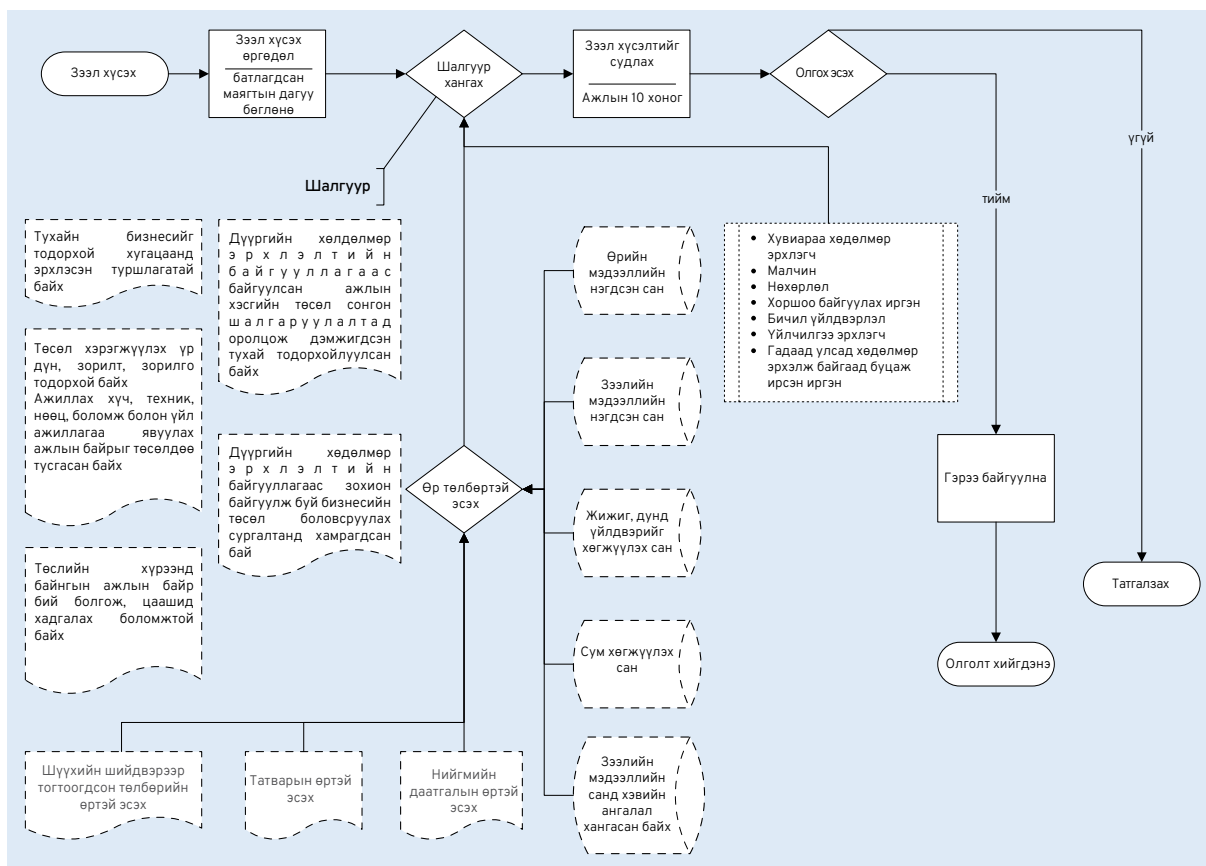
Чадавх бэхжүүлэх: Бизнесийн сургалт, зөвлөгөө өгөх, үр чадвар хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд. Өнгөрсөн онд 79 байгууллагууд нийт 588 төрлийн мэргэшүүлэх сургалтыг нийслэл, 21 аймагт зохион байгуулсан байна. Сургалтад өргөн ашигладаг веб сайтууд: <https://mergejl.mn/>, <https://mergejl.edu.mn/> болон <https://tvets.edu.mn/>. Мөн хөдөлмөр зуучлал, сургалтын үйл ажиллагаа эрхэлдэг 80 гаруй хөдөлмөрийн хувийн биржүүд байдаг бөгөөд идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг 30 гаруй биржүүд байна.

Санхүүгийн дэмжлэг: Зээл, санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэх. Хөдөлмөр Эрхлэлтийг Дэмжих Сангаас ажлын байр нэмэгдүүлэх, ажлыг байрыг хадгалах болон бичил, гарааны бизнесийг дэмжих, үйл ажиллагааг нь өргөжүүлэхэд чиглэсэн санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж байна. Эдгээрийн зориулалт, хэмжээг авч үзвэл:

► **Хүснэгт 7. Санхүүгийн дэмжлэг ба түүний нөхцөл**

Зориулалт	Хэмжээ	Нөхцөл
Иргэн, өрх		
Иргэн өрх	5-10 сая	эргэн төлөгдөх
Иргэн батлан даагчийн үүрэг гүйцэтгэнэ	5 сая хүртэл	эргэн төлөгдөх
Финтек эсхүл өөр санхүүгийн шийдэл	1 сая хүртэл	эргэн төлөгдөх
Малчдыг дэмжих		
Малжуулах дэмжлэг/зуд болох зэрэг онцгой хүйтэн өвөл малчид бүх малаа буюу ихэнх малаа алдсан тохиолдолд	5 сая хүртэл	эргэн төлөгдөх
Өрхийг гэрээт малчнаар ажиллуулах	4 сая хүртэл	эргэн төлөгдөх
Гарааны бизнес эрхлэгчдийг дэмжих		
аймаг дүүргийн шилдэг гарааны бизнест	10 сая	Эргэн төлөхгүй
Улсын уралдаан шилдэг 1-р байр /нэг баг/	20 сая	Эргэн төлөхгүй
Улсын уралдаан, 2-р байр /тус бүр хоёр баг/	17 сая	Эргэн төлөхгүй
Улсын уралдаан, 3-р байр /тус бүр гурван баг/	15 сая	Эргэн төлөхгүй
Ахмадын хөдөлмөр эрхлэлт/аж ахуй эрхлэлтийг дэмжих	5 сая	эргэн төлөгдөх
Ажил олгогчийг дэмжих		
Хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллагад бүртгүүлснээс хойш идэвхтэй ажил хайж байгаа, 6 сараас дээш ажил олж чадаагүй иргэнийг ажилд авч 12 сараас доошгүй ажиллуулсан тохиолдолд	Хөдөлмөрийн доод хөлсийг * 12 дахин үржүүлсэн буюу 7 сая 920 мянга	Эргэн төлөхгүй
Хөдөлмөрийн насанд хүрээд асрамжийн газраас хөдөлмөрийн зах зээлд шилжсэн иргэнийг дадлагажуулж, 1 доошгүй жил ажиллуулсан бол	Training wage and 1 year salary	Эргэн төлөхгүй
Хорих ангиас хөдөлмөрийн зах зээлд шилжсэн иргэнийг дадлагажуулж, 1 доошгүй жил ажиллуулсан бол	Practice period wage and 1 year salary	Эргэн төлөхгүй
Түрээсийн дэмжлэг үзүүлэх		
Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас зээл авсан үйл ажиллагаа явуулж буй иргэн аж ахуйн нэгжийг дэмжих	6 сар хүртэл	Эргэн төлөхгүй
Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас зээл авсан үйл ажиллагаа явуулж буй иргэн аж ахуйн нэгжид борлуулалтын дэмжлэг үзүүлэхэд туслах	Sales space, digital marketing tools	Эргэн төлөхгүй
Хүүхэд харах үйлчилгээ явуулж буй төвд түрээсийн төлбөрийн хөнгөлөлт	Up to 6 months rent	Эргэн төлөхгүй

► **Зураг 10. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангийн санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх процессын одоогийн урсгал**

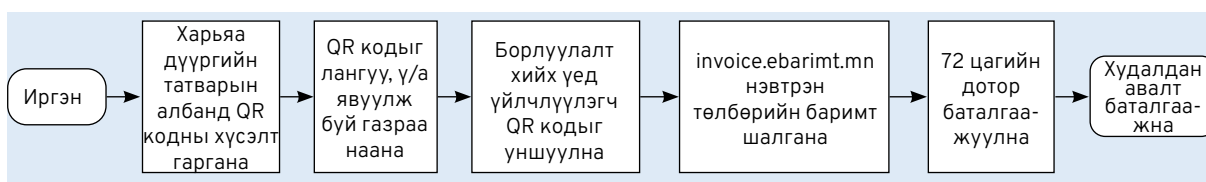
Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас олгож буй санхүүгийн дэмжлэгийн үйл явц нь цахим бус, бичиг баримт шаарддаг бөгөөд хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд санал болгож буй хувийн финтек шийдлүүдтэй харьцуулахад төвөг чирэгдэлтэй, ил тод бус байна.

Татвар, нийгмийн даатгал:

Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч иргэдийн хувьд эрүүл мэндийн даатгалд албан журмаар даатгуулдаг. Нийгмийн даатгалд сайн дураар даатгуулах боломжтой. Аль ч системд цахимаар буюу e-mongolia платформоор дамжуулан хамрагдах боломжтой.

Татварын системд itax.mta.mn системээр дамжуулан бүртгүүлэх, qr.ebarimt.mn системээр дамжуулан хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч татварын е-баримтыг QR кодоор олгох боломжтой байна. Энэ нь хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч иргэд албан ёсоор аж ахуйн нэгж буюу хуулийн этгээд болж бүртгүүлэх шаардлагагүйгээр үйл ажиллагаагаа албажуулах боломж олгодог. Энэ нь албажуулах алхам хийх нэг суваг юм.

► **Зураг 11. Хувиараа хөдөлмөр эрхэлж бусдад эсвэл өөрөө албан бусаар ажиллаж буй иргэн**

Процессын шинжилгээний дүгнэлт

Өнөөгийн процессыг дүгнэвэл төрийн үйлчилгээг цахимжуулснаар албан бусаас албан салбарт шилжихэд учирдаг бэрхшээл, чирэгдэл багассаар байна. Улсын хэмжээнд төрийн мэдээлэл солилцох нэгдсэн дэд бүтэц үүсэж, e-mongolia.mn, e-business.mn, etax.mta.mn, ndaatgal.mn ejob.gov.mn платформууд болон бусад цахим системүүдийг нэвтрүүлэн төрийн цахим нэг цонхны үйлчилгээг үзүүлж байна. Үүний үр дүнд иргэд, бизнес эрхлэгчид процессын шат дамжлага бүрд цаг хэмнэж, зайнаас эсхүл нэг цэгийн үйлчилгээнээс төрийн үйлчилгээг авах боломж бүрдэж байна.

Шинээр хэрэглээнд гарч буй тодорхой системүүд буюу e-business, Ejob зэрэг платформуудын хувьд цаашдын байнгын хөгжүүлэлт, сайжруулалт зайлшгүй шаардлагатай байна. Учир нь тухайн системүүдийн зарим процессын төвөгтэй байдал нь иргэд, бизнес эрхлэгчдэд хүндрэл учруулж байна. Энэ нь дан ганц системийн хөгжүүлэлт, үйлчилгээтэй холбоотой гэхээс илүүтэйгээр, уламжлалт процесс, хууль эрх зүйн орчны зохицуулалт нь эдгээр системийг тодорхой түвшинд гацааж, иргэдэд шат дамжлага бүхий процессыг үүсгэж, цахимжуулалтын үр дүнд сөргөөр нөлөөлж байна.

Процессыг цахимжуулах болон хялбаршуулах түвшнийг нэмэгдүүлэхэд анхаарах шаардлага байгаа төдийгүй орон нутгийн иргэд, албан бусаар хувиараа бизнес эрхэлж буй иргэдийн цахим технологи ашиглах үр чадвар, хүртээмж сул байгааг давхар анхааран үзэх шаардлагатай.

Цаашид процессын төвөгтэй байдлыг хялбаршуулж, цахимжуулалтын түвшинг нэмэгдүүлэх, төрийн зохицуулалтын уялдаа холбоог сайжруулах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Ингэснээр албан бус эдийн засгийг албажуулахад цахим шийдлүүдийг үр ашигтайгаар ашиглах, илүү үр дүнтэй, хурдан, хүртээмжтэй болох боломжтой. E-mongolia, e-business зэрэг төрийн мэдээллийн системүүд болон хувийн хэвшлийн цахим шийдлүүд (төлбөр тооцооны систем, ажлын байр, хууль хэрэгжүүлэх зэрэг) хооронд түншлэлийн харилцааг заавал бэхжүүлэх шаардлагатай. Хамтын ажиллагааны механизмыг бүрдүүлснээр албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид болон ЖДҮ эрхлэгчдийн онцлог хэрэгцээнд нийцсэн инновац гаргах үүд хаалга нээгдэнэ.

Албан эдийн засагт шилжих үйл явцыг эрчимжүүлэхэд олон талын оролцоо зайлшгүй шаардлагатай. Энэ нь нарийн төвөгтэй ажил бөгөөд зөвхөн мэдээллийн системүүдийг шинэчлээд зогсохгүй холбогдох бүх талуудыг татан оролцуулахыг шаардана. Албажуулах хүчин чармайлтын үр нөлөөг тогтмол үнэлж дүгнэж байх хэрэгтэй. Ингэхдээ албан бусаас албан хөдөлмөрт шилжсэн тоон үзүүлэлт, албан бус бизнес эрхлэгчид цахим үйлчилгээг ашиглаж сурч буй байдал, шинээр албажсан аж ахуйн нэгжүүдэд хүрэх эдийн засгийн үр өгөөж зэрэг хэмжигдэхүүнийг ашиглах нь зүйтэй.

Албан бусаас албан салбарт шилжих процессын сайжруулалтыг дараах алхмаар хэрэгжүүлэх боломжтой.

1. Мэдээлэл технологийн бүтцийг сайжруулах
2. Хууль эрх зүйн орчны зохицуулалтыг сайжруулах
3. Хэрэглэхэд хялбар, хэрэглэгчид ойр систем хөгжүүлэх, нэвтрүүлэх
4. Мэдээлэл, сурталчилгааны аян өрнүүлэх
5. Албан бус салбарынханд чиглэсэн зорилтот, дэмжих үйл ажиллагаа явуулах
6. Төр хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлэх
7. Албан бус салбарт чиглэсэн үйл ажиллагааг үнэлж дүгнэх, үр дүнг тооцох

8. Албан салбарт шилжих, дүрэм журам баримтлахыг эрхэмлэдэг байх соёлыг төлөвшүүлэх.

Үүнээс бид мэдээлэл технологийн шийдэл нь процессыг сайжруулах чухал арга зам гэдгийг онцлон тэмдэглэж байна.

Процессыг сайжруулах цахим шийдэл

Албажуулахаас өмнөх үе шат

- ▶ Цахим боловсролыг дээшлүүлэх
- ▶ Системийн хөгжүүлэлтийг гар утсанд зориулсан (mobile first, PWA зэрэг) байдлаар шийдэх
- ▶ Хөдөлмөрийн биржүүдийг e-job платформын үндсэн функцээр тус бүрдээ өөрийн систем шиг ашиглах шийдэл нэвтрүүлэх / multitenancy/
- ▶ Албан бус хөдөлмөр эрхлэгч болон жижиг бизнесүүдэд зориулсан төрийн нэг цонхны үйлчилгээ бүхий мэдээллийн нэгдсэн портал хөгжүүлэх
- ▶ Санхүүгийн дэмжлэгийн процессыг сайжруулах, ойлгомжтой болгох, финтек шийдлүүдтэй интеграц хийх

Албажуулалтын үе шат

- ▶ Цахим бүртгэлийн системийн олон шат дараатай байдлыг халах, хэрэглэхэд таатай болгох. Албан бус бизнесүүдэд хэвлэгч, сканнер, компьютер зэрэг техник хангамж ихэнхдээ дутагдалтай байдаг. Гэтэл одоогийн процесс нь эдгээрийг бүгдийг нь шаардаж байна.
- ▶ Оноосон нэр сонголт, нэрийн баталгаажуулалтын процессыг бүрэн автоматжуулах
- ▶ Хуулийн этгээдийн бүртгэлийн маягтуудыг онлайн, мобайл хэлбэр рүү бүрэн хувиргаж, e-mongolia порталын үйлчилгээтэй интеграцид оруулах. Ингэснээр иргэдийн бөглөх мэдээлэл багасч, баталгаажилт автомат болно.
- ▶ Бүртгэлийн хураамжийг онлайн төлбөр тооцооны систем ашиглан төлөх, төрийн танилт нэвтрэлтийн системээр баталгаажуулмагц банкны түр данс нээх бүрэн боломжтой болгох
- ▶ Хуулийн этгээдэд цахим гэрчилгээ олгодог болгох (тухайн этгээд хэвлэмэл гэрчилгээ авах хүсэлт гаргаснаас бусад тохиолдолд)
- ▶ Онлайнгаар хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах систем, эскароу данс, маргаан шийдвэрлэх үйлчилгээг платформ дээр нэмж нэвтрүүлэх

Албажуулсны дараах үе шат

- ▶ Албан салбарт шилжсэн бизнесийг урт хугацаанд дэмжих санхүү, бизнесийн сургалт зөвлөгөө үзүүлэх боломжуудыг нэгтгэсэн шийдлийг ашиглаж буй платформд нэвтрүүлэх
- ▶ Хүсэлт хүлээн авахаас эхлэн сонгон шалгаруулах, шийдвэр баталгаажуулах хүртэл бүх үе шатыг онлайн, цахим хэлбэрт бүрэн оруулсан санхүүгийн дэмжлэгийн хөтөлбөрүүдийг нэвтрүүлэх
- ▶ Бизнесийн үйл ажиллагаа, гүйцэтгэлийн дүн, хуулийн биелэлтэд хяналт тавих, үнэлгээ өгөх цахим хэрэгсэл нэвтрүүлэх
- ▶ Хөдөө орон нутгийн албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг цахим үйлчилгээнд хамруулах ажлыг өргөжүүлэх, сайн дураар нийгмийн даатгалд хамруулах, одоогийн цахим платформд төлбөр хийх хялбар арга нэвтрүүлэх зэргээр тэдний нийгмийн хамгаалалд хамрагдах боломжийг нэмэгдүүлэх

Процессыг сайжруулахдаа дээрх цахим шилжилтийг дүр зургаа болгох бөгөөд хэрэгжүүлэхдээ албан бус салбарыг бүхэлд нь бус, эдийн засгийн үйл ажиллагааны тодорхой салбар, чиглэл, төвлөрөл зэргийг харгалзан үзэж, сегментчилэн хэрэгжүүлбэл илүү үр дүнтэй. Иймээс албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэл, мэдээллийн сан чухал хэмээн үзэж байна.

3.2. Мэдээллийн системийн шинжилгээ

Албан бус эдийн засгийг албажуулахад оролцдог системүүдийн шинжилгээг хийх нь цаашид цахимжуулалтыг хэрхэн үр дүнтэй ашиглахтай салшгүй холбоотой. Албан бусаар бизнес эрхэлж буй иргэдийн голчлон ашиглаж буй системүүдийг түүвэрлэн авч үзлээ.

Мэдээллийн системийн шинжилгээнд системийн бүтэц, үйл ажиллагаа, мэдээллийн урсгалыг судлах, үнэлэх, дүн шинжилгээ хийх процессыг хамрууллаа. Энэхүү шинжилгээ нь системийн одоогийн төлөв байдал, асуудлыг судалж, сайжруулах боломжийг тодорхойлон, үр дүнтэй шийдлийг боловсруулахад чиглэсэн.

Албан бусаас албан салбарт шилжихтэй холбоотой системийн шинжилгээг дараах аргачлалыг баримталж хийлээ. Үүнд:

- Системийн харьцуулалт: Албажуулах үйл явцтай холбоотой системүүдийн ерөнхий судалгаа, харьцуулалт. Эдгээр системүүдийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгүүд, функцүүд, үйлчилгээ, технологийн шийдэл болон архитектурын судалгаа
- Бүтцийн шинжилгээ: Системийн бүрэлдэхүүн хэсгүүд, тэдгээрийн харилцан уялдаа, зохион байгуулалтын бүтэц
- Үйл ажиллагааны шинжилгээ: Системийн үйл ажиллагааны урсгал, гүйцэтгэл, үр ашгийн судалгаа
- Мэдээллийн урсгалын шинжилгээ: Мэдээллийн урсгал, өгөгдлийн сан, мэдээлэл дамжуулах арга замуудын судалгаа

Өнөөгийн байдлаар албан бус салбартай холбоотойгоор дараах системүүд голдуу хэрэглэгдэж байна.

► **Зураг 12. Албан бус салбарт ажиллаж, бизнес эрхэлж буй иргэдийн хэрэглэж буй системүүд**

Албан бус эдийн засгийг албажуулах үйл явцын системийн шинжилгээний ач холбогдол

1. Одоогийн төлөв байдлыг ойлгох

- Нөхцөл байдлын судалгаа: Албан бус эдийн засгийг албажуулахад ашиглаж буй одоогийн системүүдийн бүтэц, үйл ажиллагаа, үр дүнг судлах, ямар асуудлууд буйг тодорхойлох.
- Сайжруулах боломжууд: Одоогийн системийн сул талуудыг илрүүлж, тэдгээрийг хэрхэн сайжруулж болохыг тодорхойлох.

2. Үр ашгийг нэмэгдүүлэх

- Интеграци хийх: Системүүдийн хооронд мэдээлэл, өгөгдөл солилцооны үр ашгийг нэмэгдүүлэх замаар үйл ажиллагааг хялбаршуулах, давхардлыг багасгах.
- Хамтын ажиллагаа: Төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг сайжруулж, албан бус эдийн засгийг албажуулахад хамтын ажиллагааг бий болгох.

3. Шийдвэр гаргах үйл явцыг сайжруулах

- Бодлого, стратеги: Албан бус эдийн засгийг албажуулахад шаардлагатай бодлого, стратегийг боловсруулахад үндэслэл бүхий мэдээлэл бэлтгэх.
- Шийдвэр гаргах үйл явц: Бодлого боловсруулагч, оролцогч талуудыг үнэн зөв мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргах боломжийг бүрдүүлэх.

4. Эдийн засгийн хүртээмжийг сайжруулах

- Санхүүгийн үйлчилгээний хүртээмж: Албан бус хөдөлмөр эрхлэгч, бизнес эрхлэгчид зориулсан санхүүгийн үйлчилгээ, зээлийн боломжийг нэмэгдүүлэх боломжийг судлах.
- Нийгмийн хамгаалал: Албан бус эдийн засагт ажиллаж буй иргэдийн нийгмийн хамгааллыг сайжруулж, эрүүл мэндийн даатгал, нийгмийн даатгалын хамралтыг нэмэгдүүлэх боломжийг эрэлхийлэх.

Эдгээр нь албан бус эдийн засгийг албажуулах үйл явцын үр дүнтэй байдал, үр ашгийг сайжруулж, эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд чухал хувь нэмэр оруулах боломж бүрдэх юм.

Одоо хэрэглэж буй цахим систем

Дээр хэлсэнчлэн албан бус эдийн засгийг албажуулахад голлон ашигладаг төрийн мэдээллийн системүүдийг дэлгэрэнгүй авч үзнэ. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид ашиглаж буй хувийн хэвшлийн хөгжүүлсэн системүүдийг товч авч үзсэн. Учир нь ирээдүйд эдгээр хувийн системүүдтэй мэдээлэл солилцох боломж, албан бус эдийн засгийг бүрэн тайлбарлахад хэрэгтэй. Эцэст нь энэхүү ажлын гол зорилтыг хэрэгжүүлэх ejob платформыг дэлгэрэнгүй байдлаар шинжлэн үзсэн.

Төрийн үйлчилгээний системүүд

► E-mongolia.mn

Хариуцаж буй байгууллага: Энэхүү платформыг төрийн байгууллага болох цахим засаглалын санаачилгуудыг ерөнхийд нь хянаж удирддаг И-Монгол Академи хариуцдаг.

Зорилго: Монгол Улсын Засгийн газраас иргэнд зориулсан нэг цонхны үйлчилгээ үзүүлэх зорилготой e-mongolia.mn нь төрийн үйлчилгээний цахим систем юм. Уг платформ нь төрийн үйлчилгээг цахимжуулах, үйлчилгээг иргэдэд нээлттэй, хүртээмжтэй болгоход голлох үүрэг гүйцэтгэж байна.

Хамрах хүрээ: Монгол улсын иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага болон Монгол улсад ажиллаж, амьдарч буй гадаад улсын иргэн

Үндсэн үйлчилгээ: Нийт салбар, чиглэлийн 1,233 үйлчилгээг уг платформоос авах боломжтой бөгөөд иргэд төрийн байгууллагуудтай төвөггүй харилцах боломж олгодог, хэрэглэхэд таатай систем юм.

Албан бус эдийн засгийг албажуулахад гүйцэтгэх үүрэг:

- Ач холбогдол: e-mongolia нь албан бусаас албан салбарт шилжих цахим үйлчилгээг дэмждэг. Засгийн газар, иргэд хоорондын харилцаанд хувьслыг бий болгосон ба бизнесийн бүртгэл, нийгмийн халамж, татвар, боловсрол зэрэг 1,200 гаруй үйлчилгээг нэг цэгээс авах боломжийг бүрдүүлж, төрийн цахим үйлчилгээнд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Эдгээр үйлчилгээг цахим болгож хялбаршуулснаар, e-mongolia нь иргэдийн нэвтрэлт, танилт, баталгаажуулалт зэргийг бичиг баримтын шат дамжлагагүйгээр хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлдэг. Энэхүү платформ нь төрийн үйлчилгээний хүнд суртлыг багасгах, бодлого боловсруулахад шаардлагатай тухайлсан мэдээлэл цуглуулах, цахим үйлчилгээг нэгтгэхийн зэрэгцээ олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг нэмэгдүүлэхэд ашиглах боломжтой. Өөрөөр хэлбэл e-mongolia нь албан бус салбарт хувиараа бизнес эрхлэгчид өөрийн бизнесээ албажуулах үйл явцыг хялбаршуулах, түүнчлэн эдийн засгийг төрөлжүүлэх, өсөлтийг хүртээмжтэй болгох зэрэг төрийн зорилтыг хэрэгжүүлэх цахим стратегийн тулгуур болж байна.
- Автоматжуулах процесс: Энэхүү платформ нь албан бус эдийн засгийг албажуулах, бүртгэх, хуульд нийцүүлэх зэрэг үйл явцыг автоматжуулах, бизнес эрхлэгчдэд ирж буй төрийн үйлчилгээний хүнд суртал, дарамтыг бууруулахад гол үүрэг гүйцэтгэдэг.
- Түгээмэл хэрэглээ: Манай улсад хамгийн өргөн хэрэглэгддэг дижитал платформ болохын хувьд e-mongolia нь албажуулах үйл явцтай холбоотой үйлчилгээг нэгтгэх, хялбар ашиглах боломжийг хэрэглэгчдэд олгодог.

► E-business.mn

Хариуцаж буй байгууллага: Энэ платформыг Цахим хөгжил, харилцаа холбооны яам, И-Монгол Академи хариуцдаг бөгөөд төрийн зүгээс хянаж зохицуулах, төрийн бусад үйлчилгээтэй интеграци хийж ажиллаж байна.

Зорилго: Хуулийн этгээд үүсгэн байгуулахаас эхлээд татан буулгах хүртэлх үе шатуудын төрийн үйлчилгээг цахимжуулж, бүх төрлийн зөвшөөрөл хүсэх, сунгах шийдлүүдийг

нэг дороос авах боломжийг бүрдүүлэх.

Хамрах хүрээ: Монгол улсын иргэн, ААНБ болон Монгол улсад ажиллаж, амьдарч буй гадаад улсын иргэд.

Үндсэн үйлчилгээ: Одоогоор аж ахуйн нэгжийн нэр сонгох, УБЕГ-т бүртгүүлэх, иргэн өөрийн компанийн талаар лавлагаа авах.

Албан бус эдийн засгийг албажуулахад гүйцэтгэх үүрэг:

- Албажуулах хэрэгцээ, шаардлага: e-business.mn нь албан бусаас албан салбарт шилжихэд шаардлагатай бүртгэл, дагаж мөрдөх алхмуудыг автоматжуулсан, бизнесээ албан ёсны болгох үйл явцад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.
- Бүртгэлийн үйл явцыг автоматжуулах: Тус платформ нь бизнесээ албан ёсоор бүртгүүлэх үйл явцыг автоматжуулдаг.
- ААНБ байгуулах нэг цэгийн шийдэл: Компани, хоршоо, төрийн бус байгууллага (ТББ) байгуулах замаар үйл ажиллагаагаа албан ёсны болгох хүсэлтэй албан бус салбарын бизнес эрхлэгчийн хувьд e-Business.mn нь нэг цэгийн цахим шийдэл юм.

► Татварын систем

Хариуцаж буй байгууллага: Татварын ерөнхий газар

Зорилго: Татварын бүх төрлийн үйлчилгээг цахимжуулах, татвар төлөгчдийн тайлан илгээхтэй холбоотой хүндрэл бэрхшээлийг багасгах, хуулийн өөрчлөлтийн дагуу татварын тайлан хүлээн авах, санхүүгийн программаас хялбар шийдлээр илгээх боломжийг бүрдүүлэх, татварын албатай холбоотой хүсэлт, тодорхойлолтыг цахимаар хүлээн авах, хөндлөнгийн системүүдтэй уялдаа холбоог сайжруулах.

Хамрах хүрээ: Монгол Улсын иргэн, ААНБ, манай улсад хөдөлмөр эрхэлж, ажиллаж, амьдарч буй гадаадын иргэн.

Үндсэн үйлчилгээ: Татварын албаны үйл ажиллагаа, үйлчилгээг цахимжуулах, иргэд, аж ахуйн нэгжид цахим үйлчилгээ үзүүлэх.

Албан бус эдийн засгийг албажуулахад гүйцэтгэх үүрэг:

- Албан салбарт шилжих, бүртгэлжүүлэх процессыг автоматжуулахад гол үүрэг гүйцэтгэнэ.
- Иргэн, аж ахуйн нэгжийг өөрийн биеэр очихгүй, цахимаар татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх болон татвартай холбоотой бүхий л үйлчилгээг цахимаар авах боломжийг бүрдүүлнэ.

Татварын дэд системүүд:

ebarimt.mn: Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй “Цахим баримт” төслийн хүрээнд нэвтрүүлсэн цахим баримтын систем юм. Энэ систем нь иргэн, аж ахуйн нэгжийн худалдан авалтын баримтыг цахим хэлбэрээр бүртгэж, татварын хөнгөлөлт эдлэх боломжийг олгодог. Системийн гол зорилго нь:

- Иргэдийн худалдан авалтын баримтыг цахимжуулах;
- Татварын буцаалт авах үйл явцыг хялбарчлах;
- Татварын орлого бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх.

etax.mta.mn: Татварын ерөнхий газрын цахим татварын систем юм. Энэ систем нь татвар

төлөгчдөд татвараа цахимаар тайлагнах, төлөх, мэдээлэл авах зэрэг олон төрлийн үйлчилгээг үзүүлдэг. Системийн зорилго нь:

- Татвараа цахимаар төлөх боломж;
- Татварын тайлангаа онлайн хэлбэрээр илгээх;
- Татварын талаар мэдээ, мэдээлэл авах.

itax.mta.mn: Татварын ерөнхий газрын интерактив татварын систем юм. Энэ систем нь татвар төлөгчдөд татварын үйлчилгээг илүү хялбар, ойлгомжтой, түргэн шуурхай авахад зориулагдсан. Системийн онцлог нь:

- Татварын тайлан, мэдүүлэг гаргах үйл явцыг автоматжуулах;
- Татварын төлбөр, үлдэгдлийг хянах;
- Татварын мэдээлэлд хялбархан хандах;

license.mn: Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй лиценз, зөвшөөрөл олгох үйлчилгээг цахимаар үзүүлэх зорилготой систем. Энэ систем нь иргэн, аж ахуйн нэгжид шаардлагатай лиценз, зөвшөөрлийг цахим хэлбэрээр авахад тусалдаг. Системийн зорилго нь:

- Лиценз, зөвшөөрөл олгох үйл явцыг цахимжуулах;
- Иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийн цаг хугацаа, зардлыг хэмнэх;
- Үйлчилгээг илүү хурдан шуурхай, ил тод болгох;

► Нийгмийн даатгалын систем

Хариуцаж буй байгууллага: Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар (НДЕГ)

Зорилго: Ажил олгогч болон иргэдэд НДЕГ-аас үзүүлж буй төрийн үйлчилгээг цахимаар хүргэх систем бөгөөд нийгмийн даатгалын үйл ажиллагааг автоматжуулах зорилготой.

Хамрах хүрээ: Монгол Улсын иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага, манай улсад хөдөлмөр эрхэлж, ажиллаж, амьдарч буй гадны иргэн.

Үндсэн үйлчилгээ: Иргэд сайн дурын нийгмийн даатгалд бүртгүүлэх, нийгмийн даатгалтай холбоотой лавлагаа, тодорхойлолт, шимтгэлийн тодорхойлолт, лавлагаа авах. Ажил олгогч, албан байгууллагын хувьд нийгмийн татварын тайлангаа илгээх, лавлагаа авах, шалгах зэрэг болно.

ndaatgal.mn

ndaatgal.mn систем нь Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрын нийгмийн даатгалын цахим систем юм. Энэ систем нь нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөгчдэд зориулсан олон төрлийн үйлчилгээг цахимаар үзүүлдэг. Системийн давуу талууд нь:

- Онлайнаар нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх, тайлагнах;
- Нийгмийн даатгалын мэдээлэл харах, шалгах;
- Даатгалын үйлчилгээний мэдээлэл авах, бүртгүүлэх;
- Нийгмийн даатгалын тэтгэмж, төлбөр хүсэх, авах;

Албан бус эдийн засгийг албажуулахад гүйцэтгэх үүрэг:

- Чухал үүрэг: Албан бус салбарт хөдөлмөр эрхлэгчдийг сайн дурын нийгмийн даатгалд бүртгүүлэх боломжийг бүрдүүлснээр албажуулах үйл явцад чухал

үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ нь нийгмийн хамгааллын тогтолцоонд хамрагдаагүй албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдэд тэтгэвэр, тэтгэмжид хамрагдах боломжийг олгодог.

- Бүртгэл: Албан бус салбарт хөдөлмөр эрхлэгчид энэ платформыг ашиглан нийгмийн даатгалд сайн дураараа хамрагдах боломжтой. Түүнчлэн энэ систем нь ажил олгогчдын бүртгэлийн үйл явцыг хялбаршуулж, албан бус салбараас албан салбарт шилжихэд чухал ач холбогдолтой юм.

Дүгнэж хэлэхэд, ndaatgal.mn нь нийгмийн даатгалын үйл ажиллагааг автоматжуулах, албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг сайн дурын нийгмийн даатгалд хамруулах цахим шийдлийг бий болгосон. Түүнчлэн бизнесээ албажуулах үйл явцыг ажил олгогчид хялбар, хүртээмжтэй хүргэхэд чиглэсэн чухал хэрэгсэл юм.

► Төрийн мэдээлэл солилцооны системүүд, суурь дэд бүтэц

Төрийн мэдээлэл солилцооны суурь дэд бүтэц ХУР ба ДАН гэсэн хоёр дэд системээс бүрддэг. 2024 оны байдлаар төрийн 96, хувийн хэвшлийн 236 байгууллага холбогдон нийт 629 нэр төрлийн үйлчилгээг иргэдэд үзүүлж байна.

Хариуцаж буй байгууллага: Үндэсний дата төв

Зорилго: Монгол Улсад төрийн үйлчилгээний цахим засаглалын суурь систем, дэд бүтцийг бий болгох.

Хамрах хүрээ: Монгол Улсын иргэн, ААНБ, манай улсад хөдөлмөр эрхэлж, ажиллаж, амьдарч буй гадны иргэн.

Үндсэн үйлчилгээ: Төрийн байгууллагуудын мэдээллийн сангуудыг холбож, иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээний чанар, хурдыг сайжруулах.

ХУР / ДАН систем

“ХУР” нь олон улсын жишигт нийцсэн, найдвартай ажиллагаатай, мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангасан, төрийн үйлчилгээг иргэн, хуулийн этгээдэд цахим хэлбэрээр хүргэхэд зориулсан бие даасан төрийн мэдээлэл солилцооны систем юм. Хур систем нь ашиглалтад орсон цагаасаа хойш 2024 оны байдлаар 850 сая гаруй сервисийн дуудлагыг амжилттай гүйцэтгэсэн байна.

“ДАН” систем нь цахим орчинд тухайн иргэнийг таньж, баталгаажуулах зорилготой, өөр хоорондоо харилцан хамааралгүй системүүдтэй ажиллах боломжтой платформ бүхий танилт нэвтрэлтийн нэгдсэн систем юм.

“ДАН” систем нь тоон гарын үсэг, дэд бүтэц болон ТҮЦ машин, банкны эрхийн нэвтрэлт зэрэг нь ХУР системийн сервисийг иргэдэд дамжуулан хүргэдэг.

ДАН системд бүртгэлтэй хэрэглэгчийн тоо 2024 оны байдлаар 1,8 сая иргэн байна.

Esign тоон гарын үсэг

Монгол улсын хэмжээнд иргэнд тоон гарын үсгийг үнэ төлбөргүй олгож байгаа бөгөөд, иргэн тоон гарын үсгийг ашиглан төрийн болон хувийн хэвшлийн үйлчилгээг зайнаас, онлайнаар авах боломж бүрдэж байна. Хэдийгээр тоон гарын үсэг иргэдийн дунд төдийлөн сайн тархаагүй ч, ийнхүү дэд бүтэц үүссэн нь үйлчилгээг цахимжуулах ажлын суурь болно.

Төрийн нэг цэгийн үйлчилгээ (ТҮЦ машин)

Төрийн үйлчилгээг нэг цонхноос хүргэх зорилготой ТҮЦ машиныг 2024 оноос эхлэн төр

хувийн хэвшлийн түншлэлийн хэлбэрээр мэргэжлийн мэдээлэл технологийн компанид сервис үйлчилгээ, аюулгүй байдал, хөгжүүлэлтийг хариуцуулан хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд 500 гаран киоск нэмэхээр төлөвлөсөн байна.

► **Ejob.gov.mn**

Ejob.gov.mn систем нь гэр бүл, хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яамнаас хөгжүүлсэн хөдөлмөр эрхлэлтийн цахим платформ юм. Энэ систем нь ажилд зуучлах, хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээлэл түгээх, төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зэрэг үйл ажиллагааг ажил хайгч болон ажил олгогч нарт хүргэх нэгдсэн платформ юм.

Хариуцаж буй байгууллага: Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний ерөнхий газар, ГБХНХЯ

Зорилго: Хөдөлмөр эрхлэлт, ажлын байрны мэдээллийн цахим систем юм.

Хамрах хүрээ: Монгол Улсын нийт иргэд, ажахуйн нэгж болон төрийн байгууллага, манай улсад ирж буй хөрөнгө оруулагч, хөдөлмөр эрхэлж, ажиллаж амьдарч буй гадны иргэд. Ejob.gov.mn платформ нь ажил хайгч, ажилтан хайж буй ажил олгогчид, мэргэжлийн сургалт зохион байгуулагчид зэрэг олон төрлийн зорилтот бүлэгт чиглэгддэг. Мөн хөдөлмөрийн зах зээлийн удирдлага, бодлогын хэрэгжилтийг хариуцдаг төрийн байгууллагуудад үйлчилж, чиг хандлагыг хянах, хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээг санал болгох төвлөрсөн систем юм. Нэмж дурдахад энэхүү платформ нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид болон жижиг аж ахуйн нэгжүүдэд бизнесээ албажуулж, албан ёсны хөдөлмөрийн зах зээлд шилжихэд чухал ач холбогдолтой ба төрийн цахим үйлчилгээ, ажлын байрыг санал болгоход энэ платфортыг ашиглах боломжтой юм. Энэ систем нь нэгдсэн цахим холбоосоор дамжуулан хувь хүн болон бизнес эрхлэгчдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн үйл явцыг оновчтой болгох зорилготой юм.

Үндсэн үйлчилгээ:

Энэ систем нь ажил хайгч болон ажил олгогчдод зориулсан зуучлалын нэгдсэн платформ бөгөөд дараах үйлчилгээг үзүүлдэг:

- Ажлын байрны зар оруулах, хайх;
- Ажил олгогч болон ажил хайгчдын мэдээллийг хадгалах, удирдах;
- Мэргэжлийн сургалт, зөвлөгөө өгөх;
- Хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээлэл, судалгаа;

Албан бус эдийн засгийг албажуулахад гүйцэтгэх үүрэг:

- Чухал үүрэг: Энэхүү платформ нь албан бус салбараас албан ёсны салбар руу шилжиж буй хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэлийн үйл явцыг автоматжуулахад чухал ач холбогдолтой юм.
- Бүртгэлийн үйл явцыг автоматжуулах: Ejob.gov.mn нь хувь хүн, ажахуйн нэгжүүд биечлэн ирэх шаардлагагүйгээр бизнесээ албажуулахад зөвлөгөө, хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээг авахад шаардагдах үйл явцыг автоматжуулахад гол үүрэг гүйцэтгэдэг.
- Хандалтыг хөнгөвчлөх: Энэхүү платформ нь иргэд, аж ахуйн нэгжүүдэд төрийн үйлчилгээг цахим хэлбэрээр авах боломжийг олгож, хөдөлмөр, бизнесийн үйл ажиллагааг албан ёсны болгоход дэмжлэг үзүүлдэг.

Дүгнэж хэлэхэд, Ejob.gov.mn нь албан бус эдийн засгийг албан ёсны болгоход нөлөөлөх чухал хэрэгсэл бөгөөд ажил хайгч, ажил олгогчдод хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотой үйл ажиллагааг үр ашигтай удирдах боломжийг олгодог төвлөрсөн дижитал платформыг санал болгодог. Энэхүү платформ нь төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг оновчтой болгож, албан ёсны эдийн засагт шилжих үйл явцыг хөнгөвчлөх замаар эдийн засгийн оролцоо, дижитал өөрчлөлтийн зорилтуудыг дэмждэг.

► Хувийн компаниуд хөгжүүлсэн системүүд

UBCab:

UBCab нь Монгол Улсад тэргүүлэгч онлайн такси үйлчилгээ, хоол хүргэлт (UBEats), түргэн хүргэлт, автомашин түрээсийн үйлчилгээ үзүүлдэг платформ юм. Ухаалаг төлбөрийн систем, GPS-д суурилсан технологи ашиглан найдвартай, аюулгүй, тогтвортой үнээр үйлчилдэг платформ нь 1 сая гаруй хэрэглэгч, 45,000 жолоочтойгоор 15 аймгийг хамардаг.

ABA:

ABA нь Green Group-ийн бүтээсэн платформ бөгөөд хэрэглэгчдийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх зорилготой. Энэхүү платформ нь GPS-д суурилсан технологи ашиглан такси, түрээсийн автомашин, хүргэлт, логистикийн үйлчилгээ үзүүлдэг. Ирээдүйд цахилгаан тээврийн хэрэгсэл болон төлбөрийн шинэ системийг нэвтрүүлэхээр төлөвлөж байна.

Ajly.mn:

Ajly.mn нь цагийн ажлыг санал болгодог платформ юм. Ажил олгогчид, уян хатан цагийн ажил хайж буй хүмүүсийг холбож, ажил хайх, ажилд орох, ажлын цагийн хуваарийг зохицуулах боломжтой.

Nito.one:

Nito.one нь ажил хайгчид, ажил олгогчдыг холбох платформ бөгөөд уян хатан орлогын боломж, ажлын байрны соёлын үнэлгээ хийх зэрэг үйлчилгээг үзүүлдэг. NitoPay систем нь ажилтнуудад санхүүгийн уян хатан байдал, ажил олгогчдод эрсдэлгүй байх боломж олгодог.

Worki.mn:

Worki.mn нь ажил хайгчид, ажил олгогчдыг холбох зорилготой платформ юм. Хэрэглэгчид ажлын зар хайх, CV үүсгэх, ажлын байртай танилцах болон хиймэл оюуны тусламжтайгаар хамгийн тохиромжтой ажлыг олох боломжтой.

Zangia.mn:

Zangia.mn нь Монгол Улсад тэргүүлэгч ажлын байрны портал бөгөөд ажил хайгчдыг ажил олгогчидтой холбодог. Бүтэн цагийн, цагийн, дадлага хийх зэрэг олон төрлийн ажлын заруудыг санал болгодог.

Zochil.shop:

Zochil.shop нь жижиглэн худалдаа эрхлэгч, дэлгүүр, хувь хүнд зориулсан онлайн худалдааны платформ юм. Энэ платформ нь хэрэглэгчдэд олон төрлийн бүтээгдэхүүн худалдан авах боломжийг олгодог бөгөөд цахим худалдааны салбарт шинэлэг шийдлүүдийг нэвтрүүлдэг. Хэрэглэгчид өөрсдийн хэрэгцээнд нийцсэн барааг хялбархан олох, захиалга өгөх боломжтой. Мөн бизнес эрхлэгчид онлайн дэлгүүрийн шийдлийг хямдаар түрээслэн өөрсдийн барааг борлуулах, зах зээлд гаргах боломжийг олгодог.

Zary.mn:

Zary.mn нь цахим худалдааны платформ бөгөөд хэрэглэгчид олон төрлийн бүтээгдэхүүн худалдан авах боломжийг олгодог. Энэхүү платформ нь худалдааны үйл ажиллагааг хялбарчилж, жижиглэн худалдаачид болон хэрэглэгчдийг шууд холбодог. Худалдаачид бараагаа сайтад байршуулж, борлуулалтаа нэмэгдүүлэх боломжтой.

ArdStore.mn:

ArdStore.mn нь цахим худалдааны платформ бөгөөд хэрэглэгчид хүнс, тавилга, гоо сайхан, цахилгаан хэрэгсэл зэрэг олон төрлийн бараа бүтээгдэхүүнийг онлайнаар худалдан авах боломжийг олгодог. Энэхүү платформ нь хэрэглэгчдэд өргөн сонголт, хурдан хүргэлт, найдвартай үйлчилгээ үзүүлдэг бөгөөд брэндийн дэлгүүрүүдийг нэгтгэсэн.

Task.mn:

Task.mn нь ажлын захиалга, цахим гэрээ, дундын данс, чанартай гүйцэтгэгчийг холбосон цогц шийдэл бүхий платформ юм. Хэрэглэгчид өөрсдийн ажил, захиалгаа оруулах, гүйцэтгэгчдийг олох, цахим гэрээ хийх, мөн дундын дансны тусламжтайгаар төлбөр тооцоог найдвартай хийх боломжтой. Энэхүү платформ нь хэрэглэгчдэд ажил гүйцэтгэх, ажлын захиалгыг амжилттай гүйцэтгэхэд тусалдаг.

Cashme.mn:

Энэ нь системийн сүлжээний санхүүжилтийн платформ буюу финтек шийдэл бөгөөд хувиараа бизнес эрхлэгч иргэд эргэлтийн хөрөнгөө зээлээр санхүүжүүлэхэд дэмжин ажилладаг шийдэл бөгөөд Монгол Банкны Холбоо болон Олон Улсын Санхүүгийн Корпорацийн дэмжлэгтэй хэрэгжиж буй систем юм.

Зээлийн мэдээллийн сангийн үйлчилгээ үзүүлэгч систем: 2019 онд Монгол банкнаас зээлийн мэдээллийн үйлчилгээ үзүүлэх зөвшөөрөл шинээр гаргаж Монгол улсад анх удаа зээлийн оноотой холбоотой системийн үйлчилгээ үзүүлэгч компаниуд байгуулагдсан. Sainscore, Burenscore зэрэг нь Монгол Улсад зээлийн мэдээллийн үйлчилгээ үзүүлэх албан ёсны эрхтэй компаниуд юм. Эдгээр компани нь өөрсдийн системээр хувь хүн болон санхүүгийн байгууллагуудын зээлийн эрсдэлийг үнэлэх, шийдвэр гаргах үйл явцыг сайжруулдаг. Дэвшилтэт FICO системийг ашиглан, иргэдийн зээлийн түүхийг үнэлж, санхүүгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зорилготой. Энэ нь банк, санхүүгийн байгууллагууд болон иргэдийн хоорондын итгэлцлийг сайжруулдаг.

Финтек буюу зээлийн цахим шийдлүүд: Монгол улсад нийт 12 арилжааны банк, 549 банк бус санхүүгийн байгууллага үйл ажиллагаа явуулдаг. Эдгээр байгууллагууд нь өөрсдийн үйлчилгээг цахимжуулах ажлыг эрчимтэй хэрэгжүүлж иргэдэд финтек шийдлийн олон хувилбарыг санал болгож байна. ББСБ-уудын нийт харилцагчдын тоо давхардсан байдлаар 2024 оны 2-р улирлын байдлаар 4,639,578-т хүрсэн бөгөөд финтек тусгай зөвшөөрөлтэй ББСБ нийтдээ 56 байна. Эдгээр финтек шийдлүүд нь албан бус салбарт бизнес эрхэлж буй иргэд цахимаар дансны хуулгаа илгээн зээлийн шинжилгээ хийлгэж, шаардлага хангасан тохиолдолд бизнесийн зээл авах боломжийг олгодог. Мөн энэ шийдлийг арилжааны зарим банкууд тухайн иргэний хувийн дансны шинжилгээнд үндэслэн үзүүлж байна. Финтек шийдлүүд нь e-mongolia, ХУР/ДАН системүүдтэй интеграци хийж иргэн зээлийн оноо бодуулах, зээлийн хүсэлт илгээх, эргэн төлөлт хийх алхмуудыг маш хялбараар шийдвэрлэсэн байна.

Системийн шинжилгээний дүгнэлт

Монгол Улсад төрийн цахим үйлчилгээний суурь системүүд нэгэнт үүссэн бөгөөд эдгээр нь албан бус салбарыг албажуулах үйл явцыг дэмжиж байна. Мөн эдгээр системтэй хувийн хэвшлийн системүүд интеграци хийх, мэдээлэл солилцох зохицуулалтыг шийдэж өгсөн байна.

- E-mongolia.mn нь төрийн 1,233 төрлийн үйлчилгээг цахимаар хүргэж, албажуулах үйл ажиллагааг дэмжин ажиллаж байна.
- e-Business.mn нь ААНБ үүсгэн байгуулах, бүртгэх үйл явцыг хялбарчилж, албан бус эдийн засгийг албажуулах цахим шийдлийн суурь систем юм.
- Татварын цогц систем нь татвар төлөх үйл явцыг автоматжуулж, албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид болон ААНБ татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх, татвар төлөх боломжийг олгож байна.
- Нийгмийн даатгалын систем нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид болон ААНБ сайн дурын болон албан журмын нийгмийн даатгалд хамрагдах боломжийг олгодог.
- ХУР систем нь төрийн байгууллагын мэдээллийн сангуудыг холбож, албажуулах процессыг хялбаршуулах суурь тогтолцоог хангаж байна.
- E-job систем нь ажил хайгч болон ажил олгогчдыг холбож, хөдөлмөр зуучлал болон төрийн хөдөлмөр эрхлэлтийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд чухал үүрэгтэй оролцдог.

Эдгээр төрийн болон хувийн системүүдийн хамтын ажиллагаа, уялдаа холбоог сайжруулах нь албан бус салбарыг албажуулах үйл явцыг илүү үр дүнтэй болгоно.

Е-job системийн шинжилгээ

Е-job систем нь Гэр бүл, хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам болон Дэлхийн банкны хамтын ажиллагааны хүрээнд хөгжүүлсэн, Монгол Улсын хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн хамгааллын үйлчилгээний цахим платформ юм. Энэхүү систем нь ажил хайгчид, ажил олгогчид, төрийн байгууллагууд болон бусад холбогдох талуудыг нэг дор нэгтгэж, ажлын байрны зуучлал болон бусад үйл ажиллагааг цахимаар зохион байгуулах, хялбарчлах зорилготой. Уг систем нь хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээ, арга хэмжээнд оролцогч бүх талуудад нээлттэй, төвлөрсөн платформ бий болгох замаар хөдөлмөрийн зах зээлийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж байна.

Системийн хөгжүүлэлт

Тус системийг 2021-2023 онд “Ай Ти Зон” ХХК хөгжүүлж, Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний ерөнхий газарт хүлээлгэн өгсөн. Зорилго нь хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээ, арга хэмжээнд зориулсан хэрэглэгчид ээлтэй, цахим шийдэл боловсруулахад чиглэсэн. Өмнөх системүүдийн хязгаарлагдмал талыг засах, хэрэглээний ачааллыг даах чадвартай болгох, цаашид хөгжүүлэхэд уян хатан бүтэцтэй байх зэрэгт голлон анхаарсан.

Системийн архитектур

Е-job систем нь микросервис архитектур дээр суурилж, өндөр гүйцэтгэл, уян хатан байдал, найдвартай ажиллагааг бүрэн дэмжсэн цогц шийдэл болсон. Өмнөх LMIS систем нь монолит бүтэцтэй байснаар ачаалал үүсэхэд бүх системийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлдөг байсан бол, шинэ е-job нь үйлчилгээ тус бүрийг бие даан ажиллуулж, системийн тасралтгүй ажиллагааг хангадаг. Энэ нь портал, мобайл апп, ажил зуучлал,

тайлан, дотоод чат, хиймэл оюун ухаанд суурилсан job matching алгоритм зэрэг үйлчилгээг тус тусад нь боловсруулж, DevOps зарчмаар тасралтгүй хөгжүүлэлт хийх боломжийг олгожээ.

Системийн үндсэн бүрдэл хэсгүүд

E-job систем нь хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээг цахимжуулж, ажил хайгч болон ажил олгогчдын хөдөлмөр зүүчлалын үйл ажиллагааг хялбаршуулж, төрийн байгууллагуудын мэдээлэл солилцоог сайжруулах зорилготой. Энэхүү систем нь дараах гол бүрэлдэхүүн хэсгүүдээс бүрдэнэ:

1. **Портал:** Ажил хайгчид, ажил олгогчид бүртгүүлэх, мэдээллээ оруулах, шинэчлэх боломжтой.
2. **Мобайл апп:** Гар утаснаас системд нэвтрэх, ажил хайх, анкет илгээх боломжийг олгоно.
3. **Хэрэглэгчийн удирдлага:** Хэрэглэгчдийн мэдээллийг удирдах, аюулгүй байдлыг хангах.
4. **Баримт бичгийн удирдлага:** Баримт бичгийг хадгалах, хялбар хайлт хийх боломжтой.
5. **Ажилзүүчлал:** Ажилхайгчдыгажлынбайртайхолбож, зарлалыгавтоматжуулах.
6. **Job Matching алгоритм:** AI/ML ашиглан тохирох ажлын байрыг санал болгоно.
7. **Төсөл хөтөлбөр:** Төсөлд бүртгүүлэх, мэдээлэл авах боломж.
8. **Профайлинг:** Хувь хүний үр чадвар, сонирхлыг тодорхойлон тохирох ажилд зүүчлэх.
9. **Дотоод чат:** Хэрэглэгчид хооронд шууд харилцах боломж.
10. **Тайлан:** Үйл ажиллагааны тайлан, статистик мэдээлэл боловсруулах.

Системийн интеграци

E-job систем нь төрийн байгууллагуудын мэдээллийн солилцооны нэгдсэн сүлжээнд холбогдсон. Систем нь ХУР, ДАН, ehalamj зэрэг төрийн мэдээллийн системүүдтэй холбогдож, ажил хайгчид болон ажил олгогчдын мэдээллийг хялбар солилцох боломжийг олгодог. Тухайлбал:

- Улсын Бүртгэлийн Ерөнхий Газар (УБЕГ): Иргэний болон аж ахуйн нэгжийн мэдээллийг солилцдог.
- Хөдөлмөр, Халамжийн Үйлчилгээний Ерөнхий Газар (ХХҮЕГ): Нас барсан иргэний мэдээлэл, халамжийн мэдээлэл, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн мэдээллийг дамжуулдаг.
- Нийгмийн Даатгалын Ерөнхий Газар (НДЕГ): Нийгмийн даатгалын төлөв, түүхийн мэдээллийг солилцдог.

Энэхүү мэдээллийг солилцох нь төрийн үйлчилгээг шуурхай болгож, иргэдийн мэдээлэлд суурилсан бүртгэл, шалгалт, тайлангийн процессуудыг оновчлох, иргэд нэг удаа мэдээллээ оруулснаар төрийн бүх байгууллагууд ашиглах боломжтой болгож байгаа нь онцлог юм.

E-job системийн свот шинжилгээ:

► Давуу тал

- **Засгийн газрын дэмжлэг:** Засгийн газраас санаачлан хэрэгжүүлж буй үндэсний систем, төрийн бусад системүүдтэй интеграци хийх, төрийн нэгдсэн мэдээлэлд өгөгдөл нийлүүлдэг. Иймд урт хугацаанд тогтвортой, интеграци хийхэд бусад системээс давуу.
- **Цогц платформ:** Ажилд зуучлах, ажлын байрны зар байршуулах, мэргэжлийн сургалт, санхүүгийн дэмжлэг, төсөл хөтөлбөр болон баримт бичгийн удирдлагын системүүдийг агуулсан тул хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих гол үйлчилгээнүүдийг хамардаг.
- **Хэрэглэгчийн хялбар хүртээмж:** Веб болон мобайл аппликейшнээр дамжуулан ажил хайгч, ажил олгогч нар хаанаас ч платформд нэвтрэх боломжтой.
- **Төр, хувийн хэвшлийн оролцоо:** E-job нь төрийн болон хувийн хэвшлийн хөдөлмөр эрхлэлт, ажил зуучлалын үйл ажиллагааг дэмжиж, хувийн ажил зуучлалын системүүдтэй интеграци хийх боломжтой.
- **Өргөтгөх боломж:** Цаашид гибрид SaaS платформ болгон хөгжүүлэх боломжтой тул өөрийн системгүй хөдөлмөрийн биржүүдэд тус системийг ашиглах боломжтой.

► Сул тал

- **Системийн алдаа, хэвийн ажиллагаатай холбоотой асуудлууд:** Системийг хүлээн авсан ч хийгдэх ажил буюу технологийн асуудлууд байна. Энэ нь цаашид хэрэглэгч болон системийн найдвартай ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж магадгүй.
- **Өрөөсгөл байдал:** Үндсэн захиалагч байгууллагын эрэлт хэрэгцээнд тулгуурлан хуучин LMIS системийг орлох байдлаар хийгдсэн. Энэ нь уг системийн суурь процесс буюу зөвхөн тайлангийн систем байдлаар хөгжих хандлага гарч байна.
- **Хэт дэвшилтэт байдал:** Ажилд зуучлах процессыг бүрэн автоматжуулж, хиймэл оюуны тусламжтайгаар ажил хайгч болон ажил олгогчийн нийцлийг санал болгодог. Энэ шийдэл хэдий дэвшилтэт боловч тус салбарын зорилтот бүлэгт хүрэх, хөдөлмөрийн хувийн биржийн процессыг бүрэн гүйцэд оруулж өгөөгүй байдал нь системийн хэрэглэгчдэд ойлгомжгүй, тайлан гаргахад төвөгтэй байдал үүсгэсэн.
- **Интерфейс, системийн урсгалын төвөгшил:** Системийг хэрэглэхэд тайланд зориулсан олон талбартайгаас гадна, хэрэглэгч бүрэн гүйцэд бөглөхөд хялбар бус төвөгтэй байдлаар зохион байгуулагдсан. Бусад ижил төрлийн хөдөлмөр зуучлалын системүүдтэй харьцуулахад бүртгэлийн талбар, процесс төвөгтэй, хайлт ойлгомжгүй. Системийн алдаанууд эцсийн хэрэглэгчид тодорхой бус.
- **Хязгаарлагдмал хэрэглээ:** Системийг ихэвчлэн Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний албан хаагчид, мөн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас санхүүжилт авдаг хөдөлмөрийн биржүүд тайлан илгээх зорилгоор ашигладаг.

► Боломж

- **Албан бус секторт хүрэх боломж:** Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг сайн дурын нийгмийн даатгалд хамруулах, хөдөлмөрийн гэрээний олон төрөл хэлбэрийг ашиглах, ажил зуучлалын үйлчилгээтэй холбох замаар e-job платформыг өргөжүүлэх боломжтой.
- **Гуравдагч системүүдтэй интеграци:** Хувийн ажил зуучлалын системүүд (жишээ нь, Zangia.mn) болон төлбөрийн гарцуудтай интеграци хийх боломжтой тул SaaS шийдлээр хувийн платформд үйлчлэх боломжийг нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Шинэ модулиуд хөгжүүлэх:** Цагийн болон түр ажилд зуучлах, хөдөлмөрийн гэрээний удирдлага, баримт бичгийн удирдлага, төлбөрийн болон барьцааны данс, маргаан шийдвэрлэх зэрэг модулиудыг хөгжүүлснээр платформын үнэ цэнэ нэмэгдэх боломжтой.
- **Бодлогын оновчлол:** Тайлангийн модулиудыг гүйцэд хөгжүүлснээр засгийн газарт хөдөлмөр эрхлэлтийн хөтөлбөр, албан бус салбарт чиглэсэн хөтөлбөрийг илүү нарийвчлалтай хянах, үнэлэх боломжийг олгож, бодлого боловсруулахад дэмжлэг үзүүлнэ.
- **Олон нийтийг мэдээлэлжүүлэх кампанит ажил:** Хувийн салбарт ажиллаж буй иргэд болон ажил олгогчдыг платформыг илүү ихээр ашиглахыг уриалан сурталчлах ажил зохион байгуулах боломжтой.

► Аюул

- **Хувийн ажил зуучлалын системүүдийн өрсөлдөөн:** Хувийн хэвшлийн системүүд нь илүү олон төрлийн функцтэй, хэрэглэгчид зориулсан хялбар, сайн интерфэйс, функцтэй тул ejob платформ нь хэрэглэгчийг татан, хэрэглээг өргөжүүлэхэд төвөгтэй байж магадгүй.
- **Технологийн асуудлууд:** Системийн алдаа, гүйцэтгэлийн асуудлуудыг шийдэхгүй бол хэрэглэгчийн сонирхлыг бууруулах, платформын ирээдүйн хэрэглээний тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй.
- **Бодлогын өөрчлөлтүүд:** Засгийн газрын хөдөлмөр эрхлэлтийн цахимжуулалтын бодлого, шийдэл өөрчлөгдвөл системийн үйл ажиллагаанд нөлөөлж болзошгүй.
- **Мэдээллийн аюулгүй байдал:** Хувийн болон хөдөлмөр эрхлэлтийн мэдээлэлтэй холбоотой аюулгүй байдалд асуудал гарвал системийн нэр хүндэд нөлөөлж болзошгүй.
- **Шинэ функцүүдийг нэвтрүүлэх хугацаа:** Чухал модулиудыг нэвтрүүлэх хугацаах удаан бол хэрэглэгчийг бүхимдүүлж, системийн хэрэглээг бууруулж болзошгүй.

Стратегийн Зөвлөмжүүд:

SWOT шинжилгээнд үндэслэн e-job системийг сайжруулах стратегийн зөвлөмжийг боловсруулан, эдгээрийг хэрэгжүүлэхэд анхаарах нь зүйтэй. Доор дурдсан зөвлөмжүүд нь илүү үр дүнтэй, өрсөлдөх чадвартай, хэрэглэгчдэд хялбар системийг бий болгоход чиглэсэн.

1. Давуу талаа ашиглах:

- **Засгийн газрын дэмжлэгийг гүрдүнтэй ашиглах:** Засгийн газрын дэмжлэгийг ашиглан системийг өргөжүүлж, төрийн байгууллагууд, ажил олгогчид, ажил хайгчдын дунд хэрэглээг нэмэгдүүлэх боломжийг бий болгох.
- **Албан бус салбарт нэвтрэх:** Засгийн газрын дэмжлэгтэйгээр албан бус эдийн засаг дахь ажил эрхлэлтийн бүртгэлийг цахимжуулах замаар системийг өргөжүүлж, албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг нийгмийн хамгаалалд хамруулах замаар системийн хэрэглээг нэмэгдүүлэх.

2. Сул талаа засах:

- **Системийн алдааг засах:** Системд байгаа алдаанууд, гүйцэтгэлтэй холбоотой асуудлуудыг шуурхай засаж, хэрэглэгчдийн интерфейс болон функцүүдийг сайжруулах.
- **Шаардлагатай модулийг нэмэх:** Одоогоор дутуу байгаа чухал модулиудыг сайтар хөгжүүлэх, тухайлбал, тайлангийн модуль, хөдөлмөрийн гэрээний удирдлага, маргаан шийдвэрлэх, төлбөрийн болон барьцааны данс зэргийг нэвтрүүлэх.

3. Боломжоо ашиглах:

- **Албан бус эдийн засгийг албажуулах:** Албан бус салбарт ажиллаж буй иргэдийг албажуулах, тэднийг нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн гэрээ, хууль ёсны эрх ашигийг хангах чиглэлд анхаарч, системийг өргөжүүлэх.
- **Хувийн ажил зуучлалын системүүдтэй хамтарч ажиллах:** Zangia.mn, Ajly.mn зэрэг хувийн ажил зуучлалын платформуудтай хамтран ажиллаж, мэдээлэл солилцох, зарим модулиудыг SaaS хэлбэрээр нэвтрүүлэх боломжийг ашиглах.
- **Хөдөлмөр зуучлалын хувийн биржүүдийг системжүүлэх:** Хөдөлмөр зуучлалын хувийн биржүүдэд тенант байдлаар нэвтэрч, зуучлалтай холбоотой үндсэн процессуудаа ejob системээр хэрэгжүүлэх боломжийг олгох, ингэснээр баталгаажуулалт, тайлангийн процессууд бирж бүрээр гарах боломжтой болно.
- **Хэрэглэгчийн туршлагыг сайжруулах:** Илүү хялбар, ойлгомжтой хэрэглэгчийн интерфэйсийг хөгжүүлж, системийг илүү өргөн хүрээнд, хэрэглэхэд хялбар болгох.

4. Аюулыг сөрөх арга хэмжээ авах:

- **Өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх:** Хөдөлмөр зуучлалын хувийн платформуудтай харилцан ашигтай байдлаар ажиллах, өгөгдөл солилцох.
- **Мэдээллийн аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх:** Мэдээллийн аюулгүй байдлын стандартыг сайжруулж, хэрэглэгчдийн хувийн мэдээллийг хамгаалах бодлого, технологийн шийдлүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Шинэ функцүүдийг цаг тухайд нь нэвтрүүлэх:** Шинэ модулиудыг хурдан нэвтрүүлж, системийн тасралтгүй хөгжүүлэлтийг баталгаажуулах.

Хэрэгжүүлэх стратеги:

- **Ойрын хугацаанд хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүд:** Алдааг засах, хэрэглэгчийн интерфэйсийг сайжруулах зэрэг богино хугацаанд хэрэгжүүлэх боломжтой үйлдлүүдийг нэн тэргүүнд хэрэгжүүлэх.

- **Урт хугацааны зорилтууд:** Шинэ модулиудыг хөгжүүлэх, системийг SaaS хэлбэрээр хувийн ажил зуучлалын системүүдтэй интеграци хийх, хувийн хөдөлмөр зуучлалын биржүүдэд тенант систем байдлаар ашиглах боломж бүрдүүлэх зэргээр илүү өргөн хүрээнд өргөжүүлэх зорилтуудыг урт хугацаанд хэрэгжүүлэх.

SWOT шинжилгээнд үндэслэсэн стратегийн зөвлөмжийн хэрэгжилтээр ejob системийг илүү өрсөлдөх чадвартай, хэрэглэгчдэд таатай, нийгэмд үр өгөөжтэй систем болгон хөгжүүлэх боломжтой.

3.3. Албан бус эдийн засгийг албажуулах цахим системийн бусад орны туршлага

Албан бус эдийн засгийн албажуулах, албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг нийгмийн хамгаалалд хамруулах асуудлыг оновчтой шийдэж, тусгай хөтөлбөрүүдийг үе шаттай хэрэгжүүлж буй зарим улс орны жишээг товчхон дурдъя.

ЭНЭТХЭГ:

- Аадхаар (Aadhaar) систем: Энэ нь биометрийн мэдээлэлд суурилсан цахим үнэмлэхний систем бөгөөд албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдийг оролцуулан бүх иргэдэд олгодог.

- Прадхан Мантри Жан Дхан Ёжана (PMJDY) хөтөлбөр: Энэ нь санхүүгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зорилготой бөгөөд албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдэд банкны данс нээх боломжийг олгодог.

- Атал Пеншн Ёжана (APY): Албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдэд зориулсан сайн дурын тэтгэврийн даатгалын систем. Тэдэнд бага зардлаар, уян хатан хуримтлалаар тэтгэвэрт зориулан хадгаламж үүсгэх боломжийг Засгийн газрын баталгаа гарган олгодгоороо онцлог. Энэтхэг улс даяар хэрэгжсэн эдгээр системүүд нь албан бус секторыг албажуулахад чухал хувь нэмэр оруулж буй бөгөөд цахим шийдлийн талаас онцлох зүйлс нь:

- **Дижитал санхүүгийн хүртээмж:** Мобайл банк, цахим KYC, дижитал таних систем (жишээ нь, Aadhaar) зэрэг платформыг ашиглан санхүүгийн хүртээмжийг өргөжүүлдэг. Энэ хандлага нь орон зайн бэрхшээлийг арилгаж, банкны салбарт биечлэн очилгүйгээр дансны үйлчилгээ, зээл, даатгалд нэвтрэх боломжийг бүрдүүлдэг. Дижитал шийдлүүд нь хяналт, банкны дотоод журмын үйл явцыг хялбарчилж, шаардагдах бичиг цаасны ажлыг багасгадаг.
- **Үр дүнтэй хяналт:** Амжилттай цахимжуулахад хяналтын үйл ажиллагаа чухал үүрэгтэй. PMJDY-д ашиглагддаг вэб суурьт хяналтын хэрэгслүүд нь явцын хяналт, тайланг хялбаршуулдаг. Бизнесийн, санхүүгийн боловсролын хөтөлбөр зэрэг нь албан бус болон албан эдийн засгийн талаар мэдлэг олгож, бизнесээ албажуулах шилжилтийг илүү хялбар болгодог.
- **Хамтын ажиллагаанд суурилсан, өргөтгөх боломжтой төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Үр дүнтэй цахимжуулахад төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагаа маш чухал. Харилцаа холбооны операторууд, санхүүгийн байгууллагууд, төрийн бус байгууллагуудыг хамарсан PMJDY-ийн хамтын ажиллагааны загвар нь дэд бүтцийг хөгжүүлж, үйлчилгээг хүргэхэд хамтын хүчин чармайлтын үнэ цэнийг харуулдаг. Энэ хандлага нь албан бус секторт тохирсон санхүүгийн цогц систем, илүү хүртээмжтэй, өргөтгөх боломжтой бизнесээ албажуулах үйл явцыг дэмждэг.

БРАЗИЛ:

Bolsa Familia: Эрүүл мэнд, боловсролын нөхцөл байдалтай уялдуулан санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх замаар албан бус салбарт хөдөлмөр эрхлэгчид, бага орлоготой гэр бүлд тусалдаг нөхцөлт мөнгөн тэтгэмжийн хөтөлбөр. Энэхүү санаачилга нь албан бусаас албан эдийн засагт шилжихийг дэмжиж, албан бус салбар дахь хөдөлмөр эрхлэгчдийн ядуурлыг бууруулдаг.

- **Дижитал шийдлүүд** нь хөтөлбөрийн үр ашиг, хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн. Төлбөрүүдийг CAIXA гэх төрийн өмчит банкнаас дижитал аргаар шилжүүлж, өмнө нь банкны үйлчилгээнд хамрагдаагүй иргэдийн санхүүгийн оролцоог сайжруулсан. Гар утасны аппликейшн нэвтрүүлснээр санхүүгийн гүйлгээг хялбарчилж, албан бус салбарт ажиллагчдын санхүүгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх боломжийг харуулж байна.
- **Хөтөлбөрийн COVID-19 цар тахлын үеийн дасан зохицох чадвар**, ялангуяа Auxílio Emergencial хөтөлбөртэй мэдээлэл солилцож нэгдсэн мэдээлэлтэй болсон нь цахимаар албажуулах шийдлийн шилдэг загварын нэг болсон. Одоо байгаа дижитал бүртгэлийг ашиглах, санхүүгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд платформуудыг ашиглах, зорилтот болон хүртээмжтэй байдлыг сайжруулах үүднээс төрд байгаа өгөгдлүүдийг нэгтгэх үйл явц юм. Захиргааны 40 гаруй мэдээллийн сангийн өгөгдлийг нэгтгэж, хөтөлбөр нь илүү зорилтот бүлэгт хандсан, үр дүнтэй байдлыг бий болгож чадсан. Албан бус эдийн засгийг албажуулахад төрийн байгууллагуудын хооронд өгөгдлийг нэгтгэх, солилцох нь чухал ач холбогдолтой болохыг онцлон харуулсан гэсэн үг. Энэ интеграци нь албан бус эдийн засгийн оролцогчдыг ажиглах, өөрчлөлтийг хянах, бизнесээсээ албажуулах боломжийг илүү бүрдүүлдэг. Мөн өгөгдөлд суурилсан үйл явцыг автоматжуулснаар залилан мэхлэлт буурах, нийцэл нэмэгдэх, ил тод байдал сайжрах зэрэг олон ашиг тус бий болдог.

Micro Empreendedor Individual (MEI): Албан бус бизнес эрхлэгчдийг албан ёсоор, нэгдсэн татвар төлж, нийгмийн хамгааллын ашиг тус хүртэх замаар бизнесээ албан ёсны болгох боломжийг олгодог хялбаршуулсан систем. MEI нь жижиг бизнес эрхлэгчдэд учирдаг хүнд суртлыг бууруулан, бизнесээ албажуулах боломжийг бүрдүүлдэг.

MEI-ийг 2009 онд нэвтрүүлснээс хойш бизнесийн бүртгэлийг хялбарчлах өндөр үр дүнтэй арга болохыг харуулсан. Энэ шинэлэг санаачилга нь хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд худалдаа, татвар, нийгмийн хамгааллын цахим бүртгэлийг нэгэн зэрэг хийх боломжийг олгодог. MEI-ийн амжилт нь 14.8 сая гаруй аж ахуйн нэгжийг шинээр бүртгэж, бизнес эрхлэгчдэд бүртгэлийн уламжлалт, төвөгтэй байдлыг туулалгүйгээр бизнесээ албажуулах боломж олгосноороо онцлог. Түүнчлэн MEI нь хялбаршуулсан татварын горим санал болгож, бүртгэлтэй бизнес эрхлэгчийг орлогын албан татвараас чөлөөлж, улсын, орон нутгийн татвар, тэтгэврийн шимтгэлийг хамарсан тогтмол, урьдчилан таамаглахуйц сар бүрийн төлбөрийг төлдөг болгосон. Энэ нь бизнесээ албан ёсны болгох эрмэлзлэлийг санхүүгийн хувьд сонирхолтой болгож, 2023 он гэхэд бүртгэлтэй жижиг аж ахуйн нэгжүүдийн тоог 21.6 саяд хүргэхэд хувь нэмэр оруулсан. (Ferraz, 2023) MEI-д оролцсоноор бизнес эрхлэгчид тэтгэвэр, эхийн хөтөлбөр, эрүүл мэндийн үйлчилгээ зэрэг нийгмийн хамгааллын ашиг тусыг хүртэх боломжтой болж, тэднийг бизнесээ албажуулах урамшуулал болсон. Энэхүү үйл ажиллагаа нь албан эдийн засаг хүрээгээ тэлэх, нийгмийн хамгааллын хамрах хүрээг өргөжүүлэхэд ихээхэн хувь нэмэр оруулж, ялангуяа эмзэг бүлгийн хүн амд ашиг тусаа өгсөн.

КЕНИ:

Мбао Кибера (Mbao Pension): Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдэд зориулсан бага дүнтэй, уян хатан нөхцөлтэй тэтгэврийн хуримтлалын систем. Энэхүү систем нь уламжлалт тэтгэврийн системд хамрагдах боломжгүй албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдэд санхүүгийн урт хугацааны аюулгүй байдлыг хангаж өгдөг.

- **Энэ нь Кенийн албан бус салбарт ажиллагчдад зориулан тусгайлан боловсруулсан сайн дурын тэтгэврийн хуримтлалын хөтөлбөр** бөгөөд хүртээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд бизнесээ албажуулах цахим шийдлийг өөртөө агуулсан. Тухайлбал, энэхүү төлөвлөгөө нь MPesa, Airtel Money зэрэг гар утасны мөнгөн шилжүүлгийн платформуудыг нэгтгэсэн бөгөөд гишүүд гар утсаараа, төлбөрийг уян хатан хэлбэрээр төлөх боломжтой. Өөрөөр хэлбэл гар утасны технологийг ашиглан санхүүгийн хүртээмжийг дэмжиж, хуримтлалыг албан ёсны болгож, банкны уламжлалт үйлчилгээ ашиглах боломжгүй хөдөлмөр эрхлэгчдэд хүрэх үр дүнтэй арга зам юм.
- **Ашиглахад хялбар менежмент**, дижитал дансны удирдлагын боломжийг санал болгож, иргэд гар утсаараа хуримтлалаа хялбархан хянах боломжтой болсон. Жилийн эцсийн дансны үлдэгдэл, тайланг цахимаар тайлагнаснаар өмнө нь биечлэн очдог байсан бол шаардлагагүй болгосон. Энэхүү дижитал шийдэл нь банкны албан ёсны уламжлалт үйл ажиллагаанд хамрагддаггүй, албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдэд онцгой ашиг тустай болсон.
- **Уг хөтөлбөрийн уян хатан байдал нь** нэг давуу тал бөгөөд гишүүд төлбөр алгассан тохиолдолд торгуульгүйгээр, өдөрт ердөө 20 Кени шиллинг (KES) хүртэл бага хэмжээгээр төлбөр төлөх боломжтой юм. Энэ уян хатан байдал нь тогтворгүй орлоготой албан бусаар ажиллагчдын хувьд маш чухал бөгөөд хөтөлбөрийг илүү хүртээмжтэй, тогтвортой хэрэгжих боломжтой болгосон. Гар утасны аппликейшн ашиглан төлбөр төлж буй нь гишүүдэд улс орны хаанаас ч хамрагдах боломжийг олгож, бизнесээ албажуулахад цахим шийдлийг амжилттай ашиглах энгийн, хүртээмжтэй арга болохыг харуулж байна.

ФИЛИППИН:

AlkanSSSyа Program: Албан бусаар ажиллагчдад зориулсан жижиг дүнтэй, тогтмол хуримтлал үүсгэх боломж олгодог нийгмийн даатгалын систем. Энэхүү хөтөлбөр нь нийгмийн даатгалын бага дүнтэй хувилбарыг санал болгосноор даатгуулахад учрах зарим нэг саад бэрхшээлийг бууруулж, илүү өргөн хүрээг хамрах болсон.

- **Цахимаар албажуулахад чиглэсэн AlkanSSSyа хөтөлбөрийн нэг хэсэг нь даатгалын төлбөрийг гар утасны төлбөрийн системтэй нэгтгэх явдал юм.** Энэ нь албан бус салбарт хөдөлмөр эрхлэгчид GCash зэрэг гар утасны түрийвчийг ашиглан Нийгмийн даатгалын системд хуримтлалаа гар утасны платформоор дамжуулан шилжүүлэх боломжийг олгодог. Ингэснээр хөтөлбөр нь уламжлалт төвөгтэй үйл ажиллагааг хялбарчлан, илүү тохиромжтой, хүртээмжтэй хуримтлалын механизмыг бий болгож байна.
- **SSS гар утасны аппликэйшн нь дижитал дансны болон бүртгэлийн чухал хэрэгсэл болж, хэрэглэгчдэд нийгмийн даатгалын мэдээлэлдээ 24 цагийн турш хандах боломжийг олгодог.** Энэхүү платформоор дамжуулан албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчид дансаа үр ашигтай удирдаж, даатгалын төлбөрөө хянаж, тэтгэмжийн нэхэмжлэлийн статусыг шалгаж, хувийн мэдээллээ шинэчлэх

боломжтой. Энэхүү үйл ажиллагааг үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагад биечлэн очих шаардлагагүйгээр гүйцэтгэх боломжтой юм. Түүнчлэн, аппликейшн нь өөрийгөө бүртгүүлэх болон даатгалын төлбөрийн лавлагааны дугаар үүсгэх боломжийг олгодог нь AlkanSSSyа хөтөлбөрт хамрагдах албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн хүртээмжийг улам нэмэгдүүлдэг.

- **AlkanSSSyа хөтөлбөрийн цахимаар албажуулахад чиглэсэн хүчин чармайлт нь албан бус эдийн засаг дахь бүлгүүдтэй байгуулсан стратегийн дижитал түншлэлээр мөн тодорхойлогддог.** Эдгээр хамтын ажиллагаа нь дижитал сүвгүүдаар дамжуулан нийгмийн даатгалын төлбөрөө цуглуулж, тайлагнах боломжийг олгож, дижитал орчинд бүртгэл болон төлбөрийн саадгүй менежментийг дэмждэг. Энэ хандлага нь үйл ажиллагааны үр ашиг, өргөтгөх боломжийг нэмэгдүүлээд зогсохгүй хөтөлбөрөө нийгмийн “Pantawid Pamilyang Pilipino Program” (4Ps)-ийн хүлээн авагчдад хандан өргөжүүлэхээр төлөвлөж буй нь хамрах хүрээг өргөжүүлэх замыг нээж байна. Эцэст нь, хөтөлбөрийн дижитал шилжилт нь хүртээмж, өргөтгөх боломж, үр ашигтай байдлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн тогтмол бус орлоготой албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдийн нийгмийн даатгалын цахимжуулалтад тулгардаг саад бэрхшээлийг бууруулж байна.

УРУГВАЙ:

Монотрибуто систем: Энэ нь албан бус салбарын жижиг бизнес эрхлэгчдэд зориулсан хялбаршуулсан татвар, нийгмийн даатгалын нэгдсэн систем юм. Энэ систем нь жижиг бизнес эрхлэгчдийн нийгмийн даатгалд хамрагдах, татварын хялбаршуулсан горимоор ажиллах боломжийг олгодог.

Монотрибуто системийн үндсэн онцлогууд:

- **Хялбаршуулсан татвар:** Монотрибуто системд хамрагдсан бизнес эрхлэгчид нийт орлогоосоо бага хэмжээгээр татвар төлдөг. Энэ нь жижиг бизнес эрхлэгчдэд татварын дарамтыг багасгах, үйл ажиллагаагаа албан ёсны болгох, татварын хялбаршуулсан горимд хамрагдах боломжийг олгодог.
- **Нийгмийн даатгал:** Монотрибуто систем нь нийгмийн даатгалын шимтгэлийг багтаадаг. Жижиг бизнес эрхлэгчид нийгмийн даатгалын хураамжийг Монотрибуто татварын хамт төлдөг бөгөөд энэ нь эрүүл мэндийн даатгал, өндөр настны тэтгэвэр, ажилгүйдлийн тэтгэмж гэх мэт нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хамардаг. Энэ нь жижиг бизнесүүдийн нийгмийн хамгааллын хамралтыг өргөжүүлдэг.
- **Жижиг бизнес эрхлэгчдэд зориулсан:** Энэхүү систем нь жижиг бизнес эрхлэгчдэд зориулсан бөгөөд орлого нь тодорхой түвшнээс хэтрээгүй байх ёстой. Энэ нь жижиг, дунд үйлдвэрлэл (ЖДҮ) эрхлэгчдэд тулгардаг татварын болон нийгмийн даатгалын хүндрэлүүдийг багасгахад чиглэгдсэн.
- **Энгийн бүртгэл:** Монотрибуто системд бүртгүүлэх үйл явц нь энгийн бөгөөд хялбар байдаг. Бизнес эрхлэгчид онлайнаар эсвэл тусгай газруудад хандан бүртгүүлж болно.

Монотрибуто системийн давуу талууд:

- **Татварын дарамт багасгах:** Жижиг бизнес эрхлэгчдийн хувьд татварын дарамтыг багасгаж, тэдний үйл ажиллагаагаа албан ёсны болгоход дэмжлэг үзүүлдэг.
- **Нийгмийн хамгааллын хамрах хүрээг өргөжүүлэх:** Бизнес эрхлэгчид нийгмийн даатгалын системд хамрагдсанаар эрүүл мэндийн үйлчилгээ, тэтгэвэр, ажилгүйдлийн даатгал зэрэг нийгмийн хамгааллын үйлчилгээнд хамрагдах боломжтой.
- **Энгийн, хялбар:** Бүртгэлийн үйл явц нь энгийн бөгөөд хялбар, жижиг бизнес эрхлэгчдэд зориулсан.

Цахимаар албажуулах хүрээнд хэрэгжүүлсэн цахим шилжилтийн онцлог

- Монотрибуто хөтөлбөр нь жижиг аж ахуйн нэгжүүдийн эрх зүйн орчныг энгийн, хялбар болгох талаар үлгэр жишээ болоод зогсохгүй албажуулах процессийг илүү нээлттэй, хууль журмын дагуу, хэмнэлттэй явуулахад цахим платформыг ашиглах талаар шинэлэг загварт тооцогддог. Уг системийн цахим шийдлийг нарийвчлан судалж үзэхэд түүний амжилттай хэрэгжсэн нэг гол үндэс нь технологи байсан гэж дүгнэж болно.
- Монотрибуто систем нь бүртгэх ажиллагааг цахимжуулахад гол анхаарлаа хандуулсан байна. Ингэснээр жижиг бизнес эрхлэгч нар, мөн бие даан ажиллагчид төрийн онлайн порталуудаар дамжуулан аж ахуйн нэгжээ төвөггүй бүртгүүлэх, татвар төлөх үүргээ биелүүлэх, нийгмийн даатгалын санд шимтгэл төлөх боломжтой болдог. Энэхүү цахим шийдэл нь татварын байгууллагад биечлэн очих шаардлагагүй болгож, улмаар албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид албан эдийн засагт шилжихэд учрах тээг саадыг арилгаж өгдөг. Төрийн хүнд суртлыг багасгаж, тухайн хүн өөрөө өөрийгөө бүртгүүлэх боломж бүрдүүлдэг учир цаг зав багатай, уламжлалт бүртгэлийн үйлчилгээг авах боломж хязгаарлагдмал хүмүүст онцгой чухал ач холбогдолтой.
- Монотрибуто систем нь төвлөрсөн цахим платформ бөгөөд татвар болон нийгмийн даатгалын шимтгэл зэргийг хэрэглэгчид ээлтэй төлбөрийн нэгдсэн нэг системд багтаасан. Энэхүү интеграцийн үр дүнд хэрэглэгчид хууль журмыг сахин биелүүлэхэд төвөггүй болж, тэд нэг интерфэйс ашиглан олон тооны хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэх боломжтой. Татвар, нийгмийн даатгалын төлбөрийг тус тусдаа гүйцэтгэхэд гардаг ээдрээтэй байдлыг хөнгөвчилснөөр энэхүү платформ нь хуулийн биелэлтийг өндөр түвшинд хүргэж, элдэв алдаа, зөрчил бараг гарахгүй болгон, жижиг аж ахуйн нэгж, бизнес эрхлэгч албажих процессийг улам бүр энгийн хялбар хэлбэрт оруулсан.
- Цахимаар албажих боломжийг нээж, Монотрибуто систем нь төлбөрийг мобайл болон тоон шийдлээр гүйцэтгэх, тухайлбал, цахим хэтэвч, мобайл банк ашиглан татвар, шимтгэл төлөх боломжийг бизнес эрхлэгч нарт олгодог. Ингэж мобайл шийдэл ашигласнаар банкны уламжлалт үйлчилгээний хүртээмж тааруу хувь хүмүүсийг өргөнөөр хамруулах, банкны дэд бүтэц, сүлжээ очоогүй алслагдмал газарт ч албажих процесс явагдах үүд хаалгыг нээж өгдөг. Үүнээс гадна мобайл төлбөр тооцооны систем нь татвар, шимтгэл хураалтыг төрөөс зохион байгуулах захиргааны зардлыг хэмнэж, нөгөө талаас хэрэглэгчдэд таатай үйлчилгээ бий болгодог.

- Монотрибуто систем нь татвар, шимтгэл төлөлтийг бодит цаг хугацаанд хянаж мөшгих функцтэй тул төрийн байгууллагууд хяналтын чиг үүргээ хэрэгжүүлэх зүйрлэшгүй чухал механизм болдог. Ийм ил тод байдал нь хууль журмыг үл биелүүлсэн тохиолдлыг шуурхай илрүүлж, хатуу хариуцлага тооцох боломж өгдөг. Бодит цаг хугацаанд өгөгдлийг мөшгин шалгах функц нь хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд бүхэлд нь явцын хяналт тавих, тэгснээр өмнө нь албан бусаар хөдөлмөр эрхэлж байсан хүмүүс албан тогтолцоонд нэгдэн орсноор хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэхийн зэрэгцээ хуулиар авах ёстой тусламж, дэмжлэгээ хүртэх боломж бүрддэг байна.

Монотрибуто систем нь Уругвай улсад жижиг бизнес эрхлэгчдийг албажуулах үр нөлөөтэй шийдэл болж чадсан бөгөөд тэднийг нийгмийн хамгаалалд хамруулан, албан эдийн засгийн орчинд ажиллахад үүсдэг саад бэрхшээлийг багасгасан. Татвар хураалтыг хялбаршуулж, нийгмийн хамгаалалтай интеграцид оруулснаар уг систем нь албан бусаар аж ахуй эрхлэгч нарыг албажуулах, тэдний ерөнхий сөрөн тэсвэрлэх чадавхийг дээшлүүлэх тэнцвэртэй арга барил болж төлөвшсөн байна.

КОЛУМБ:

BEPS (Beneficios Económicos Periódicos) хөтөлбөр: Бага, тогтмол бус орлоготой иргэдэд зориулсан тэтгэврийн уян хатан хуримтлалын систем. Өндөр насны тэтгэврийн хадгаламжинд сайн дураар шимтгэл төлөх боломж олгосноор албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид тогтмол төлбөр төлөх дарамтаас ангид боловч тэтгэвэр тогтоолгох найдвартай арга замыг нээж өгдөг.

АРГЕНТИН:

Монотрибуто сошиал: Бага орлоготой, албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдэд зориулсан хялбаршуулсан татвар, нийгмийн даатгалын систем. Тэд нэг л төрлийн боломжийн хэмжээний татвар төлөх бөгөөд эрүүл мэнд, тэтгэвэр, ажилгүйдлийн даатгалд давхар хамрагддаг. Энэхүү санаачилга нь албан бус хөдөлмөр эрхлэлт болон эдийн засгийн албан системийн хооронд үүссэн орон зайг нөхөх гүүр болдог:

Олон улс орны эдгээр цахимаар албажуулах үйл ажиллагааны амжилтад нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс:

Эдгээр улс орнуудын туршлагаас харахад, дараах нийтлэг шинжүүд тухайн үйл ажиллагаанд үр дүнтэй өөрчлөлтийг авчирсан байна.

1. **Технологид тулгуурласан шийдлүүд:** Энэтхэг, Өмнөд Африк зэрэг орнууд биометрийн үнэмлэх, ухаалаг карт зэрэг технологид суурилсан шийдлүүдийг амжилттай хэрэгжүүлж, албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдэд төрийн үйлчилгээг хүргэж байна. Кенийн Mbao тэтгэврийн системийн адил гар утасны өргөн хэрэглээг ашиглан санхүүгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлдэг.
2. **Уян хатан, бага зардалтай нийгмийн даатгалын загварууд:** Энэтхэгийн Atal Pension Yojana, Филиппиний AlkanSSSyа зэрэг хөтөлбөрүүд нь албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдэд нийгмийн хамгааллын системд санхүүгийн саад бэрхшээлийг бууруулснаар оролцоог нэмэгдүүлдэг. Төлбөрийн карт, гар утасны төлбөр, аппликэйшн зэрэг шийдлүүдийг ашиглан эдгээр платформууд нь сайн дурын нийгмийн даатгалын үйл явцыг хэрэглэгчдэд илүү тохиромжтой, хялбар болгож байна.

- 3. Нэгдсэн системүүд:** Бизнесээ албажуулах санаачилгууд нь ихэвчлэн нийгмийн хамгааллын схемүүдийг бусад төрийн үйлчилгээнүүдтэй нэгтгэдэг. Жишээлбэл, Уругвайн Monotributo систем нь татвар болон нийгмийн хамгааллыг нэг платформд нэгтгэж, жижиг бизнесүүд болон албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдийн хууль журамд нийцэж ажиллах нөхцөлийг хялбар байдлаар хангаж өгдөг. Энэ нэгдсэн платформ нь өөр өөр системд бүртгүүлэх, татвар болон нийгмийн даатгалын шимтгэлийг тусад нь төлөх зэрэг хүндрэлүүдийг багасгадаг. Нэг дижитал платформоор олон үйлчилгээг санал болгох нь хэрэглэгчдэд олон аппликэйшн ашиглах шаардлагагүй болох давуу талыг бий болгодог.
- 4. Бүртгэл болон татварын нийцлийг хялбаршуулах:** Бразилын MEI, Аргентины Монотрибуто зэрэг хөтөлбөрүүд нь бүртгэл болон татварын төлбөрийн үйл явцыг хялбаршуулж, албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчид болон бизнес эрхлэгч нарт төрийн хүнд сурталгүйгээр үйл ажиллагаагаа албан ёсны болгох боломжийг олгодог. Онлайн бүртгэлийн портал, татварын хялбаршуулсан системүүд нь албан бус салбарт хөдөлмөр эрхлэгчид хаанаас ч, хэзээ ч өөрсдийн тав тухад нийцүүлэн бүртгүүлж, нийгмийн даатгалд хамрагдан, татвар төлөх боломжийг хангадаг.
- 5. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлүүд:** Засгийн газар болон хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагаа нь олон амжилттай хөтөлбөрүүдийн нийтлэг шинж чанар юм. Энэ хандлага нь шийдлүүдийг өргөтгөх боломжтой болгож, албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдийг илүү өргөн хүрээнд хамрах боломжийг хангадаг. Жишээлбэл, Кенийн Mbao тэтгэврийн хөтөлбөр нь хувийн харилцаа холбооны компаниудтай хамтран гар утасны технологийг ашигладаг.

Дүгнэлт

Эдгээр олон улсын жишээнүүд нь албан бус эдийн засгийг албажуулахад технологийн уян хатан, хүртээмжтэй шийдлүүдийн ач холбогдлыг харуулж байна. Санхүүгийн саад бэрхшээлийг бууруулж, захиргааны үйл явцыг хялбаршуулж, нийгмийн хамгааллыг бусад төрийн үйлчилгээнүүдтэй нэгтгэсэн хөтөлбөрүүд нь албан бус салбарын хөдөлмөр эрхлэгчдийг бизнесээ албажуулахад онцгой үүрэг гүйцэтгэдэг байна. Төр-хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагаа болон гар утас, дижитал платформуудыг ашиглах нь цахимжуулалтын стратегийн гол бүрэлдэхүүн хэсгүүд юм.

3.4. SWOT шинжилгээ

Энэхүү свот шинжилгээний зорилго нь Монгол Улсын хөдөлмөрийн зах зээлд цахим шийдлийг нэвтрүүлэх замаар албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг албажуулах боломжууд, сорилтууд, давуу болон сул талуудыг тодорхойлох юм. Бид өнөөгийн орчныг дараах байдлаар дүгнэж байна.

► Хүснэгт 8. SWOT шинжилгээ

Давуу тал	Сул тал
Засгийн газрын дэмжлэг - Засгийн газрын бодлого тууштай хэрэгжиж, цахим засаглал сайжран, олон яамдын үйлчилгээг нэг цонхоор үзүүлдэг болсон - Төрийн байгууллагууд болон бусад сонирхогч талуудын дэмжлэгийг авч бодлогын хэрэгжилтийг хангахын төлөө хамтарсан хүчин чармайлт гаргах болсон - Цахим холбоо харилцаан сүвгүүд төлөвшиж тогтсон төдийгүй захиргааны процедур энгийн хялбар болж, хүнд суртал багассан - Шинээр байгуулагдсан цахим засаглалын агентлагууд нь төрийн үйлчилгээг цахимаар хүргэх, захиргааны зардлыг аль болох бууруулах баттай суурийг тавьж өгсөн Мэдээллийн технологийн хөгжил - e-business.mn зэрэг платформ нь бизнесийн байгууллагыг бүртгүүлэх болон холбогдох төрийн үйлчилгээг авах боломжийг нэгтгэсэн - e-mongolia.mn нь иргэдэд хүнд суртлаас ангид төрийн 1200 гаруй үйлчилгээг төвлөрсөн байдлаар үзүүлдэг - ХУР/ДАН системээр төрийн болон хувийн хэвшлийн системүүд шаардлагатай мэдээлэл солилцох, үйлчилгээг автоматжуулах бүрэн боломжтой болсон - Татварын системүүдийн бүрэн цахимжилт нь аж ахуйн нэгж, байгууллагаг, иргэнд таатай үйлчилгээ бий болгохоос гадна хууль журмын биелэлтийг хангаж байна Дижитал технологийн нэвтрүүлэлт - Нийт 21 аймаг өндөр хурдны шилэн кабелиар холбогдсон. Үүрэн операторын хамрах хүрээ, бүх аймаг, сумдад хүрсэн - Мэдээлэл, харилцаа холбооны салбарт хөрөнгө оруулалт тогтмол өсөж буй, 2022 онд 312.9 тэрбум - Салбар хоорондын мэдээлэл солилцоо тасралтгүй сайжирч, интернэт ашиглаж буй хүн амын хувь 2022 онд 91, 2-д хүрсэн	Албан бус салбарт ажиллаж, бизнес эрхэлж буй иргэдийн ойлголт дутмаг - Нийгмийн хамгаалал, бизнес албан ёсоор эрхлэх, түүний өгөөжийн талаарх мэдлэг, мэдээлэл дутмаг - Албан салбарт шилжих процесс, түүний давуу талыг ойлгох байдал хангалтгүй Албан салбарт шилжихийг эсэргүүцэх - Албан бус салбарт бизнес эрхлэх нь ашигтай байдаг тул өөрчлөгдөх сонирхолгүй - Захиргааны шинжтэй ажил ачаалал үүснэ гэсэн төсөөлөлтэй байдаг учраас албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид, өөзнэс эрхлэгчид албажих талаар хойрго ханддаг - Төлөх татварын хувь хэмжээ ихсэх, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх үүрэг хүлээх зэрэг нь хойш суух шалтгаан болдог Хязгаарлагдмал нөөц - Албажуулах үйл ажиллагааг орон даяар хэрэгжүүлэхэд төсөв болон, хүний нөөцийн хомсдолтой Мэдээлэл, өгөгдлийн үнэн зөв байдал - Одоо байгаа албан бус салбарын мэдээлэл бүрэн гүйцэд бус - Хөдөө орон нутаг болон үйлчилгээ дутмаг бүс нутагт мэдээлэл хүргэх, хүрч үйлчлэх хүчин чармайлт хангалтгүй Технологийн болон боловсролын хязгаарлагдмал байдал - Кибер аюулгүй байдлыг хангах талаар хангалттай арга хэмжээ авдаггүй - Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн цахим боловсролын хоцрогдол их, цахим систем, хэрэгслийг ашиглах техникийн мэдлэг, ур чадвар дутагдалтай

Боломж	Бэрхшээл
Эдийн засгийн өсөлт - Албажих процесс нь татварын орлогын бааз суурийг нэмэгдүүлэх, - Эдийн засгийг солонгоруулах, Үйлчилгээ хүртэх - Албан салбарт орсноор, бизнес эрхлэгч нь санхүүгийн дэмжлэг хүртэх - Бизнесийн зээл авах, худалдаа эрхлэх, олон улсын зах зээлд гарах боломж нэмэгдэх - Засгийн газрын худалдан авалт, тендерт оролцох - Гадаад зах зээлд хөл тавих боломж Оновчтой бодлого - Албан бус эдийн засгийн бодит байдал тодорхой болж, үүний үр дүнд бодлого боловсруулалт, зохицуулалт илүү хүчтэй болно. - Өгөгдөл цуглуулах, ашиглах байдал сайжирч, төрөөс дэмжлэг үзүүлэх хөтөлбөрүүд илүү үр ашигтай хэрэгжих Нийгмийн хамгаалал - Нийгмийн хамгааллын үйлчилгээнд хамрагдах, түүний дотор эрүүл мэндийн даатгал, тэтгэвэр тогтоолгох боломж нэмэгдэх - Албан ёсоор бүртгүүлснээр бизнес эрхлэгч нар болон ажиллагчдын хуулиар хамгаалуулах, хөдөлмөрлөх эрхээ эдлэх боломж илүү өргөжих	Цахим хуваагдал (цахим боловсролын хоцрогдол) - Албан бус секторт ажиллагчдын нэлээд хэсэг нь цахим технологийн талаар мэдлэг тааруу, хол хөндий учраас дасал болоход бэрхшээлтэй тулгарах - Цахим хуваагдал нь ялангуяа хөдөө орон нутаг, алслагдмал газрын хүмүүсийн хувьд томоохон сорилт болно Мэдээллийн аюулгүй байдал - Цахим мэдээллийн сангийн хамгаалалт хангалтгүй байвал зорилтот халдлагын эрсдэл үүсэх, Хэрэгжүүлэгч агентлагийн хүний нөөц, чадавхи - Цахим шилжилтийг удирдаж, тууштай хэрэгжүүлэх хүний нөөцийн хөгжил, техникийн чадамж одоогийн байдлаар ихээхэн дутмаг байгаа - Мэдээлэл технологийн үр чадвартай боловсон хүчний дутмаг байдал Албан бус салбарын мэдээлэл, тайлагнал - Тайлан гаргах процесс бүрэн цахимжаагүй: Албан бус эдийн засгийн тайлан, мэдээ гаргах одоогийн процесс бүрэн цахимжаагүй учраас өгөгдөл цуглуулах, шинжлэхэд ихээхэн цаг, хүч үргүй зарцуулж байгаа - Өгөгдөл удирдах төвлөрсөн систем байхгүй: Үнэн зөв, найдвартай мэдээ, тайлан гаргах суурийг бүрдүүлэх мэдээллийн удирдлагын нэгдсэн систем байхгүй - Тус салбарын тайланг гаргах нэгдсэн мэдээллийн сан байхгүй: албан бус эдийн засгийн дагнасан мэдээллийг үр нөлөөтэй цуглуулж, удирдах боломжийг хязгаарлаж байгаа - Статистик мэдээ тайлан гаргахад тулгарч буй сорилт: Төвлөрсөн мэдээллийн систем болон мэдээллийн сан байхгүй учраас энэ салбарын статистик мэдээллийг бүрэн гүйцэд шуурхай гаргахад бэрхшээл үүсгэдэг. Энэ дутагдалтай байдал нь Засгийн газраас өгөгдөлд суурилсан шийдвэр гаргах, зорилтот бүлэгт чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлэх чадавхи бий болоход саад болж байна.

Дээрх шинжилгээнд суурилан бид дараах зөвлөмжүүдийг гаргаж байна:

Засгийн газрын дэмжлэгийг үр дүнтэй ашиглах:

- Засгийн газрын бодлого, хууль эрх зүйн зохицуулалт болон санхүүгийн дэмжлэгийг ашиглан албан бус салбарыг албажуулах чиглэлээр зорилтот хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй цахим үйлчилгээний нэгтгэлийг улам сайжруулахын тулд “ХУР”, “ДАН” системүүдийн бүрэн ашиглалтыг хангах.

- Засгийн газрын агентлагуудын оролцоог нэмэгдүүлж, төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагуудын уялдааг сайжруулах замаар цахимжуулалтыг үр дүнтэй дэмжих.

Мэдээллийн технологийг хөгжүүлэх, өргөтгөх:

- Албан бус салбарт ажиллагсдад зориулсан цахим хөтөлбөр, платформуудыг өргөжүүлж, мэдээлэл технологийн хялбаршуулсан шийдлүүдийг нэвтрүүлэх.
- Мэдээллийн нэгдсэн сан бий болгож, засгийн газар болон хувийн хэвшлийн хоорондох мэдээлэл солилцооны үр дүнг сайжруулах, тэгснээр шийдвэр гаргалт, тайлагналтад ахиц гаргах.

Албажуулах процессыг хялбаршуулах:

- Албан бус салбарт ажиллагсдыг бүртгэх, албажуулах процессыг дижитал цахимаар хийхийн тулд хэрэглэгчдэд хялбаршуулсан, автоматжуулсан системийг хөгжүүлэх.
- Албан бус салбарын ажиллагсдыг нийгмийн хамгаалалд хамруулахын тулд цахим системд нэгдсэн нэг цонхны үйлчилгээг өргөжүүлэх буюу e-mongolia системд хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих цэс нэмэх.
- E-business системийн бүртгэлийн процессыг бүрэн автоматжуулах.

Мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх:

- Албан бус салбарт ажиллаж буй иргэдэд зориулсан мэдээллийн хүртээмжийг сайжруулж, тэдэнд зориулсан тусгай сургалт, зөвлөгөө, зааварчилгааг цахим платформоор дамжуулан олгох.
- Засгийн газрын үйлчилгээнд олон нийтэд илүү хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд боловсруулсан төрийн бодлогыг олон нийтэд сурталчлах.

Цахим тайлангийн системийг хөгжүүлэх:

- Албан бус салбарын үйл ажиллагааны тайлан гаргах, мэдээллийг хянах системийг хөгжүүлж, бүх төрлийн тайлан, судалгааг цахимаар гаргаж, засгийн газарт шийдвэр гаргалтад дэмжлэг үзүүлэх.

Цахимаар албажуулах үйл ажиллагааг SWOT шинжилгээнээс үзэхэд албан бусаас албан эдийн засагт шилжих процесст цахим шийдлүүдийн давуу талыг ашиглах арга зам тодорхой, ойлгомжтой байна. Манай улс дэвшилтэт, цахим засаглалын дэд бүтцийг бий болгоход төрөөс хүчтэй дэмжлэг үзүүлснээр цахимаар албажуулах тогтолцооны суурийг аль хэдийн тавьсан. Иймд e-mongolia, e-tax, e-daatgal, e-business зэрэг платформуудыг ашиглан албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг албажуулах үйл явцад идэвхтэй оролцуулах нь зүйтэй юм. Түүнчлэн нэгэнт хөгжүүлсэн ejob платформыг ашиглан албан бус ажиллагчдыг бүртгэх, мэдээлэл цуглуулах суурь систем болгон мэдээллийн сан үүсгэх нь үр дүнтэй. Платформыг албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэх, мэдээлэл хадгалах, боловсруулах, төрийн байгууллагуудад мэдээлэл дамжуулах үндсэн систем, мэдээллийн сан болгон ашиглах нь зүйтэй. Энэ платформ нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн ажил олголт, мэргэжлийн сургалт, зөвлөгөө, хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээлэл, судалгааг нэг дор төвлөрүүлж, бүртгэлжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Ингэснээр албан бус хөдөлмөр эрхлэгч, ажил олгогчдын мэдээллийг нарийвчлан гаргаж, тэдгээрийг шаардлагатай, зорилтот арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхэд ашиглах юм. Ejob платформ нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн ажил эрхлэлтийн статистик

мэдээллийг нарийвчлан гаргах, тэдэнд үзүүлэх нийгмийн хамгааллын үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, ажил олгогчдод шаардлагатай зөвлөгөө, сургалтыг цаг алдалгүй хүргэх боломжийг олгоно.

Эдгээр зөвлөмжийг хэрэгжүүлснээр манай улсад албан бус салбарыг албажуулах үйл явцыг хурдасгаж, цахим системүүдийн хүртээмжийг нэмэгдүүлж, төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг сайжруулах боломжтой болно.

4. Цахимаар албажуулах стратеги

Албан бус эдийн засгийг цахимаар албажуулах ажлын зорилго нь албан бус ажиллагчид болон бизнес эрхлэгчдийг цахим хэрэгсэл ашиглан бүртгэх, нийгмийн хамгаалалд хамруулах процессийг хялбаршуулахад оршино. Энэхүү шийдлийг хэрэгжүүлэхдээ дараах арга замуудыг ашиглах боломжтой. Үүнд:

ejob.gov.mn сайтын сайжруулалт:

- Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэлийг хялбаршуулах: тэдний хөдөлмөр эрхлэлтийн мэдээллийг удирдаж, хянахад хялбар байх үүднээс нэгтгэн төвлөрүүлэх замаар албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэх.
- Хөдөлмөрийн гэрээг цахимжуулах: хөдөлмөрийн гэрээг автоматжуулж ажилд зуучлах үйлчилгээнд ашиглах, ингэснээр ажиллагчдыг нийгмийн хамгаалалд хамруулан систем хооронд интеграци хийх.
- Хөдөлмөр эрхлэхэд бэлтгэн, нийгмийн хамгааллыг сайжруулах: сайтын хөгжүүлэлтээр дамжуулан албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг хөдөлмөрийн зах зээлд хялбар нэвтрэх боломжийг олгох.

edaatgal.gov.mn сайтын сайжруулалт:

- сайн дурын нийгмийн даатгалд хамрагдах хувилбарыг өргөжүүлэх, малчин болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчээс бусад иргэний мэдээлэл, маягт, функцийг шинэчлэх.
- Төрийн бодлого, шийдвэрийг мэдээллийн технологийн шийдэл ашиглан системд нэвтрүүлэх, малчдын нийгмийн даатгалд хамралтыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр бүртгэлийг хялбар шийдэл гаргах.

ejob.gov.mn платформд хөдөлмөрийн гэрээ, нийгмийн даатгалын интеграци хийх:

- Хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах процессыг цахимжуулах. Ажилд зуучлах үйл ажиллагааны нэг хэсэг болгон гэрээний платформыг нэвтрүүлж, ажил олгогч, ажилтан хоорондын гэрээг цахимаар баталгаажуулах боломжтой болгох.
- Хөдөлмөрийн гэрээ байгуулснаар хөдөлмөрийн харилцаанд орж, ажиллагчдыг нийгмийн даатгалд автоматаар хамруулах боломжтой болгох.

сайн дурын даатгал болон зээл олгох интеграци:

- Ejob.gov.mn платформын жижиг зээл, санхүүгийн дэмжлэг олгох хэсгийг Edaatgal.gov.mn системтэй холбож, зээлд хамрагдах иргэн нийгмийн даатгалд хамрагдсан байх шаардлагыг хянах цахим шийдлийг хөгжүүлэх.
- Системүүдийг нэгтгэснээр зээлийн шаардлагыг хялбарчлах, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөлт, баталгаажуулалтыг автоматжуулах.

Тайлан гаргах системийн сайжруулалт:

- Ejob.gov.mn платформд эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал, дэд ангилалын 5 орон бүхий код, индекс ашиглан автомат тайлангийн систем нэвтрүүлэх, ингэснээр хөдөлмөр эрхлэлт, ажил олгогчдын тайланг цахимаар гаргах үйл явцыг хялбаршуулах. Энэ нь мэдээллийн үнэн зөв байдлыг хангаж, Засгийн газрын тайлагнах процессыг автоматжуулна.

Албан бус аж ахуйн нэгжийн албажуулах:

- E-business.mn платформыг ашиглан албан бусаар бизнес эрхлэгчдийн ААНБ байгуулах процессыг хялбаршуулах, гар утасны аппликейшн хувилбарыг хөгжүүлэх.
- Цахимаар бүртгэсэн ААНБ-ыг цаашид татвар, нийгмийн даатгалын зохицуулалтад хамруулах бодлогын шинэчлэл хийх.

ejob.gov.mn платформын ач холбогдол, давуу тал:

- Үндсэн оролцогч талуудын байр суурь: ejob.gov.mn нь одоогоор ГБХНХЯ-ны харьяа, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлчилгээ, арга хэмжээ, төрийн хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлоготой уялддаг.
- Албан бус эдийн засагт чиглэсэн: ejob.gov.mn нь албан бус ажилчдын бүргэлийг тэдний онцлогт тохируулах, хөдөлмөрийн гэрээг цахимжуулах, нийгмийн даатгалд хамруулах зэрэг үйлчилгээг санал болгох боломжтой, эдгээр нь нийгмийн даатгалын системийн үндсэн үйл ажиллагаанд хамаарахгүй.
- Хөдөлмөрийн зах зээлийг системчлэх: ejob.gov.mn платформыг хөдөлмөрийн удирдлагын систем болгосноор хөдөлмөр эрхлэлт, хөдөлмөрийн гэрээний менежмент, нийгмийн даатгалын хамралт зэрэг нь хялбар болж, хөдөлмөрийн зах зээлийг илүү үр ашигтай, зохион байгуулалт сайтай болгоно.
- Одоогийн дэд бүтцийг ашиглаж, зардал хэмнэх: ejob.gov.mn платформ болон хэрэглэгчийн бааз суурьд тулгуурлах нь нийгмийн даатгалын системд шинэ боломжуудыг нэмж хөгжүүлэхээс зардлын хувьд хэмнэлттэй.

Эдгээр системийн хөгжүүлэлт, сайжруулалтыг хийснээр албан бусаар хөдөлмөр эрхэлж буй иргэд, бизнес эрхлэгчдийг өөрсдийн бизнесээ албажуулах, нийгмийн хамгаалалд хамрагдах, зохистой ажлын байрыг бий болгоход ихээхэн хувь нэмэр оруулах юм. Бид ejob.gov.mn платформ болон бусад тэргүүлэх ач холбогдол бүхий цахим системийг сайжруулахыг дараах бүлэгт орууллаа.

4.1. Ejob.gov.mn платформын нэмэлт хөгжүүлэлт, сайжруулалт

E-job платформыг сайжруулах зорилго нь платформд албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэлийн функцийг нэмж оруулснаар хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээний үр ашиг, хүртээмж, үр нөлөөг нэмэгдүүлнэ. Үүнийг оновчтой хөгжүүлснээр албан бусаар ажиллагчдыг албажуулахад дэмжлэг үзүүлж, тэднийг нийгмийн хамгаалалд хамруулан, хөдөлмөрийн зах зээлд оролцогч талуудын хүртэх үр өгөөж нэмэгдэнэ.

Зорилтууд:

1. Хөдөлмөрийн зах зээлийг хүртээмжийг нэмэгдүүлэх: Хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээг илүү хүртээмжтэй, хэрэглэгчид ээлтэй болгох замаар сайжруулах.
2. Албажуулах процессыг дэмжих: Албан бусаас албан эдийн засагт шилжих үйл явцыг хялбаршуулах, интеграци хийх арга хэрэгслээр хангах.
3. Хөдөлмөрийн гэрээний менежментийг цахимжуулах: Хөдөлмөрийн цахим гэрээгээр дамжин зохих ёсоор хөдөлмөрийн харилцааг хангах.

4. Нийгмийн хамгааллын хамралтыг нэмэгдүүлэх: Албан бусаар ажиллагчдыг нийгмийн даатгалд хамрагдах процессыг хялбаршуулах.
5. Маргаан таслах үйл явцыг нэмэгдүүлэх: Албан бус эдийн засаг дахь хөдөлмөрийн маргаан таслах механизмыг сайжруулах.
6. Үнэн зөв мэдээлэл бүрдүүлэх: Албан бус ажиллагчдын талаар иж бүрэн дүн шинжилгээ хийж, тайлан гаргах.
7. Мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх: Бодлогын шийдвэр гаргахад дэмжлэг үзүүлж, мэдээллийн дүн шинжилгээ, тайлагналыг сайжруулах.

Сайжруулах, шинээр хөгжүүлэх модулиуд

8. Сайжруулах модулиуд:
 1. **Ажилд зуучлах:** Хайлтын нарийвчилсан шүүлтүүр, хэрэглэгчийн профайл, ажлын байрны мэдэгдэл, ажил олгогчийн үнэлгээний системийг нэмэх.
 2. **Онлайн портал, мобайл аппликэйшн:** Цагаар, түр, зайнаас ажиллах болон улирлын чанартай ажлын байрны зуучлалыг нэмэгдүүлэх үүднээс сайжруулалтыг хийх.
 3. **Статистик тайлан:** Нарийвчилсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх зорилгоор тайлан гаргах системийг сайжруулах.
9. Шинээр хөгжүүлэх модулиуд:
 1. **Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэх:** Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэх модуль бий болгох. Ингэснээр албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдэд хандсан төрийн үйлчилгээг оновчтой хүргэх боломж бүрдэнэ.
 2. **Төлбөр тооцооны болон эскроу дансны модуль:** Ажил олгогч болон ажилтны хоорондын төлбөр тооцооны гүйлгээг аюулгүй, ил тод болгох үүднээс эскроу дансны систем нэвтрүүлэх
 3. **Хөдөлмөрийн гэрээний удирдлагын модуль:** Хөдөлмөрийн гэрээний менежментийг автоматжуулах, гэрээг баталгаажуулахад цахим гарын үсэг ашиглах.
 4. **Нийгмийн хамгааллын модуль:** Нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгалд хялбараар, цахимаар хамрагдах систем хоорондын интеграцийг хөгжүүлэх.
10. Мульти-тенант хөдөлмөрийн биржийн систем:

Хөдөлмөр зуучлалын хувийн биржүүдийг e-job платформд нэгдсэн байдлаар ажиллах мулти-тенант SaaS систем хэлбэрээр хөгжүүлэхэд чиглэгдэнэ. Энэ нь хөдөлмөрийн хувийн биржүүд өөрийн үйл ажиллагааны дотоод системгүй үед e-job платформыг ашиглан өдөр тутмын үйл ажиллагаагаа зохион байгуулах боломжийг олгох бөгөөд дараах функцүүдийг агуулна. Үүнд:

 1. **Тусгайлсан өгөгдлийн сан:** Хэрэглэгчид болон зуучлагч байгууллагын мэдээллийг тусгаарлан хадгалах, үйл ажиллагааг бие даан удирдах боломжийг бүрдүүлэх.
 2. **Ерөнхий интерфэйс:** Бүх хэрэглэгчид нэгэн жигд интерфэйстэй байх ба тусад нь хийх шаардлагагүй.

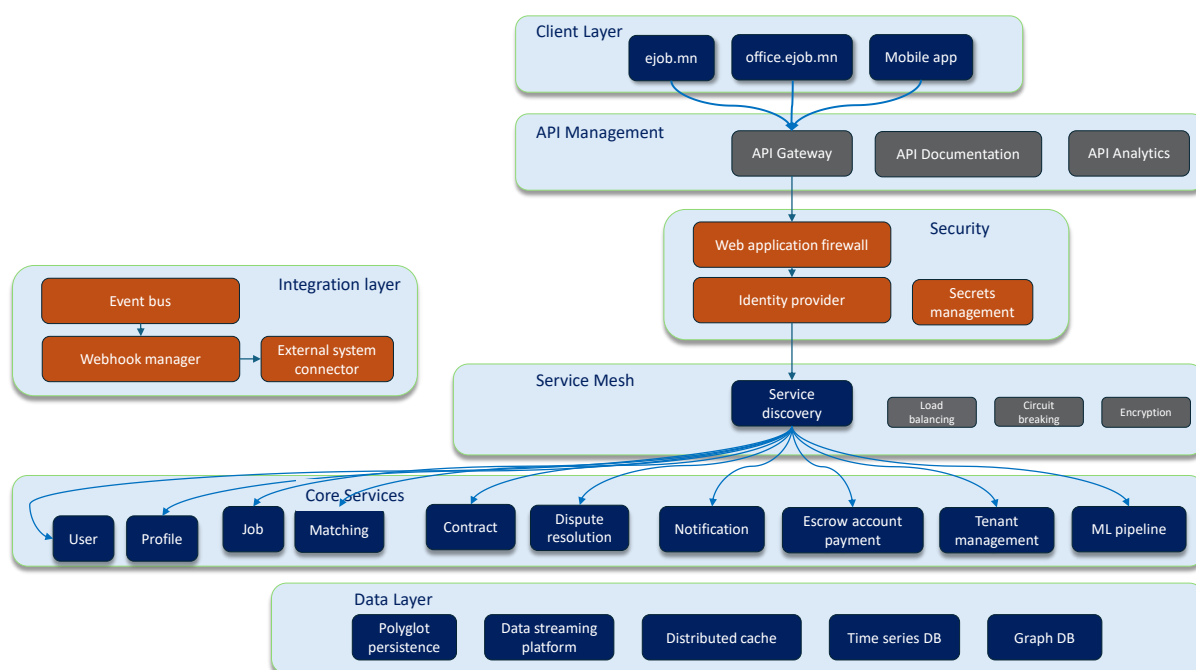
3. **Системийн хэрэглээнд үндэслэн хандах эрх тогтоох:** Байгууллагын ажилтнуудын ажлын чиг үүрэгт үндэслэн хандах эрхийг олгож, аюулгүй байдлыг хангана.

11. Функциуд:

- Ажилд зуучлах биржүүдэд зориулсан: Өөрийн системгүй хөдөлмөрийн биржүүдэд ажилд зуучлах үйлчилгээг явуулах боломжийг олгох.
- Нэгдсэн статистик тайлан: Хөдөлмөрийн биржүүдийн үйл ажиллагааг хянах, үр дүнг тооцох.
- Гуравдагч системтэй интеграци хийх: Хувийн хэвшлийн хөдөлмөрийн биржүүдийн системүүдтэй интеграц хийж, мэдээлэл солилцох боломжийг бүрдүүлэх.

Эдгээр сайжруулалтууд нь e-job платформыг илүү үр ашигтай, хүртээмжтэй болгож, оролцогч талуудын хэрэглээг сайжруулах, салбарын бодлого тодорхойлогч нарт нарийвчилсан мэдээллээр хангахад ихээхэн хувь нэмэр оруулна. Хамгийн гол нь тэд албан бусаар ажиллаж байгаа иргэдийг бүртгэлд хамруулна.

► Зураг 13. Платформын архитектурын шинэчилсэн зураглал

4.2. Ebusiness.mn платформын сайжруулалт

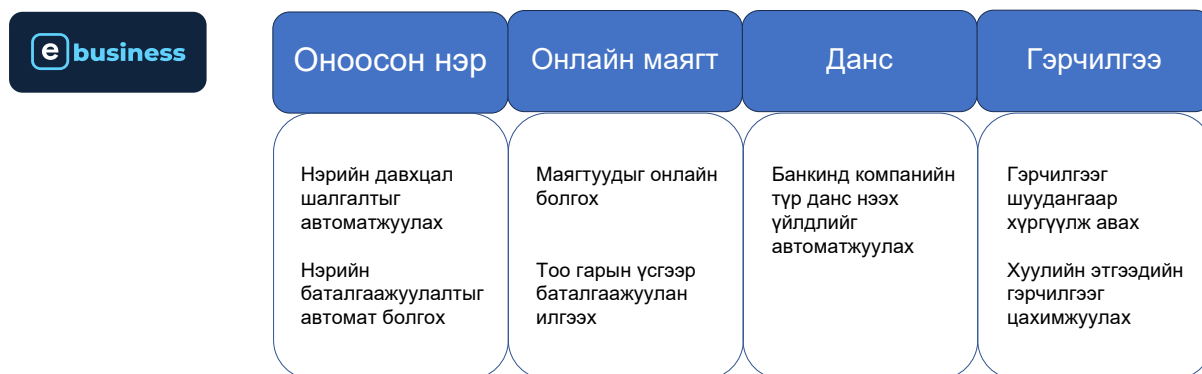
Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид албан секторт ажиллах давуу тал, ач холбогдлын талаарх мэдээлэл авснаар өөрийн бизнесээ албажуулан, ААНБ байгуулахаар шийдсэн тохиолдолд e-business.mn портал сайтад хандана.

E-business.mn портал нь ААНБ байгуулан зарим тусгай зөвшөөрлийг цахимаар бүртгүүлэх боломжийг бүрдүүлсэн төрийн цахим үйлчилгээний нэг юм. Энэхүү системийн үйл ажиллагаанд тодорхой дүрэм, журамтай холбоотойгоор хүндрэл учруулсан асуудлууд байна. Үүнийг ойрын хугацаанд шийдэж, дүрэм журамд өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ, шаардлага байгаа.

E-business.mn порталаар бизнесээ бүртгүүлэхэд дараах бэрхшээлүүд учирч байна. Үүнд:

- 1. Нэрийн баталгаажуулалт.** Шинээр байгуулах ААНБ-ын нэрийн давхцыг бүртгүүлэхэд цахимаар шалгаж байгаа хэдий ч, заавал улсын бүртгэгч нягталж үзсэний дараа тухайн нэрийг баталгаажуулж байгаа юм. Иймд ААНБ-ын нэр санал болгодог, мөн нэрийн давхцал болон ойролцоо нэр шалгах процессийг бүрэн автоматжуулах алхмыг улсын бүртгэлийн системд нэвтрүүлэх нь чухал бөгөөд ингэснээр бүртгэлийн нэр баталгаажуулахын тулд хүлээдэг 2 хоногийн хугацааг хэмнэнэ.
- 2. Бүртгэлийн маягтын хялбар шийдэл.** ААНБ байгуулахад шаардагдах бүртгэлийн өргөдлийн маягтуудыг улсын бүртгэлийн системд татах хувилбараар байршуулсан байдаг. Үүнийг иргэн хэвлэж, шаардагдах мэдээллийг бөглөсөний дараа дахин скайнердаж, e-business системээр илгээх болон бүртгэлийн мэргэжилтэнд цаасан хэлбэрээр хүргэн өгдөг. Энэ нь албан бус эдийн засгийг цахимаар албажуулах процессыг нэлээд удаашруулж, мөн ач холбогдлыг багасгаж байна. Үүнийг хялбарчлах үүднээс тус маягтуудыг иргэн бөглөхдөө e-mongolia буюу төрд буй өөрийн мэдээллийг ашиглан автоматаар нөхөгдөх, өөрийн баталгаажуулсан маягтыг цахимаар шууд илгээх боломжтой болгох хөгжүүлэлтийг хийх хэрэгтэй. Түүнчлэн шинээр байгуулагдсан ААНБ-ын гэрчилгээг цахимаар хүлээн авах юм. Энэхүү өөрчлөлтийг хийх хууль, журамд шаардлагатай шинэчлэлт, системийн хөгжүүлэлтийг яаралтай хийх хэрэгтэй юм.
- 3. Төлбөрийн бүрэн бус автоматжуулалт.** ААНБ байгуулах, бүртгүүлэхтэй холбоотойгоор иргэн нэр баталгаажуулах, хяналтын дугаар, тэмдэгтийн хураамж, тамга захиалах, тамга гарын үсгийн баталгаажуулалт зэрэгтэй холбоотой олон төрлийн төлбөрүүд хийх шаардлагатай болдог. Эдгээрээс тэмдэгтийн хураамжийг заавал банкинд өөрөө очиж тушаах шаардлага үүсдэг. Төлбөрийн системүүдийн интеграцийн хүрээнд энэхүү алхмыг бүрэн автоматжуулах, e-business платформуор дамжуулан төлөх боломжтой юм.

► **Зураг 14. e-business.mn платформд санал болгож буй сайжруулалтууд**

4.3. Бусад системүүдтэй хийгдэх интеграц

E-job платформыг SaaS (Software as a Service) байдлаар хөгжүүлэх нь хөдөлмөрийн биржүүд болон бусад оролцогч талуудын хэрэглээг илүү үр дүнтэй, хурдтай, зохион байгуулалттай болгох давуу талтай.

Тус платформ нь төрийн нэгдсэн мэдээлэл солилцооны дэд бүтэцтэй бүрэн холбогдсон. Гэвчөөрийнчигүүргийндагууylажиллагааэрхэлдэгижилтөсөөтэйбусадсистемүүдтэй холбогдоогүй байна. Хөдөлмөрийн зах зээл, түүнчлэн албан бус салбарын мэдээллийг бүрэн гүйцэд илэрхийлэхийн тулд бусад хөдөлмөрийн биржүүдтэй цахимаар мэдээлэл солилцох нь үр дүнтэй юм. 2021 онд ГБХНХЯ-аас гаргасан жагсаалтаас үзэхэд нийт 84 хувийн бирж үйл ажиллагааг явуулж байгаагаас 70 нь УБ хотод, Дорнод-5, Өмнөговь-2, Дархан-Уул 2, Завхан 1 гэсэн байна. Гэхдээ эдгээр биржээс одоогийн байдлаар 30 гаруй нь идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээр бирж нь тус бүртээ ажилд зуучлах платформ хөгжүүлэх нь өртөг өндөртэй шийдэл тул Ejob платформыг дундын шийдэл /SaaS буюу Software as a Service/ болгон өргөжүүлэх нь илүү үр дүнтэй харагдаж байна.

Хувийн ижил төсөөтэй системүүдтэй мэдээлэл солилцох

EJob платформ болон хувийн хөдөлмөр зуучлалын системүүдийн хооронд мэдээлэл солилцоог хангах нь энэхүү платформын үндсэн зорилгуудын нэг юм. Үүнийг хэрэгжүүлэхэд дараах аргачлалыг ашиглах шаардлагатай. Үүнд:

1. API ашиглан интеграцийн шийдэл

E-job платформ нь хувийн хөдөлмөр зуучлалын системүүдтэй (жишээ нь, Zangia.mn, Worki, Nito, Ajly гэх мэт) API (Application Programming Interface) ашиглан холбогдох боломжтой. Энэ нь платформуудын хооронд мэдээллийг автоматаар дамжуулж, мэдээлэл солилцох үйл ажиллагааг хөнгөвчилж, өгөгдлийг бодитоор хангах боломжийг олгоно.

2. Webhook ашиглалт

Webhook технологийг нэвтрүүлэх нь платформуудын хооронд мэдээлэл дамжуулалтыг илүү шуурхай, автоматжуулсан байдлаар гүйцэтгэх боломжийг олгоно. Жишээлбэл, хувийн системд шинэ ажлын байр нэмэгдэх үед EJob платформд автоматаар мэдэгдэл илгээж, түүнийг платформын мэдээллийн санд бүртгэн авах нөхцөл бүрдүүлнэ.

3. Мэдээллийн сангийн төвлөрсөн холболт

Хувийн хөдөлмөр зуучлалын системүүдийн мэдээллийн сантай шууд холболт хийх замаар e-job платформд мэдээллийг нэгтгэн, шинээр ажилд орсон хүмүүсийн мэдээллийг дамжуулах, нэгтгэх үйл явцыг хялбарчилж болно. Энэ нь мэдээллийг нэг дороос хянах, боловсруулах, илүү нарийн шинжилгээ хийх боломжийг олгоно.

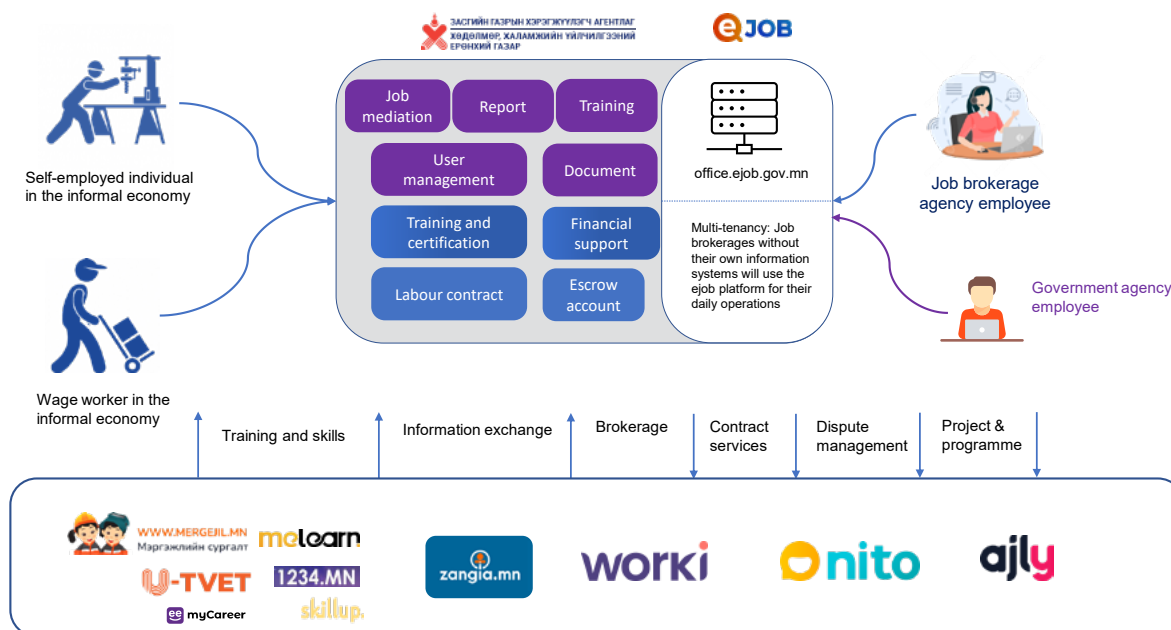
4. Өгөгдлийн формат стандартыг нэвтрүүлэх

Платформуудын хооронд өгөгдөл солилцоходоо нэгэн ижил формат ашиглах нь мэдээллийн боловсруулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлнэ. JSON, XML зэрэг олон улсын стандартын дагуу өгөгдөл солилцох нь мэдээллийн үнэн зөв, бүрэн бүтэн байдлыг хангах, өгөгдөл дамжуулах үйл явцыг хөнгөвчлөх ач холбогдолтой.

5. Мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах

Мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор өгөгдлийг шифрлэж дамжуулах шаардлагатай. SSL/TLS зэрэг шифрлэлийн арга технологийг ашиглан хувийн болон компанийн нууц мэдээллийг дамжуулснаар мэдээллийн аюулгүй байдлыг өндөр түвшинд хадгалах боломжтой.

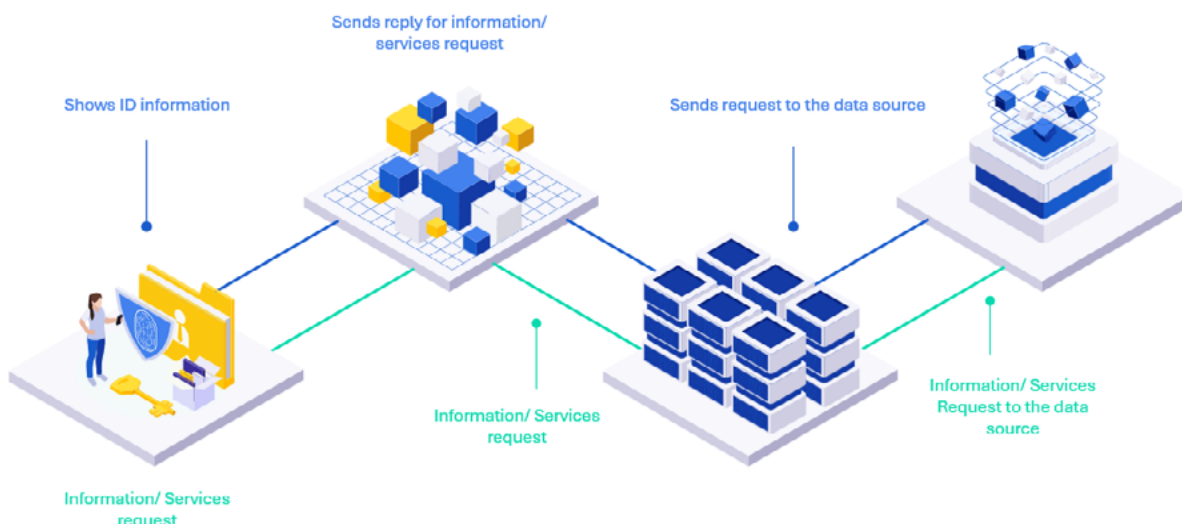
► **Зураг 15. e-job платформын санал болгож буй шинэчилсэн хувилбар**

Төрийн системүүдтэй мэдээлэл солилцох

“ХУР” төрийн мэдээлэл солилцооны систем нь төрөөс иргэдэд чиглэсэн үйлчилгээ, үйл ажиллагааг илүү хялбарчлах зорилгоор олон улсын жишигт нийцсэн, найдвартай ажиллагаатай, мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангасан, цахим засаглалын суурь бүрэлдэхүүн хэсгийн нэг юм. “ХУР” нь төрийн үйлчилгээний мэдээллийг тасалдалгүй ажиллагаатай, төвлөрсөн удирдлагатай платформоор дамжуулан байгууллага хоорондын уялдаа холбоог шинэ түвшинд гаргах, иргэд аж ахуй нэгжид хүрэх төрийн үйлчилгээг хөнгөвчлөх зорилготой мэдээлэл солилцооны систем юм.

► **Зураг 16. Төрийн мэдээлэл солилцооны систем, мэдээлэл солилцох урсгал**

Сервис нэмэх, хасах тохиолдолд нэмэлт гэрээ байгуулах шаардлагатай тул Цахим хөгжил харилцаа холбооны яаманд албан бичгээр хүсэлтээ илгээнэ. Цахим хөгжил харилцаа холбооны яамны зөвшөөрлийг үндэслэн Үндэсний Дата Төв нь хүсэлтийн дагуу үйлчилгээ үзүүлнэ.

4.4. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэл, мэдээллийн сан үүсгэх

Манай улсын хөдөлмөрийн зах зээлд албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд тэдний мэдээллийг бүрэн дүүрэн бүртгэх нь нийгэм, эдийн засаг, бодлого боловсруулахад чухал ач холбогдолтой юм. Энэхүү мэдээллийн сан нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн талаар өргөн хүрээний мэдээллийг агуулж, тэдний хөдөлмөр эрхлэлтийн нөхцөл байдал, ажиллах орчин, нийгмийн хамгаалал, эдийн засгийн хувь нэмэр зэрэг олон талыг хамарвал давуу талтай болно.

Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэх, тэдэнд албажих үйл ажиллагааг, таниулахад туслах цахим өгөгдлийн системийг хөгжүүлснээр цаашид төрийн бусад мэдээллийн сантай интеграц хийх боломжтой болох юм.

Юуны өмнө бусад холбогдох мэдээллийн сангаас ямар төрлийн мэдээллийг авч, албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн сан үүсгэх боломжийг тодруулъя. Шинээр үүсэх мэдээллийн сан нь бусад төрийн мэдээллийн сангуудаас албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн талаархи холбогдох мэдээллийг татаж авах боломжтой байх юм. Бусад сангаас авах мэдээллийн хүрээг дараах байдлаар илэрхийлж байна. Үүнд:

1. Демографик мэдээлэл:

- Албан бус хөдөлмөр эрхлэгч, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн овог нэр, нас, хүйс, боловсролын түвшин, холбоо барих мэдээлэл зэрэг үндсэн мэдээлэл

2. Хөдөлмөр эрхлэлтийн мэдээлэл:

- Эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбар, ажлын төрөл, ажлын байрны байршил
- Ажил эрхлэлтийн үргэлжлэх хугацаа, түр, улирлын, байнгын ажил эрхлэлт

3. Ажил олгогчийн мэдээлэл:

- Эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбар, ажлын төрөл, ажлын байрны байршил, албан бус салбарын ажилчид ажиллуулсан түүх
- Төлсөн татварын мэдээлэл

4. Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэндийн даатгалын мэдээлэл:

- Нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгал, хувийн тэтгэврийн даатгал, бусад тэтгэмжийн талаарх мэдээлэл

5. Малчин өрхийн мэдээлэл:

- Малчин өрх, малын тоо, толгой, байршлын мэдээлэл

6. Ажлын байрны аюулгүй байдал:

- Ажлын байрны эрсдэлүүд, осол, гэмтлийн мэдээлэл

Бусад мэдээллийн сангаас хоёр арга замаар мэдээлэл авах боломжтой.

1. Тухайн иргэнээс таны мэдээллийг албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн мэдээллийн сантай хуваалцахыг зөвшөөрч байгааг асууснаар тухайн мэдээллийг илгээх боломж бүрдэнэ. Энэ тохиолдолд иргэн бүр албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн санд ирээдүйд мэдээлэл үүсгэх юм.
2. Нэгэнт үүссэн холбогдох мэдээллийн сангаас төрийн байгууллага хооронд мэдээлэл солилцох зорилтын хүрээнд хувь хүний мэдээлэл учир нууцыг хадгалах гэрээний хүрээнд Тагнуулын Ерөнхий газар бүртгүүлэн авах боломжтой юм.

Ийм арга замаар албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг бүртгэхээс гадна мэдээллийн сан үүсгэх боломжтой.

► Зураг 17. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн сангийн мэдээлэл бүрдүүлэх бүтэц

Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн сан үүсгэхэд хоёрдогч мэдээллийн эх сурвалжууд болохуйц дараах мэдээллийн сангуудыг онцолж байна. Эдгээр мэдээллийн сангийн статистик дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт 1-ээс харна уу.

Эрүүл мэндийн даатгалд даатгуулагчдын мэдээлэл

Монгол Улсад эрүүл мэндийн даатгал нь албан журмын бөгөөд иргэн бүр эрүүл мэндийн даатгалд хуулийн дагуу шимтгэл төлж, улсын эрүүл мэндийн үйлчилгээг авах эрхтэй. Эрүүл мэндийн даатгалын сан нь үндэсний хэмжээний сан болж өргөжин тэлсэн.

2023 оны сүүлийн байдлаар 21986 малчин, 79659 хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч эрүүл мэндийн даатгал төлсөн бол энэ тоо 83347 малчин, 264432 хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч иргэн болж өссөн байна. Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, малчдын шимтгэл төлөлтийн мэдээллийн том сан үүссэн байна.

НДЕГ-т бүртгэлтэй сайн дурын нийгмийн даатгуулагчдын мэдээлэл

Нийгмийн даатгалд хуулийн дагуу хоёр арга замаар хамрагддаг. Албан журмаар, эсхүл сайн дураар даатгуулдаг. Хөдөлмөрийн харилцаанд оролцсон эсэхээс үл хамааран сайн дураар хамрагддаг иргэд бий. Эдгээр хүмүүс нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид байх боломжтой.

2023 оны 4 дүгээр сарын байдлаар сайн дураар нийгмийн даатгалд даатгуулагчид 148054 иргэн байгаа ба тодруулбал ХАА-н салбарт малчид, туслах малчид 27166 иргэн буюу 18.3 хувийг эзэлж байна.

Харин ХАА-н салбараас бусад сайн дурын даатгалд даатгуулагчид 96501 буюу 65.2 хувь байна. Гэхдээ салбарын ажилтан нартай уулзах явцад энэхүү ангиллыг олон нийт заримдаа ач холбогдол бага өгдөг, таамгаар бөглөдөг тохиолдол цөөнгүй бөгөөд цаашид сурталчлан таниулах, ялгаатай бүртгэх шаардлага байгааг тодотгосон.

Татварын ерөнхий газрын НӨАТ-ын бүртгэлтэй е-баримт олгож буй хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл

Татварын ерөнхий газар нь татвар төлөгчдийн нэгдсэн сантай бөгөөд үүнээс хувиараа хөдөлмөр эрхэлж, бизнес эрхлэгчээр бүртгүүлсэн, ялангуяа албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн цар хүрээ ихтэй худалдаа, үйлчилгээнд хамаарах хүмүүс НӨАТ-ын е-баримтын системд холбогдож, QR код үүсгэн, баримт хэвлэн өгдөг иргэдийн мэдээллийн сан байна.

НӨАТ-ын бүртгэлтийн мэдээллийн санд бүртгэгдсэн 108626 иргэний мэдээлэл, QR код үүсгэсэн 105318 иргэн, баримт олгон идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй 48034 иргэн байна. Эдгээр баримт олгож буй иргэд нь энэ оны 4 сарын байдлаар бүртгэгдсэн иргэд юм. Хувиараа хөдөлмөр эрхэлж буй иргэдийн энэ мэдээллийн сан нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгч иргэдийн мэдээлэл болох бүрэн боломжтой.

ҮСХ-ны Мал тооллогын сан буюу А дансанд үндэслэсэн малчдын мэдээлэл

ҮСХ-ноос жил бүр мал, тэжээвэр амьтдын тооллогыг тусгай аргачлалын дагуу зохион байгуулдаг. Энэхүү тооллогоор мал болон малчин өрх, иргэдийн мэдээллийн сан бий болдог.

2023 оны жилийн эцсийн тооллогоор тус санд 298338 өрхийн иргэний мэдээлэл бүртгэгдсэн байна. Энэхүү мэдээллийн сан нь ХАА-н салбар орсон албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг тодорхойлох, тэдэнд чиглэсэн нөлөөллийн ажил хийх бүрэн боломжтой сан юм. (ҮСХ, 2024)

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангийн хөтөлбөрт хамрагдсан хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангийн хөтөлбөрт хамрагдаж буй хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл нь энэхүү албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэлд орох боломжтой. Эдгээр иргэдийн ихэнх нь хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг, гарааны бизнес эрхэлж буй иргэд юм.

“Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас жижиг зээл олгох, түүнд батлан даалт гаргах, хүүг нь нөхөн төлөх, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх журам”-ын дагуу банкуудаар дамжуулан жижиг зээл олгох гэрээ байгуулан ажилласан бөгөөд 2023 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар нийт 922 иргэнд зээл олгох үйлчилгээ үзүүлсэн байна. Ажлын байр бий болгох, хадгалах, бичил болон гарааны бизнесийг эхлүүлэх, эргэлтийн хөрөнгийг нэмэгдүүлэх, үйл ажиллагааг өргөжүүлэх, сэргээхэд чиглэсэн барьцаагүй, хүүгүй санхүүгийн дэмжлэгийг эргэн төлөгдөх болон хөнгөлөлттэй нөхцөлөөр олгох бусад холбогдох дэмжлэг үзүүлэх ажлын хүрээнд 2239 иргэнд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж, 1994 малчин иргэнийг малжуулах үйл ажиллагаанд хамруулсан байна.

ҮСХ-ны ААНБ, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн 2021 оны тооллогын мэдээлэл

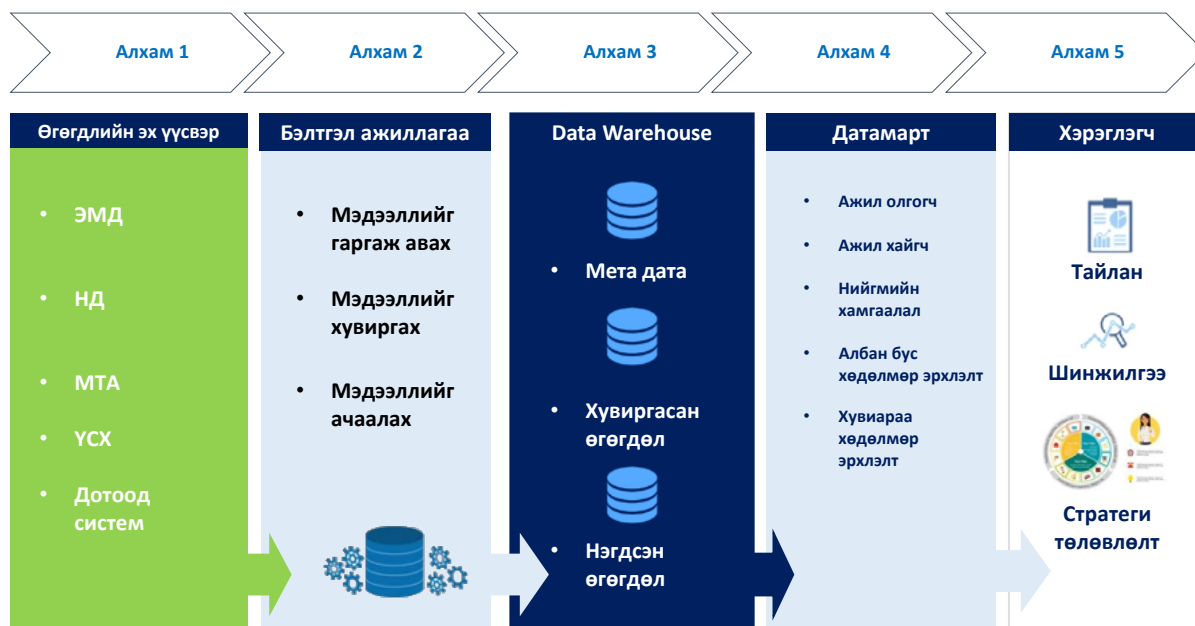
Аж ахуйн нэгж, байгууллагын долоо дахь удаагийн тооллогыг 2021 онд амжилттай зохион байгуулсан. Тооллого нь манай улсын нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж байгаа бизнес эрхлэгчдийн ажил, үйлчилгээний чиглэл, хэмжээ, байршил, нөхцөл байдлыг судалсны үндсэн дээр төр засгийн бодлого, хөтөлбөр боловсруулах мэдээллийн эх үүсвэрийг бүрдүүлж, тухайн мэдээллийг төрийн байгууллагууд цахим хэлбэрээр солилцох, бизнес эрхлэгчдийн цогц мэдээлэл бүхий Их өгөгдлийн сан байгуулах суурийг бүрдүүлэх зорилгоор хийсэн байна.

Энэ нь хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийг хамруулсан анхны тооллого болсон бөгөөд албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийг нэгтгэн гаргах боломжтой.

Энэ удаагийн тооллогоор 53.900 иргэн бүртгэгдсэний 25.200 (46.7%) нь эрэгтэйчүүд, 28.700 (53.3%) нь эмэгтэйчүүд байна. Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн 26.300 (48.8%) нь Улаанбаатар хотод, 8.400 (15.6%) нь төвийн бүсэд, 8.200 (15.2%) нь хангайн бүсэд, 7.900 (14.7%) нь баруун бүсэд, 3.100 (5.7%) нь зүүн бүсэд бүртгэгдсэн байна.

Эдгээр мэдээллийг хоёрдогч эх сурвалжаас өмнө дурдсан мэдээллийн төрлөөр гаргаж мэдээллийн нэгдсэн сан үүсгэн, анализ хийх боломжтой. Үйл явцыг дараах дарааллаар гүйцэтгэнэ.

► **Зураг 18. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэл бүрдүүлэх урсгал**

5. Дүгнэлт, зөвлөмж

Албан бус хөдөлмөр эрхлэлт нь хөгжиж буй болон буурай хөгжилтэй улс орнуудын хөдөлмөрийн зах зээлд тулгамдаж буй томоохон асуудлын нэг бөгөөд ялангуяа эдийн засгийн бүтэц, нийгмийн хамгааллын бодлого султай улс орнуудад илүү их асуудал дагуулж байна. Хөдөлмөр эрхлэх нь хүний суурь эрхийн нэг боловч албан бус ажиллагчид ажлын байрны аюулгүй байдал, нийгмийн хамгааллын бодлого, тэтгэвэр, тэтгэмж эрүүл мэндийн үйлчилгээ зэргээс ихэвчлэн орхигддог болохыг судалгаа харуулсан. Хөдөлмөрийн хууль тогтоомжид заасан эрх, үүргээс ангид байгаа нь тэднийг өндөр наслах үед ядууралд өртөх эрсдэлд оруулж байна.

Албан бус хөдөлмөр эрхлэлт нь цалин хөлстэй ажиллагчид, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид, өрхийн бизнест цалин хөлсгүй оролцогч, өөрийн хэрэглээнд зориулан бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг иргэдийг хамардаг. Тэд албан ёсны бүртгэлд хамрагддаггүй, бизнесийн байгууллагын бүтэцгүй, орлогын албан татварын мэдээлэлд бүрэн хамрагддаггүй байна. Мөн хуульд заасан татвар, нийгмийн хамгаалалд хамрагддаггүй албан эдийн засагт ажиллаж буй албан бус ажиллагсад ч мөн энэ ангилалд багтдаг.

Тиймээс олон улс оронд албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн хөдөлмөрийн харилцаа, нийгмийн хамгааллын асуудлыг зохицуулах, цаашлаад тэднийг албан ёсны болгох зорилготой үрт болон дунд хугацааны бодлогын арга хэмжээг боловсруулах хэрэгтэй болж байна.

ҮСХ-ны судалгаа, захиргааны тоон мэдээллээр Монгол Улсад албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин сүүлийн жилүүдэд төдийлөн буураагүй байна. Албан бус хөдөлмөр зөвхөн албан бус эдийн засагт төдийгүй албан эдийн засгийн хүрээнд ч түгээмэл байгаа нь хөдөлмөрийн харилцааны хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, хяналтыг сайжруулах шаардлагатайг харуулж байна.

2022 оны эцсийн байдлаар, хөдөө аж ахуйн салбар (малчдыг оролцуулан)-ыг оруулбал, улсын хэмжээнд 500,300 албан бус ажиллагчид бүртгэгдсэн нь нийт ажиллах хүчний 42.4 хувийг эзэлж байна. Харин хөдөө аж ахуйн салбарыг хасвал албан бус ажиллагчид 215,400 байгаа бөгөөд энэ нь 24.3 хувь болж байна. Албан эдийн засагт ажиллаж буй 76,759 албан бус ажиллагчид байгаа нь хөдөө аж ахуйн бус салбар дахь нийт албан бус ажиллагчдын 35.6 хувийг бүрдүүлж байна. Эдгээр ажилчид хууль ёсны бүртгэлтэй байгууллагад хөдөлмөрийн гэрээгүйгээр ажиллаж, нийгмийн даатгал, орлогын албан татвар төлдөггүй.

Цалин хөлстэй албан бусаар ажиллаж байгаа буюу түр, байнгын, дадлагажигч болон дагалдан ажилчид нийт 97,300 байгаа нь албан бус ажиллагчдын 45.2 хувийг эзэлж байна. Эдгээр иргэд өөрсдийн хөдөлмөрөөр орлого олж байгаа ч нийгмийн хамгаалал, татварын тогтолцоонд хамрагдаж чадахгүй байгаа нь анхаарал хандуулах шаардлагатай асуудал юм.

Хөдөө аж ахуйн бус салбарын албан бус ажиллагчдын хувьд 58,400 (27.1%) нь бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа, машин мотоциклын засвар үйлчилгээ, 39,500 (18.4%) нь боловсруулах үйлдвэрлэлд, 34,800 (16.2%) нь барилгын салбарт, 31,900 (14.8%) нь тээвэр, агуулахын үйлчилгээний салбарт ажиллаж байна. Эдгээр салбарт хамгийн их албан бус ажиллагчид байна.

Судалгаагаар бизнесээ албан ёсны болгоход тулгарч буй хүндрэлүүдийн талаарх асуултад хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн 63.5 хувь нь татвар, даатгалын шимтгэлтэй холбоотой зардлыг, 31.8 хувь нь татварын хууль, дүрэм мэдэхгүй байгааг, 28.6 хувь нь бүртгэл, тайлангийн төвөгтэй байдлыг, 25.3 хувь нь үндсэн хөрөнгө, тоног төхөөрөмжийн хомсдлыг дурдаж байна.

Мөн 10 хувийн НӨАТ нь бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг төрийн системд бүртгүүлэхэд хүндрэл учруулдаг. Одоогийн хуульд 50 сая төгрөгөөс дээш орлоготой иргэд НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлэх шаардлагатай байдаг бол судалгаагаар энэ босгыг хамгийн багадаа 200 сая төгрөг болгон нэмэгдүүлэх хэрэгтэй гэж дүгнэсэн байна.

Мөн мэдлэг, мэдээлэл, үр чадварын дутагдал нь бэрхшээл болж байгааг дурдсан байна. Судалгаагаар албан бус ажилчдын 76–83 хувь нь Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль, 81–85 хувь нь бодлого, 69–78 хувь нь хөдөлмөрийн хууль тогтоомж, холбогдох баримт бичгүүдийн талаар мэдлэггүй байгаагаа илэрхийлсэн байна.

Албан бус эдийн засгийн нэгжүүдийг албан болгох, албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг бууруулах үйл явцыг дэмжих зорилгоор төрийн үйлчилгээний цахим системүүдийг сайжруулах арга хэмжээ хэрэгжиж байна. Энэ хүрээнд e-mongolia, e-business, e-tax, e-daata, ejob зэрэг системүүдийг шинжилж, үнэлэлт өгсөн.

Улсын хэмжээнд төрийн мэдээлэл солилцооны нэгдсэн дэд бүтэц бий болгосноор e-mongolia.mn, e-business.mn, etax.mn, ndaatgal.mn, ejob.gov.mn зэрэг платформуудаар дамжуулан нэг цэгийн цахим төрийн үйлчилгээг иргэд, бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж байна. Үүний үр дүнд иргэн, ААНБ-ууд албажих үе шат бүрт цаг хэмнэж, төрийн үйлчилгээг зайнаас авах боломжтой болж, үр ашиг дээшилж байна.

Цахимаар албажуулах платформын шийдэл нь ejob.gov.mn сайтыг сайжруулж, албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг албажуулах, тэднийг нийгмийн хамгаалалд хамруулах зорилготой. Албан бус цалинтай ажиллагчдын тоо нь албан бус ажил олгогчоос илүү олон байдаг тул уг платформ нь дараах үйлчилгээг цахимжуулахад төвлөрөх болно. Үүнд: албан бус ажилчдыг бүртгэх, ажилд зуучлах, хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах, нийгмийн даатгалд хамруулах зэрэг багтана. Энэ нь албан бус ажиллагчид болон ажил олгогчдын дэлгэрэнгүй мэдээллийг бүртгэж, хөдөлмөрийн нөхцөлийг үнэлэх, бодлого, арга хэмжээ хэрэгжүүлэхэд төрийн байгууллагад тусална. Мөн ejob платформоор албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн статистик мэдээллийг боловсруулж, нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг иргэдэд илүү хүртээмжтэй хүргэх, ажил олгогчдод шаардлагатай зөвлөгөө, сургалтыг цаг тухайд нь өгөх боломж бүрдэнэ.

Ejob платформд сайжруулалт хийж хөгжүүлэхээр төлөвлөж буй үйл ажиллагаанд дараах чиглэлүүд багтана. Албан бус ажиллагчдыг албажуулах үйл явцыг хөнгөвчлөх: Ажил хайгч, ажил олгогчдод уян хатан ажиллах боломж бүрдүүлэх, цахим гарын үсэг ашиглан хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах, удирдах, нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгал, тэтгэврийн сайн дурын болон заавал даатгалд хамрагдах бүртгэлийг сайжруулах, албан бус ААНБ-ыг цахимаар бүртгэх, албан бус эдийн засаг, хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээллийг цуглуулах, солилцох, шинжлэх, тайлагнах.

Сайжруулсан мэдээллийн системд бүртгүүлсэн албан бус ажиллагчид албан эдийн засагт шилжих мэдээллийг авсны дараа бизнесээ албажуулж, хуулийн этгээд байгуулах хүсэлтэй бол e-business.mn портал руу холбогдож болно. Энэ порталд

бизнесээ бүртгүүлж, шаардлагатай зөвшөөрлүүдийг авах боломжтой. Ингэснээр албан бус эдийн засгийн тодорхой хэсгийг цахим системээр дамжуулан албан ёсны болгох бүрэн боломжтой юм.

Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн сан бүрдүүлэхэд дараах хоёрдогч эх сурвалжуудаас тодорхой мэдээлэл цуглуулах ажил хийгдэнэ. Нийгмийн даатгалын ерөнхий газарт бүртгэлтэй сайн дурын даатгалын шимтгэл төлөгчдийн мэдээлэл, эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан хүмүүсийн мэдээлэл, Татварын ерөнхий газраас НӨАТ-ын цахим баримт олгож буй хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл, ҮСХ-ны мал тооллого эсвэл А дансны бүртгэлд тулгуурласан малчдын мэдээлэл, Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний ерөнхий газрын төсөл, хөтөлбөрт хамрагдаж буй иргэдийн мэдээлэл, 2021 онд ҮСХ-ны хийсэн ААНБ ба хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн тооллого. Эдгээр эх сурвалжуудын мэдээлэлд тулгуурлан албан бус ажиллагчдын мэдээллийн сангийн хамрах хүрээ, ашиглалт, ач холбогдлыг нэмэгдүүлнэ.

E-business болон ejob платформуудыг тасралтгүй хөгжүүлэх шаардлагатай. Зарим тохиолдолд эдгээр системүүдийн төвөгтэй байдал нь иргэд, бизнес эрхлэгчдэд хүндрэл учруулж байна. Энэ нь зөвхөн системийн хөгжүүлэлт төдийгүй, уламжлалт үйл явц, хууль, журамтай холбоотой. Нэр давхцлын шалгалт, шинээр хуулийн этгээд бүртгүүлэхэд нэр давхцах эсэхийг цахимаар шалгаж байгаа ч, нэрийг баталгаажуулахын тулд улсын бүртгэгчийн гар шалгалт шаарддаг. Энэ нь 2 хоног хүлээлгэдэг. Иймд автомат санал болгодог нэрийн функц хэрэгтэй. Бүртгэлийн маягтыг хялбаршуулах, одоогийн бүртгэлийн маягтуудыг гар аргаар бөглөж, скайнердаж, байршуулах шаардлагатай байдаг. Иргэдийн e-mongolia болон бусад төрийн мэдээллийн санд байгаа мэдээллийг автоматаар бөглөх, цахимаар баталгаажуулах боломж нэвтрүүлэх шаардлагатай. Төлбөрийн автоматжуулалт дутуу, хуулийн этгээд бүртгүүлэхэд төлбөрийг банканд очиж биечлэн төлөх шаардлагатай. Цахим төлбөрийн системүүдтэй нэгтгэснээр бүх төлбөрийг e-business платформуор дамжуулан хийх боломжтой болно.

Эдгээр асуудлыг шийдвэрлэснээр Монгол Улсад албажуулах процессыг хурдасгаж, цахим системийн хүртээмжийг сайжруулж, төр-хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх боломж бүрдэх юм.

► Албан бус эдийн засгийг албажуулах бодлогын зөвлөмжүүд

Төрөөс албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг албажуулах, тэднийг нийгмийн хамгаалалд хамруулах үр дүнтэй систем бий болгохтой холбоотой дараах зөвлөмжийг өгч байна.

1. Албан эдийн засагт шилжих, нийгмийн хамгааллын системд ажиллагчдыг хамруулахад цахим системийн үр ашиг маш чухал. Интеграци хийсэн, уялдаа холбоотой, ил тод, хүртээмжтэй цахим систем нэвтрүүлэх шаардлагатай. Жишээлбэл, ejob платформыг бусад төрийн мэдээллийн системтэй уялдуулж, мэдээлэл солилцоог сайжруулснаар энэ үйл явцыг хурдасгаж, үр дүнг нэмэгдүүлнэ.
2. ejob платформ нь Монгол Улсын цахим хөдөлмөр эрхлэлтийн үндсэн систем юм. Албан бус ажиллагчдыг бүртгэх, мэдээллийн систем үүсгэх, ажил олгогч, ажил хайгчдын нэгдсэн мэдээллийг удирдах боломжтой. Уг платформыг олон хэрэглэгчтэй SaaS (Software-as-a-Service) систем болгон хөгжүүлснээр хувийн хөдөлмөр зүүчлалын байгууллагууд болон төрийн байгууллагууд платформыг зэрэг ашиглах боломж бүрдэж, мэдээлэл солилцоог илүү үр дүнтэй болгоно. Энэ

нь албан бус ажиллагчдыг нэгдсэн системд бүртгэж, төрийн үйлчилгээ, нийгмийн хамгааллыг үр дүнтэй хүргэх үндэс болно.

3. Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн бүртгэл, мэдээллийн сан үүсгэхээс гадна төр хувийн хэвшлийн байгууллагуудын мэдээлэл солилцоог нэгтгэх шаардлагатай. ejob платформыг бусад төрийн мэдээллийн системүүдтэй холбож, мэдээллийн урсгалыг автоматжуулах нь нийгмийн даатгалд хамруулах үйл явцыг хялбарчилж, иргэдийн эдийн засаг, нийгмийн хамгааллын хүртээмжийг нэмэгдүүлнэ.
4. Цахим системээр дамжуулан мэдээлэл солилцох, бүртгэл хийх үед хэрэглэгчийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг бүрэн хангах ёстой. Албан бус ажиллагчдын мэдээллийг найдвартай хадгалах, солилцох, тухайлбал нийгмийн даатгалын бүртгэл, хөдөлмөрийн гэрээ, төлбөрийн мэдээллийг аюулгүй хамгаалсан системүүдийг хөгжүүлэх хэрэгтэй.
5. Яамд, хэрэгжүүлэгч агентлагууд, хөдөлмөр зуучлалын байгууллагууд болон бусад холбогдох байгууллагууд бүртгэлийн системийн мэдээллийн урсгалыг удирдах, албан бус ажиллагчдыг албан болгох, албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийг бууруулах, зохистой хөдөлмөрийг бий болгох чиглэлд идэвхтэй ажиллах шаардлагатай. Үүний тулд эдийн засгийн ямар салбарт, ямар хэлбэрийн хөдөлмөр эрхэлж, үйлчилгээ үзүүлж буйг тодорхойлохын тулд бусад мэдээллийн сантай холбох хэрэгтэй.
6. Шинээр бий болгож буй бүртгэлийн системийн хөгжүүлэлт болон ашиглалтыг сайжруулахын тулд сургалт, сурталчилгааны арга хэмжээ зохион байгуулах шаардлагатай. Оролцогч талуудын оролцоо, олон улсын байгууллагуудын дэмжлэгийг татах хэрэгтэй.
7. Албан ёсны аж ахуйн нэгж, байгууллагад албан бусаар хөдөлмөр эрхэлж байгааг багасгах, тэдний ирээдүйн нийгмийн хамгааллын эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр хяналт шалгалтыг нэмэгдүүлэх, зөвлөгөө, санал, арга хэмжээ авах нэгдсэн бодлого хэрэгжүүлэх шаардлагатай.
8. Ажил олгогч, бизнес эрхлэгчдэд албан бусаас албан эдийн засагт шилжихийн эдийн засаг, нийгмийн үр өгөөжийг таниулах, тухайлбал, одоогийн мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийн хүрээнд эдлэх боломжтой татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн талаар сурталчлах хэрэгтэй.
9. Албан бусаас албан хэлбэрт шилжих, нийгмийн хамгаалалд хамрагдах давуу тал, ирээдүйн нийгмийн шинжтэй эрсдэлээс сэргийлэх боломжийн талаар бүрэн дүүрэн ойлголт өгөх сургалт, мэдээллийг тогтмол хүргэх шаардлагатай.
10. Төрийн байгууллагын сулажлын байрны заруудыг ejob.gov.mn системээр дамжуулан нийтэд сурталчлах. Энэ нь тус платформын хэрэглээг нэмэгдүүлж, иргэдэд таниулахад чухал хувь нэмэр оруулна. Мөн мэдээ, мэдээлэл хүргэх чадамжийг хөгжүүлэх шаардлагатай.

Холбоо барих

**Олон Улсын Хөдөлмөрийн
Байгууллага**
НҮБ-ын байр, 604 тоот
Сүхбаатар дүүрэг
Улаанбаатар-14201,
Монгол Улс

+976 11 320624

ulaanbaatar@ilo.org

Хавсралт 1. Албан бус секторт ажиллагчдын мэдээллийн сан үүсгэхэд ашиглах мэдээллийн эх сурвалжууд

Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн сан үүсгэхэд хоёрдогч мэдээллийн эх сурвалжууд болохуйц дараах мэдээллийн сангуудыг онцолж байна.

Эрүүл мэндийн даатгалд даатгуулагчдын мэдээлэл

Монгол Улсад эрүүл мэндийн даатгал нь албан журмын зарчимтай бөгөөд иргэн бүр эрүүл мэндийн даатгалд хуулийн дагуу даатгуулж, эрүүл мэндийн үйлчилгээг авах эрхтэй байхаар хуульчлагдсан. Эрүүл мэндийн даатгалын сан нь үндэсний хэмжээний сан юм.

► Хүснэгт 1. Эрүүл мэндийн даатгалд даатгуулагчдын тоо, төрлөөр

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	2023	2024/I
Эрүүл мэндийн даатгалд даатгуулагчид	3,449,501	3,257,853	3,485,443	3,676,542	3,741,485	3,018,438
Шимтгэлийг ажил олгогч хариуцан төлөх иргэд	982,351	964,703	1,020,171	1,112,174	1,157,401	667,889
Төсөвт байгууллагын ажилтан	282,381	287,765	296,823	310,398	304,876	200,367
Аж ахуйн нэгж, байгууллагын ажилтан	699,970	676,938	723,348	801,776	852,525	467,522
Шимтгэлийг өөрөө хариуцан төлөх иргэд	335,412	264,822	260,061	368,111	369,296	111,341
Малчин	100,381	76,298	69,111	79,891	83,347	21,986
Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч иргэн	201,419	162,720	171,453	265,038	264,432	79,659
Их, дээд сургууль, коллеж, МСҮТ-ийн суралцагч	33,315	25,611	19,319	22,968	21,090	9,212
Бусад даатгуулагч	297	193	178	214	427	484
Шимтгэлийг улсын төсвөөс хариуцах иргэд	2,131,738	2,028,328	2,205,211	2,196,257	2,214,788	2,239,208

Энэхүү мэдээллийн сан нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэлд бүртгэл үүсгэх, бусад сангийн мэдээлэлтэй иргэний мэдээллийг тулган шалгахад гол эх үүсвэр болох боломжтой юм.

НДЕГ-т бүртгэлтэй сайн дурын нийгмийн даатгуулагчдын мэдээлэл

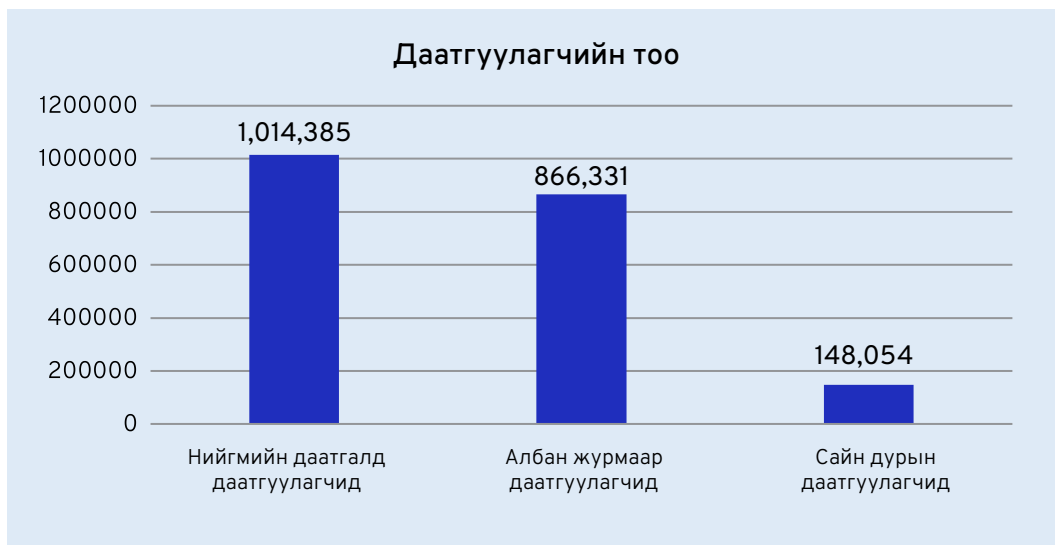
Нийгмийн даатгалд даатгуулагчид хуулийн хүрээнд албан журмаар, эсхүл сайн дураар даатгуулдаг. Хөдөлмөрийн харилцаанд оролцоогүй иргэд нийгмийн даатгалд сайн дураар хамрагдаж болдог. Эдгээр хүмүүс нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгч байх боломжтой юм.

► Хүснэгт 2. Сайн дураар даатгуулагчдын тоо

Үзүүлэлтүүд	2015	2019	2020	2021	2022	2023
Нийгмийн даатгалд даатгуулагчид	989,036	987,484	1,013,190	1,019,114	1,069,628	1,105,843
Албан журмаар даатгуулагчид	799,798	825,186	826,064	862,071	913,090	953,835
Сайн дураар даатгуулагчид	189,238	162,298	187,126	157,043	156,538	152,008

НДЕГ-ын Мэдээлэл, технологийн газрын сайн дураар даатгуулагчдын тоог 2024 оны 4 дүгээр сарын байдлаар нарийвчлан харуулбал дараах байдалтай байна:

► **Зураг 1. Нийгмийн даатгалд даатгуулагчдын тоо, төрлөөр**

Энэхүү статистик нь оны эцсийн урьдчилсан төсөөлөл дээр үндэслэсэн болно. ХАА-н салбарын албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн төлөөлөл малчид, туслах малчид 27166 иргэн буюу 18.3 хувийг бүрдүүлж байна.

► **Зураг 2. Сайн дурын даатгалд даатгуулагчдын тоо, төрлөөр**

Харин сайн дурын даатгалд даатгуулагчид 96501 буюу 65.2 хувийг бүрдүүлж байгаа нь ХАА-н бус салбарын албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид байх боломжтой. Гэхдээ салбарын ажилтануудтай уулзах явцад энэхүү ангиллыг олон нийт таамгаар бөглөдөг тохиолдол цөөнгүй бөгөөд цаашид сурталчлан таниулах, ялгаатай бүртгэх, нөлөөллийн ажил хийх шаардлага байгааг тодотгосон.

Мэдээллийг хөдөлмөр эрхлэлтийн байдлаар тодруулбал:

Хүснэгт 3. Сайн дураар даатгуулагчдын хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал

Хөдөлмөр эрхлэлт	Хүний тоо
Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч	34,965
Ажилгүй иргэн	24,225
Малчин	17,202
Бусад	11,827
Хувиараа бизнес эрхлэгч	9,183
Гадаад улсад ажиллаж, амьдарч байгаа Монгол Улсын иргэн	1,374
Гадаад улс оронд оршин суугч иргэн	1,086
Оюутан (бакалавр, магистр, докторант)	640
Цалингүй нэг ба түүнээс дээш сарын чөлөө авсан иргэн	471
Дадлагажигч оюутан суралцагч	429
Хөдөлмөрийн чадвараа алдсан хүн	164
Жолооч (такси, тээврийн жолооч)	109
Захиргааны цалингүй чөлөө түр хугацаанд авсан иргэн	88
Хүүхдээ асарч буй сайн дураар даатгуулагч эх	82
Жолооч-Такси	80
Монгол улсад амьдарч байгаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн	77
Бичил уурхай эрхлэгч	72
Хөдөлмөрийн гэрээ бүхий бусад ажилтан	70
Газар тариалан эрхлэгч (ногоочин)	65
Гадаадын төслийн нэгжид ажилладаг иргэн	58
Жолооч-Ачаа, хот хоорондын тээврийн	44
Гэрийн үйлчилгээний болон түүнтэй адилтгах ажилтан	35
Төрөөс олгох урамшуулалд хамрагдсан иргэн	33
Газар тариалан эрхлэгч (Ногоочин)	29
Жолооч-Зорчигч тээврийн	19
Хөдөлмөрийн гэрээ бүхий туслах малчин	12

Үүнээс харахад НДЕГ-ын сайн дураар нийгмийн даатгалд хамрагдагчдын мэдээлэл албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн сан болох бүрэн боломжтой юм.

ТЕГ-т бүртгэлтэй НӨАТ-ын е-баримт олгож буй хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл

Татварын ерөнхий газар нь татвар төлөгчдийн нэгдсэн сантай бөгөөд үүнээс хувиараа хөдөлмөр эрхэлж, бизнес эрхлэгчээр бүртгүүлсэн, албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн цар хүрээ ихтэй худалдаа, үйлчилгээ эрхлэгчид НӨАТ-ын е-баримтын системд холбогдож, QR код үүсгэн, баримт өгдөг иргэдийн мэдээллийн сан байна.

ҮСХ-ны Мал тооллогын сан буюу А дансанд үндэслэсэн малчдын мэдээлэл

ҮСХ-оос жил бүр мал, тэжээвэр амьтдын тооллогыг тусгай аргачлалын дагуу зохион байгуулдаг. Энэхүү тооллогоор мал болон малчин өрх, иргэдийн мэдээллийн сан бий болдог.

► Хүснэгт 4. Малчдын тоо, бүсээр

Баг, хороо	2015	2020	2022	2023
Улсын дүн	297,828	298,789	305,079	298,338
Баруун бүс	79,220	73,659	76,989	74,421
Хангайн бүс	123,056	124,349	126,048	124,651
Төвийн бүс	58,759	60,690	60,479	58,058
Зүүн бүс	34,483	36,310	37,126	36,741
Улаанбаатар	2,310	3,781	4,437	4,467

Энэхүү мэдээллийн сан нь ХАА-н салбар орсон албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийг тодорхойлох, тэдэнд чиглэсэн нөлөөллийн ажил хийх бүрэн боломжтой юм.

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангийн төсөл, хөтөлбөрт хамрагдсан хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл

Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас олгодог тусламж, дэмжлэгт хамрагдаж буй иргэд, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл нь энэхүү албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэлд орох боломжтой. Учир нь эдгээр иргэдийн ихэнх нь хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг, гарааны бизнес эрхлэгч иргэд юм. Энэхүү иргэдийн мэдээлэл e-job.mn портал сайтад орох бөгөөд одоогоор эхний 5 аймгийн мэдээлэл төсөл, хөтөлбөр салбарын мэдээлэлд орж эхэлж байна. Удахгүй бүх аймгийн мэдээлэл шивэгдэн орох юм. Гэхдээ энэ тоо нь төдийлөн их биш бөгөөд албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээллийн сан үүсгэхүйц хэмжээнд байхгүй. Гэхдээ яамнаас зохион байгуулж буй хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих гол үйл ажиллагааны нэг бөгөөд цаашид хэмжээ нь өсөх боломжтой юм.

ҮСХ-ны ААНБ, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн 2021 оны тооллогын мэдээлэл

ҮСХ-ноос аж ахуйн нэгжийн долоо дахь удаагийн тооллогыг 2021 онд амжилттай зохион байгуулсан. Тооллого нь манай улсын нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж байгаа бизнес эрхлэгчдийн ажил, үйлчилгээний чиглэл, хэмжээ, төвлөрөл, байршил, нөхцөл байдлыг судалсны үндсэн дээр төр засгийн бодлого, хөтөлбөрийг боловсруулах мэдээллийн эх үүсвэрийг бүрдүүлж, тухайн мэдээллийг төрийн байгууллагууд хооронд цахим хэлбэрээр солилцох, түүнчлэн бизнес эрхлэгчдийн цогц мэдээлэл бүхий их өгөгдлийн сан байгуулах суурийг бүрдүүлэх зорилтын хүрээнд хийгдсэн байна.

► Хүснэгт 5. ҮСХ-ны хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн тооллогын дүн

Бүс, аймаг, нийслэл	Бүгд	Хүйс	
		Эрэгтэй	Эмэгтэй
БҮГД	53,927	25,199	28,728
Баруун бүс	7,942	4,504	3,438
Баян-Өлгий	1,936	1,384	552
Говь-Алтай	987	473	514
Завхан	1,714	860	854
Увс	1,418	849	569
Ховд	1,887	938	949

Хангайн бүс	8,187	3,692	4,495
Архангай	953	519	434
Баянхонгор	874	456	418
Булган	301	114	187
Орхон	3,078	1,178	1,900
Өвөрхангай	1,429	648	781
Хөвсгөл	1,552	777	775
Төвийн бүс	8,386	3,955	4,431
Говьсүмбэр	338	126	212
Дархан-Уул	2,117	899	1,218
Дорноговь	1,248	571	677
Дундговь	560	261	299
Өмнөговь	625	261	364
Сэлэнгэ	1,685	800	885
Төв	1,813	1,037	776
Зүүн бүс	3,073	1,412	1,661
Дорнод	960	418	542
Сүхбаатар	1,046	519	527
Хэнтий	1,067	475	592
Улаанбаатар	26,339	11,636	14,703

ҮСХ-ны Хүн ам, өрхийн мэдээллийн сангийн хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэл

ҮСХ-ны Хүн ам, өрхийн бүртгэлийн мэдээлэл агуулсан, үндэсний хэмжээний мэдээллийн сан. 2006 оноос эхлэн баг, хорооны түвшинд хүн ам, өрхийн мэдээллийг хөтлөхдөө офлайн хэлбэрээр ажиллаж болохоор хөгжүүлсэн. УБЕГ-ын мэдээллийн сантай холбогдсон мэдээллийн сан гэдгээрээ нэлээд онцлог. Гэхдээ энэхүү сангаас мэдээлэл авахад хүндрэлтэй, зөвхөн хүн амын тооллогод өргөн ашигладаг. Сүүлийн үед УБЕГ-ын систем ихэнх сум, хороонд онлайн хэлбэрээр ажилладаг болсонтой холбоотойгоор хэрэглээ нь төдийлөн өргөн хүрээтэй байх боломж хязгаарлагдсан байх талтай.

Энэхүү мэдээллийн сангийн асуултуудыг тодруулж үзэхэд хөдөлмөр эрхэлдэг эсэхийг асуугаад эрхэлдэг бол дараах төрлүүдээс сонголт хийлгэдэг. Үүнд:

1. Цалин хөлстэй байнгын ажиллагч
2. Цалин хөлстэй түр ажиллагч
3. Цалин хөлстэй тохиолдлын ажиллагч
4. Цалин хөлстэй дагалдан ажилтан, мэргэшиж буй дадлагажигч ажилтан
5. Гэрээгээр ажил гүйцэтгэгч
6. Аж ахуйн нэгж, байгууллагын ажил олгогч
7. Зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн нэгжийн ажил олгогч
8. Ажилтан ажиллуулдаггүй аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагаа эрхлэгч
9. Ажилтан ажиллуулдаггүй зах зээлд чиглэсэн өрхийн аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэгч
10. Хувь нэмрээ оруулагч гэр бүлийн гишүүн

Эдгээр ангиллаар мэдээлэл авах боломжтой. Ялангуяа 7, 9 дэх ангилал бүхий иргэдийн мэдээллийг үзэж, ашиглах боломжтой. Гэхдээ мэдээллийн сангаас статистик тоон мэдээлэл авахад нэлээд хүндрэлтэй байна. Статистик мэдээллийн хүртээмж төдийлөн их биш. Иймээс энэхүү мэдээллийн сан нь албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн мэдээлэлд төдийлөн үр ашигтай биш юм.

Хавсралт 2. Уулзалт хийсэн хүмүүсийн мэдээлэл

Ганцаарчилсан ярилцлагын жагсаалт

№	Байгууллага	Албан тушаалтан
1	ГБХНХЯ-ны Хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газар	Газрын дарга Б.Алтантулга Мэргэжилтэн Н.Золжаргал
2	НДЕГ-ын Мэдээлэл технологийн төв	Захирал Г.Хүрэлбаатар Дэд захирал Д.Энхбат
3	Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний ерөнхий газрын Мэдээлэл технологийн төв Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих газар Нийгмийн халамжийн бодлогын хэрэгжилтийн газар	Газрын дарга Д.Даваажаргал Мэргэжилтэн Лхагвасүрэн, А.Өлзийсайхан Дуламсүрэн
4	ТЕГ-ын Татвар хураалтын удирдлага, арга зүйн газар Мэдээллийн технологийн төв	Төвийн дарга Б.Алтанхуяг Мэргэжилтэн Энхтөр
5	Цахим, хөгжил харилцаа холбооны яам Цахим хөгжлийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газар Нийтийн мэдээллийн дэд бүтцийн хэлтэс	Газрын дарга Б.Билэгдэмбэрэл Хэлтсийн дарга Д.Батбаяр
6	ҮСХ-ны Нийгмийн статистикийн газар	Газрын дарга: Оюунбилэг Ахлах статистикч: Э. Гантуяа
7	Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбоо	Дэд ерөнхийлөгч Х.Ганбаатар Газрын дарга: Энхжаргал Зөвлөх Адъяа
8	Үндэсний Дата Төв	Төвийн дарга М. Баттулга
9	Иргэний бүртгэлийн ерөнхий газар, Мэдээлэл Технологийн Газар	Газрын Дарга Ш. Ариунболд

Хэлэлцүүлэгт оролцсон ажлын хэсгийн гишүүдийн жагсаалт

№	Овог нэр	Албан тушаал
1	Б.Алтантулга	ГБХНХЯ-ны ХЭБХЗГ-ын дарга
2	Б.Нарангарав	ГБХНХЯ-ны Салбарын хяналтын газрын дарга
3	Ц. Сүхбаатар	ГБХНХЯ-ны Мэдээллийн технологи, статистикийн хэлтсийн ахлан шинжээч
4	Ганцэцэг	Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрын мэргэжилтэн
5	Д.Батбаяр	ЦХХХЯ-ны Цахим хөгжлийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газар, Нийтийн мэдээллийн дэд бүтцийн хэлтсийн дарга
6	Ө.Бодьгэрэл	ГБХНХЯ-ны мэргэжилтэн
7	А.Урангуа	ГБХНХЯ-ны мэргэжилтэн
8	П.Болормаа	ОУХБ, Үндэсний зохицуулагч
9	Д.Мөнхтогтох	ОУХБ-ын Албан бус эдийн засгийг албажуулах төслийн зохицуулагч
10	М.Алтансүх	ОУХБ-ын Албан бус эдийн засгийг албажуулах төслийн зөвлөх
11	О.Амартүвшин	ОУХБ-ын Албан бус эдийн засгийг албажуулах төслийн зөвлөх

12	К.Зураш	ХХААХҮЯ-ны Мэдээллийн технологи, статистикийн хэлтсийн ахлах мэргэжилтэн
13	Н.Мөнхтуул	МҮЭХ-ны Үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүнчлэл, зохион байгуулалтын газрын дарга
14	Э.Энхжаргал	МАОЭНХ – ны Ерөнхий зохицуулалтын газрын дарга
15	Б.Алтанхуяг	Татварын ерөнхий газрын Мэдээллийн технологийн төвийн дарга
16	Т.Ганхөлөг	Татварын ерөнхий газрын Мэдээллийн технологийн төвийн программист
17	Д.Энхбат	НДЕГ-ын Мэдээллийн технологийн төвийн Программ хангамжийн хэлтсийн дарга
18	Лхагважав	НДЕГ-ын мэргэжилтэн
19	Д.Даваажаргал	Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний ерөнхий газрын Мэдээллийн технологийн төвийн дарга
20	Дуламсүрэн	ХХҮЕГ-ын мэргэжилтэн
21	О.Аюуш	Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхимын Гишүүнчлэлийн газрын дарга
22	А.Тэргэл	ОУХБ-ын Албан бус эдийн засгийг албажуулах төслийн туслах ажилтан
23	Н.Золжаргал	ГБХНХЯ-ны мэргэжилтэн

Ашигласан материал

Economic Policy and Competitiveness Research Centre (EPCRC). 2015. *Formalizing enterprises in Mongolia: Challenges and policy directions*. Ulaanbaatar.

ILO. 2013. *The Informal Economy and Decent Work: A Policy Resource Guide Supporting Transitions to Formality*. Цахим холбоос: <https://www.ilo.org/publications/informal-economy-and-decent-work-policy-resource-guide-supporting-0> (Accessed 28 February 2025).

ILO, Ministry of Family, Labour and Social Protection and LSSI. 2021. *The state of informal employment in Mongolia, survey report, 2021*. Цахим холбоос: <https://www.ilo.org/publications/state-informal-employment-mongolia-survey-report> (Accessed 28 February 2025).

Hart, Keith. 1973. "Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana". *The Journal of Modern African Studies*, 11 (1): 61–89.

ҮСХ. 2019. *Хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлал*. Улаанбаатар. (Зөвхөн монгол хэлээр).

ҮСХ. 2024. Labour force statistics. Цахим холбоос: https://www.1212.mn/mn/statistic/statcate/573055/table-view/DT_NSO_0400_012V1 (Accessed 15 February 2025).

Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллага
НҮБ-ын байр 604,
Нүгдсэн үндэстний гудамж - 12,
Сүхбаатар дүүрэг,
Улаанбаатар 14201, Монгол улс

976-11-320624

ulaanbaatar@ilo.org

www.ilo.org/mongolia

Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага -
International Labour Organization

[ilo_mongolia](https://twitter.com/ilo_mongolia)